ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΤΕΥΧΟΣ Γ΄

ΤΟΜΟΣ 4ος

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Συγγραφή: Χρίστος Λ. Τσολάκης, Κυριακή Αδαλόγλου, Άβρα Αυδή, Νίκος Γρηγοριάδης, Ανθούλα Δανιήλ, Ιωάννα Ζερβού, Ελένη Λόππα, Διονύσης Τάνης

Συντονισμός πρώτης γραφής: Δημήτρης Τομπαΐδης

Πρώτη αναθεώρηση: Χρίστος Λ. Τσολάκης, Κυριακή Αδαλόγλου, Άβρα Αυδή, Νίκος Γρηγοριάδης, Ανθούλα Δανιήλ, Ιωάννα Ζερβού, Ελένη Λόππα, Διονύσης Τάνης, Βαγγέλης Ιντζίδης

ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΚΘΕΣΗ

ΓΙΑ ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ
ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΕΥΧΟΣ Γ΄

ΤΟΜΟΣ 4ος

<u>Συγγραφική Ομάδα Δεύτερης Αναθεώρησης</u>

ΧΡΙΣΤΟΣ Λ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ
Καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
ΚΥΡΙΑΚΗ ΑΔΑΛΟΓΛΟΥ
Δρ. Φιλολογίας, Σχολική Σύμβουλος
ΑΒΡΑ ΑΥΔΗ
Φιλόλογος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΝΙΚΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Φιλόλογος, π. Σχολικός Σύμβουλος
ΑΝΘΟΥΛΑ ΔΑΝΙΗΛ
Φιλόλογος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΙΩΑΝΝΑ ΖΕΡΒΟΥ
Φιλόλογος, Καθηγήτρια Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
ΕΛΕΝΗ ΛΟΠΠΑ
Δρ. Φιλολογίας, Σχολική Σύμβουλος
ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΤΑΝΗΣ
Φιλόλογος, π. Σχολικός Σύμβουλος
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΙΝΤΖΙΔΗΣ
Φιλόλογος

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΜΗΤΣΗΣ
Αντιπρόεδρος και Πρόεδρος του Τμήματος Β/θμιας του Π. Ι.

Καλλιτεχνική Επιμέλεια
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΟΥΠΗΣ
ΕΙΡΗΝΗ ΧΑΤΖΗ

Επεξεργασία Επιμέλεια
Ειρήνη Χατζή

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Προσαρμογή: Παππά Ελισάβετ, Εκπαιδευτικός
Επιμέλεια: Πιτταρά Ανθίππη, Εκπαιδευτικός

Επιστημονικός υπεύθυνος: Βασίλης Κουρμπέτης, Σύμβουλος Α΄ του Υ.ΠΟ.ΠΑΙ.Θ

Υπεύθυνη του έργου: Μαρία Γελαστοπούλου, M.Ed. Ειδικής Αγωγής

Τεχνική υποστήριξη: Κωνσταντίνος Γκυρτής, Δρ. Πληροφορικής

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

δΙΑΒΑΖΩ ΚΑΙ γΡΑΦΩ

Το διάβασμα και το γράψιμο είναι δύο συμπληρωματικές δραστηριότητες του ανθρώπου, που συμβάλλουν σημαντικά στην πνευματική μας συγκρότηση: με το πρώτο δεχόμαστε μηνύματα που μας στέλνουν οι άλλοι, και έτσι γίνονται κτήμα μας σκέψεις, ιδέες, συναισθήματα και ποικίλες γνώσεις, που έχουν αποθησαυριστεί αιώνες τώρα από το ανθρώπινο γένος μέσα στα διάφορα βιβλία και έντυπα με το δεύτερο στέλνουμε εμείς μηνύματα στους άλλους, γεγονός που μας βοηθάει να εκθέσουμε ένα, πρόβλημα, να πάρουμε μια προσωπική θέση απέναντι σ' αυτό και να εκφράσουμε τις προσωπικές μας σκέψεις με την απαιτούμενη σαφήνεια και ακρίβεια.

■ Δέχομαι μηνύματα

▸ **Διαβάστε το παρακάτω κείμενο και προσπαθήστε να αποδώσετε τα κύρια μηνύματά του:**

Η προστασία του περιβάλλοντος

Η αλόγιστη καταστροφή του φυσικού χώρου, μέσα στον οποίον και από τον οποίον ζούμε, έχει προχωρήσει τα τελευταία χρόνια με ρυθμό επικίνδυνο. Την ίδια στιγμή και παράλληλα μ' αυτήν, συντελείται και η καταστροφή, άμεση ή έμμεση, των μνημείων που ο πολιτισμός των αιώνων έχει κληροδοτήσει στον τόπο μας. Εταιρείες και άτομα προσπαθούν με διακηρύξεις και θεωρητικές αναλύσεις να πείσουν - ποιους; - για την ανάγκη και την υποχρέωση που έχουμε να σεβαστούμε και να προφυλάξουμε το "φυσικό περιβάλλον" και τα ιστορικά μας μνημεία. Η πρόθεση είναι αναντίρρητα ορθή και επαινετή, όμως φοβούμαι πως υπάρχει ο κίνδυνος να εξαντληθεί σε σχήματα λόγου, αν δεν αναζητηθούν οι αιτίες του κακού και δεν ανατραπούν από τη ρίζα τους.

Υποπτεύομαι ότι σε πολλές περιπτώσεις οι κρίσεις ξεκινούν από και κατευθύνονται προς θεωρητικές αναζητήσεις αισθητικής μορφής. Πιστεύουν πολλοί πως εκείνο που χρειάζεται είναι η διαφώτιση των ανθρώπων για την αξία του χώρου και του περιβάλλοντος. Κάποτε στο οπλοστάσιο των διαφωτιστών βρίσκει κανείς στατιστικά στοιχεία για τις βιολογικές και άλλες συνέπειες που μπορεί να προκαλέσει η μεταβολή ή η καταστροφή που συντελείται. Όλα αυτά

είναι σωστά σκοπεύουν όμως το "τέλος", όχι την αιτία του κακού.

Νομίζω πως η αιτία βρίσκεται στη βάση της κοινωνικής μας δομής: Θέλω να πω, η αιτία υπάρχει στην τάση του αλόγιστου και ανεξέλεγκτου ιδιωτικού πλουτισμού, που έχει θέσει μοναδικό σκοπό του την πραγμάτωση του υλικού κέρδους. Είναι πολύ εύκολη η διαπίστωση της αλήθειας αυτής το φυσικό τοπίο μεταμορφώνεται: α) από τις βιομηχανικές μονάδες που χρειάζονται τα φυσικά στοιχεία ως πρώτη ύλη, β) από τις βιομηχανικές μονάδες που χρειάζονται τα φυσικά στοιχεία (θάλασσα, ποταμούς κτλ.), για να απαλλαγούν με τον πιο οικονομικό τρόπο από τα περιττά υλικά της βιομηχανικής κατεργασίας, γ) από τις επιχειρήσεις που οικοδομούν τις μεγάλες ξενοδοχειακές μονάδες και δ) από κάθε ιδιώτη που θέλει να αποκομίσει το μέγιστο κέρδος από το χώρο που του ανήκει ως ιδιοκτησία. Εδώ μπορεί και πρέπει να προστεθεί κάτι πολύ σημαντικό. Και στις τέσσερις αυτές κατηγορίες έχουν εισχωρήσει και εισχωρούν ολοένα πιο έντονα "πρόσωπα" νομικά ή φυσικά, που δεν ανήκουν στο εθνικό σύνολο της χώρας μας, γεγονός που επιτείνει την αλλοτρίωση της εθνικής περιουσίας σε πολλαπλάσιο βαθμό.

Αν αυτές οι αντικειμενικές διαπιστώσεις δεν μπορούν να αμφισβητηθούν, τότε προκύπτουν με λογική συνέπεια τα επόμενα συμπεράσματα: 1) Καμιά "αισθητική" ή άλλη αγωγή δεν μπορεί να είναι η αιτία του κακού και καμιά τέτοια αγωγή δεν μπορεί να αποτελέσει βάση για τη θεραπεία του. 2) Είναι αδύνατο να επιδιώκεται η "μεγιστοποίηση" (για να χρησιμοποιήσω τον κακό αυτό οικονομικό όρο) του οικονομικού κέρδους μιας "επενδύσεως" και ταυτόχρονα να παρακωλύεται αυτή από παράγοντες που την αντιστρατεύονται. 3) Είναι αδύνατο η απεριόριστη επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος να μην έρχεται σε σύγκρουση με το συμφέρον του κοινωνικού συνόλου. 4) Είναι αδύνατο στο κράτος, που πρέπει να αποτελεί την πολιτική έκφραση του εθνικού συνόλου, να ελέγξει τις ιδιωτικές αυτές τάσεις για κέρδος, όταν θεσμικά τις κατοχυρώνει και προγραμματικά τις ενισχύει, πιστεύοντας πως έτσι θεμελιώνει και προωθεί την οικονομική ανάπτυξη του τόπου. 5) Είναι αδύνατο να ελεγχθεί και να περιορισθεί το κακό με αποσπασματικά και περιπτωσιακά μέτρα, όταν δεν υπάρχει συνολικό εθνικό πρόγραμμα που να συνθέτει όλα τα δεδομένα, και τα οικονομικά και τα πολιτιστικά, με κριτήριο το συμφέρον του συνόλου και αυτό όχι βραχυπρόθεσμα αλλά με μακροχρόνιες προοπτικές, που να υπερβαίνουν την εφήμερη χρονική διάρκεια

μιας γενιάς.

Δεύτερο, λοιπόν, συμπέρασμα που προκύπτει από τα προηγούμενα συμπεράσματα είναι ότι το "πρόβλημα προστασίας του περιβάλλοντος κτλ. κτλ." δεν είναι ούτε πρόβλημα αισθητικό, ούτε πρόβλημα αγωγής, ούτε ακόμη πρόβλημα "κάποιου" ελέγχου ή "κάποιου" προγραμματισμού. Είναι στη βάση του πρόβλημα πολιτικό, όπως πολιτικά είναι όλα τα θεμελιακά προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει ένα έθνος. Αλλά ακόμα και πρόβλημα "παιδείας" και μόνον αν το χαρακτήριζε κανείς, πάλι σε τελευταία ανάλυση θα έπρεπε να φτάσει στην ίδιαν αναγωγή, αφού ακριβώς αυτό το βασικό θέμα που ονομάζουμε "Παιδεία" είναι, περισσότερο ίσως από κάθε άλλο θέμα, πολιτικό.[…]

Μανόλης Ανδρόνικος, ΧΡΟΝΙΚΟ 1974

■ **Στέλνω μηνύματα**

▸ Κρίνοντας το είδος και την ποιότητα των γνώσεων που παίρνετε από το σχολείο προσπαθήστε να στείλετε ένα μήνυμα για το περιεχόμενο των σπουδών σας. Να επιλέξετε εσείς το είδος του κειμένου που θα γράψετε (επιστολή, άρθρο, εισήγηση κτλ.). Στο γραπτό σας να φαίνεται: (1) ότι γνωρίζετε το πρόβλημα·(2) ότι έχετε τη δική σας θέση απέναντι σ' αυτό· και (3) ότι οι προσωπικές σας σκέψεις εκφράστηκαν με σαφήνεια και ακρίβεια. Ακόμη ότι υπολογίσατε τις παραμέτρους της επικοινωνίας (θέμα, περίσταση, αναγνώστες κτλ.).

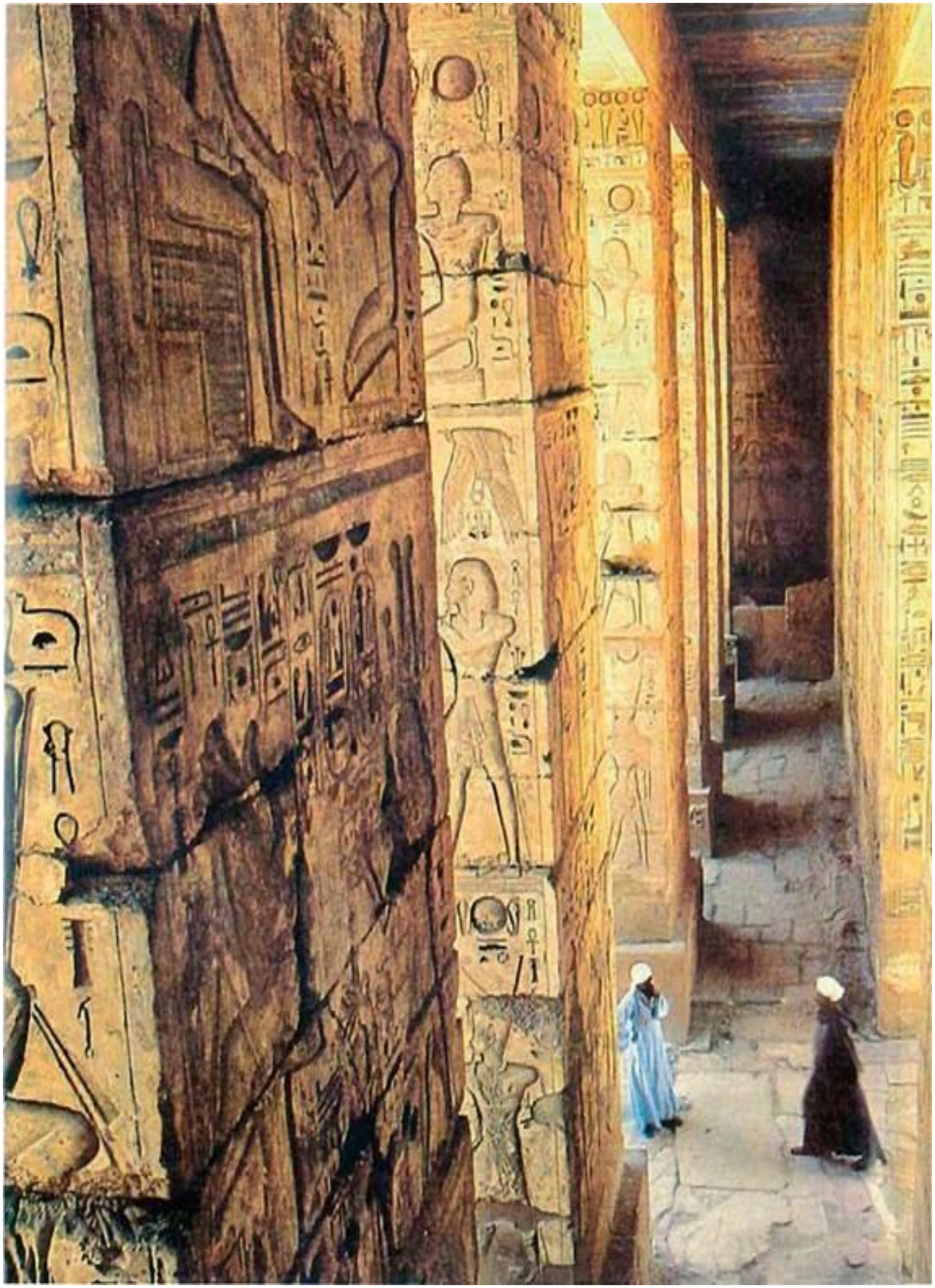

Διαβάζω και Κατανοώ

Κατανόηση ενός κειμένου δεν είναι απλώς η απόκτηση των γνώσεων (σκέψεων, ιδεών κτλ.) που περιέχονται σ' αυτό και η δυνατότητα να τις αποδώσουμε, όπως τις έχουμε διαβάσει - η ενέργεια αυτή μένει στο τι λέει το κείμενο. Κατανόηση σημαίνει ανακάλυψη του βαθύτερου νοήματος μιας γνώσης, τι θέλει να πει, επανατοποθέτησή της ως προβλήματος και απόδοσή της με δικά μας λόγια.

■ **Ανακαλύπτω το νόημα ενός κειμένου**

Παράδειγμα:

Το απόφθεγμα του Σωκράτη: "Ἓν οἶδα ὅτι οὐδέν οἶδα" (Ένα πράγμα ξέρω, ότι δεν ξέρω τίποτα), λέει βασικά ότι η γνώση του δεν είναι γνώση. Αν μέναμε σ' αυτό το επίπεδο, τότε θα χαρακτηρίζαμε το Σωκράτη ως απόλυτα σκεπτικιστή, έναν άνθρωπο που αρνείται τη δυνατότητα της γνώσης. Για να ανακαλύψουμε το νόημα της

πρότασης, πρέπει να επανατοποθετήσουμε το νόημα ως πρόβλημα και να το συμπληρώσουμε με μια **ιστορική** και μια **ψυχολογική** κατανόηση. Με την ιστορική κατανόηση, που τοποθετεί τα λόγια του Σωκράτη μέσα στις συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες, γίνεται φανερό ότι η διαπίστωσή του στρέφεται εναντίον: (1) των πολιτικών παραγόντων της αθηναϊκής δημοκρατίας, που η σοφία τους, όπως ισχυριζόταν, ήταν ψεύτικη· (2) της φαινομενικής γνώσης και της υποκειμενικής πνευματικής στάσης των σοφιστών, που απέδιδαν τη γνώση της πραγματικότητας και τους κανόνες της ηθικότητας στο ελεύθερο παιγνίδι της συζήτησης· (3) των υλιστών φιλοσόφων που υποστήριζαν ότι η γνώση της φύσης είναι προσιτή στον άνθρωπο, αντίθετα με τη δική του άποψη ότι η γνώση της φυσικής πραγματικότητας μόνο στους θεούς είναι προσιτή και ότι ο άνθρωπος μπορεί να γνωρίσει μόνο τα "ανθρώπινα", όσα δηλαδή ο ίδιος δημιουργεί. Η ψυχολογική κατανόηση μας οδηγεί να λάβουμε υπόψη μας την ερευνητική φύση του Σωκράτη, που σε όλη του τη ζωή επεδίωκε την εύρεση της αλήθειας με βασικά εργαλεία την επαγωγή και τον ορισμό των εννοιών. Με τον τρόπο αυτό συνδέουμε αξεχώριστα την πνευματική δραστηριότητα του Σωκράτη με την προσωπικότητά του. Επομένως, με την πρότασή του "Έν οίδα ότι ουδέν οίδα" εννοεί ότι σε σύγκριση με τους συγχρόνους του, που η γνώση τους για τα πράγματα ήταν ψεύτικη, ο ίδιος έχει απόλυτη συνείδηση της άγνοιάς του. Και η γνώση της άγνοιας είναι ήδη το πρώτο βήμα προς τη γνώση - με τη δική του βέβαια μέθοδο (την επαγωγή και τον ορισμό των εννοιών).

► Με βάση την παραπάνω διαδικασία προσπαθήστε να κατανοήσετε το κείμενο του Μανόλη Ανδρόνικου

που διαβάσατε ήδη.
Ποιο είναι το πρόβλημα που τον απασχολεί; (Διατυπώστε το με δικά σας λόγια). Ποιες διαπιστώσεις κάνει ο συγγραφέας; Ποια είναι η βασική θέση του απέναντι στο πρόβλημα; Με ποιες σκέψεις αναπτύσσει τη θέση του; Σε ποια συμπεράσματα καταλήγει; Ποιες είναι οι άλληλοεξαρτήσεις μεταξύ των σκέψεων και η σχέση τους με τα συμπεράσματα; Ποια είναι τα δικά σας συμπεράσματα από το διάβασμα του κειμένου;

► **Σας δίνονται οι παρακάτω πληροφορίες. Ποια συμπεράσματα μπορείτε να βγάλετε από αυτές;**
1. Οι στόχοι που έθεσαν οι βιολόγοι είναι η σύνθεση ζωής και η χειραγώγηση της εξέλιξης των ειδών.
2. Ήδη με τις επεμβάσεις τους στο DNA και άλλα πειράματα οι στόχοι αυτοί μπαίνουν στο δρόμο της πραγματοποίησης.
3. Φαίνεται ότι υπάρχουν μεγάλες προοπτικές για ακόμη πιο σημαντικές ανακαλύψεις.

► **Παραθέτουμε ένα σονέτο του Σαίξπηρ*.**
Προσπαθήστε μέσα από τα συμφραζόμενα να βρείτε ποιες από τις ερμηνείες που δίνονται για τους στίχους 1-2 και 3-4 αποδίδουν καλύτερα το νόημά τους.

*** Η άσκηση είναι από την Ταξινομία των διδακτικών στόχων του B. S. Bloom - D.R. Krathwohl (μετ. Αλεξάνδρα Λαμπράκη - Παγανού), εκδ. Κώδικας 1986. Το ποίημα από το βιβλίο: Ουίλιαμ Σαίξπηρ, Τα σονέτα, Εισαγωγή και μετάφραση Βασίλη Ρώτα - Βούλας Δαμιανάκου, Ίκαρος 1982.**

1. Όταν συλλογιστώ για καθετί που αυξαίνει
2. πως στην ακμή του στέκει μόνο μια στιγμή,
3. πως τούτη η θεόρατη σκηνή μόνο ίσκιους παρασταίνει,
4. που τ' άστρα τους σχολιάζουνε μ' επήρεια μουσική,
5. όταν θωρώ πως οι άνθρωποι σαν τα φυτά ωριμάζουν
6. με τη στοργή κι οργή του ίδιου αυτού ουρανού,
7. καυκιόνται οσά 'χουν νέους χυμούς, ακμάζουν, παρακμάζουν
8. κι η ωραία στολή τους πάει της λησμονιάς και του χαμού,
9. τότε, όταν πιάνει ο νους μου αυτή την άστατη σειρά,
10. στην όψη μου σε φέρνει νιότη πάμπλουτη,
11. κι ο χαλαστής ο χρόνος συζητάει με τη φθορά
12. να κάμει την αυγή σου νύχτα ζοφερή.
13. Μα εγώ για την αγάπη σου θα πολεμάω το χρόνο,
14. κι ό,τι σου παίρνει αυτός εγώ θα σου το αναπληρώνω.

(Ουίλιαμ Σαίξπηρ, Σονέτο XV)

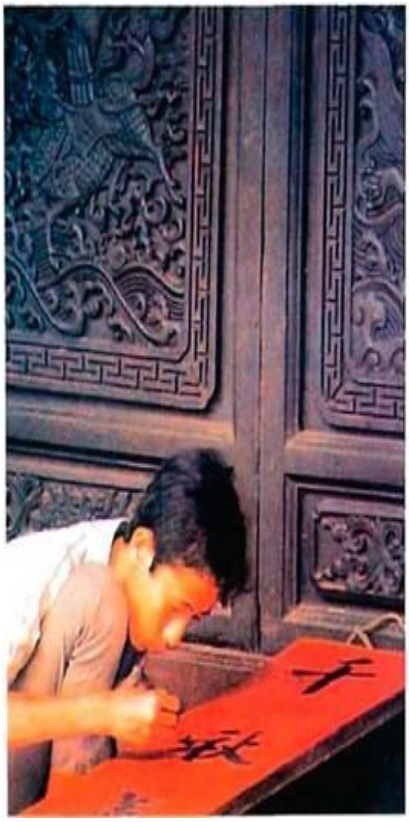

Α. Στους δυο πρώτους στίχους ο Σαίξπηρ λέει ότι:

1. Όλα τα ζωντανά πράγματα είναι παραδείγματα της τελειότητας της φύσης.

2. Κάθε ζωντανό

πράγμα διατηρεί την τελειότητα μόνο για πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.

3. Ο άνθρωπος, μέρος όλων των ζωντανών πλασμάτων, βασικά δεν είναι τέλειος.

4. Όλα τα ζωντανά εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά της εξέλιξης.

Β. Στους στίχους 3 και 4 ο ποιητής λέει:

1. Η ζωή που υπόκειται στους νόμους της φύσης, είναι εφήμερη και παροδική σαν ένα θεατρικό έργο.

2. Όλος ο κόσμος είναι μια σκηνή που φωτίζεται από τ' άστρα.

3. Ο άνθρωπος, ένα πρόσωπο σε ένα σημαντικό δραματικό έργο, εξουσιάζεται από τα "άστρα", δηλαδή από το πεπρωμένο.

4. Η σκηνή του σύμπαντος ελέγχεται από τους νόμους της φύσης.

Διαβάζω και αναλύω ένα κείμενο

■ **Ενώ στην κατανόηση δίνουμε έμφαση στη σύλληψη του νοήματος και του σκοπού ενός κειμένου, με την ανάλυση διερευνούμε το περιεχόμενο και τη μορφή. Προσπαθούμε να διακρίνουμε τα μέρη που αποτελούν το κείμενο και να ανιχνεύσουμε τις σχέσεις και τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται αυτά τα μέρη. Με την ανάλυση επίσης ξεχωρίζουμε ποιες είναι γνώμες μεσα σε ένα κείμενο και ποιες οι "αλήθειες", ποια είναι τα συμπεράσματα και ποιες οι προτάσεις που τα στηρίζουν, πώς μια ιδέα σχετίζεται με μια άλλη, ποιο υλικό είναι**

άσχετο με το θέμα, ποια είναι τα κύρια νοήματα και οι πληροφορίες και ποια τα δευτερεύοντα.

Συνοπτικά θα λέγαμε ότι με την ανάλυση: (1) αποσυνθέτουμε το κείμενο στα συστατικά του μέρη και αναγνωρίζουμε ή ταξινομούμε τα στοιχεία του (2) διασαφηνίζουμε τις σχέσεις μεταξύ των στοιχείων και καθορίζουμε τους συσχετισμούς και τις αλληλοεπιδράσεις τους (3) αναγνωρίζουμε τις αρχές της οργάνωσης, τη διάταξη και τη δομή που δίνουν ενότητα στο σύνολο του κειμένου.

► **Διαβάστε την παρακάτω παράγραφο και προσπαθήστε να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν.**

Υπάρχουν, λέγει ο Γερμανός φιλόσοφος Σοπενχάουερ, τριών ειδών συγγραφείς: πρώτα εκείνοι που γράφουν χωρίς να σκέφτονται. Αυτοί γράφουν "από μνήμης", από αναμνήσεις ή με δάνεια από ξένα βιβλία. Είναι οι πολυαριθμότεροι. Έπειτα αυτοί που σκέφτονται την ώρα που γράφουν σκέφτονται για να γράψουν. Και τούτοι είναι κάμποσοι. Τέλος όσοι έχουν ήδη σκεφτεί και είναι φυσικά σπάνιοι. Και σε τούτους όμως πρέπει να γίνει

ακόμα μια διάκριση. Ανάμεσα στους λίγους συγγραφείς που πραγματικά, σοβαρά και από πριν σκέφτονται τα όσα γράφουν, ελάχιστοι είναι εκείνοι που στοχάζονται τα ίδια τα **πράγματα,** οι άλλοι έχουν στο νου τους μόνο **βιβλία,** όσα δηλαδή έχουν ήδη ειπωθεί από άλλους. Δε μελετούν τα ίδια τα ζητήματα, για να σχηματίσουν τη δική τους γνώμη, αλλά τα σκέφτονται διαμέσου τρίτων. "Για να στοχαστούν, έχουν ανάγκη να ερεθιστούν άμεσα και δυνατά από ξένες δεδομένες σκέψεις". Δεν υπάρχει επομένως πρωτοτυπία στο έργο τους εξαρτώνται, επηρεάζονται από άλλους.

Ε. Π. Παπανούτσος, "Συγγραφείς και ύφος" (από τον ημερήσιο Τύπο)

1. **Ποια είναι τα στοιχεία που συνιστούν την παραπάνω παράγραφο; Καταγράψτε τα παραλείποντας τα σχόλια του συγγραφέα.**
2. **Ποιους από τους συγγραφείς εγκρίνει ο Γερμανός φιλόσοφος:**
   α. εκείνους που γράφουν "από μνήμης";
   β. εκείνους που σκέφτονται για να γράψουν;
   γ. εκείνους που έχουν ήδη σκεφτεί;
   δ. εκείνους που στοχάζονται τα ίδια τα πράγματα;
   ε. εκείνους που έχουν στο νου τους μόνο βιβλία;
3. **Ποιο θεωρεί ως το βασικότερο προσόν των συγγραφέων που εγκρίνει;**
   α. τη μίμηση;
   β. τη σκέψη;
   γ. την πρωτοτυπία;

4. Πώς συσχετίζει ο συγγραφέας τα στοιχεία του κειμένου μεταξύ τους;

5. Πώς οργανώνεται το κείμενο; Αρχίζει:

α. από τα γενικά στα μερικά; (παραγωγικά)

β. από τα μερικά στα γενικά; (επαγωγικά)

γ. από τα μερικά στα μερικά; (αναλογικά)

6. Ποια είναι η βάση που δίνει ενότητα στο σύνολο του κειμένου; Εξηγήστε.

7. Ποια άποψη του συγγραφέα εκφράζει καλύτερα το νόημα του κειμένου στο σύνολο του; Εξηγήστε.

► **Υποστηρίξτε την αντίθετη άποψη: "Κατά την ανάπτυ-ξη ενός θέματος χρειάζεται να στηρίζεται κανείς σε στοιχεία και γνώσεις που αντλεί από έγκυρα βιβλία".**

► **Υποστηρίξτε το συγκερασμό των δυο απόψεων: "Να χρησιμοποιεί κανείς τις ξένες δεδομένες σκέψεις και τα στοιχεία, αλλά να μη θυσιάζει σ' αυτά την πνευματική του ελευθερία".**

Γράφω

1. Αναλύω το θέμα που πρόκειται να αναπτύξω.

Η κατανόηση ενός θέματος αποτελεί το πρώτο βήμα στο γράψιμο: γράφουμε για κάτι, όταν το έχουμε κατανοήσει απόλυτα. Αλλά για να πραγματευτούμε ένα θέμα με την απαραίτητη πληρότητα, πρέπει να συγκεντρώσουμε ένα επαρκές υλικό σχετικό με το θέμα. Τη συγκέντρωση του υλικού θα την πετύχουμε με την ανάλυση του θέματος. Η ανάλυση πραγματοποιείται κυρίως με τον ορισμό και τη διαίρεση, αλλά και με τη διευκρίνιση, τη σύγκριση και αντίθεση κτλ.

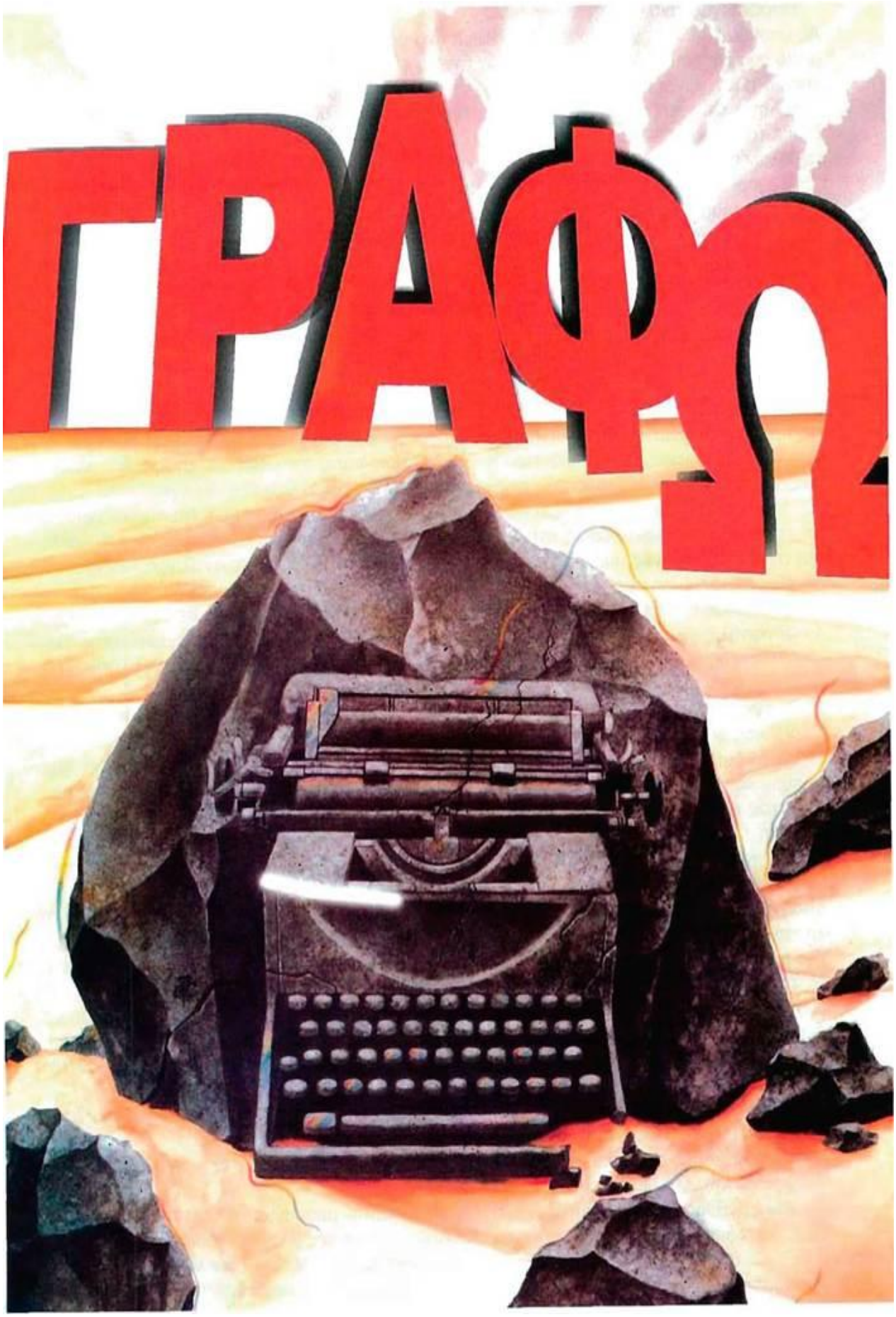
ГРАФЭ

Παράδειγμα ανάλυσης:

Ας υποθέσουμε ότι έχουμε να αναλύσουμε ένα θέμα που αφορά τις εφευρέσεις. Το πρώτο υλικό που μπορούμε να πάρουμε για την έννοια είναι τα στοιχεία που συνιστούν τη σημασία της –ό,τι μας δίνει ο ορισμός: "εφεύρεση είναι η δημιουργική ενέργεια του ανθρώπου, που καταλήγει στην επινόηση νέων πραγμάτων ή νέων μεθόδων εργασίας". Στη συνέχεια ορίζουμε τα στοιχεία: "δημιουργική ενέργεια", "επινόηση νέων πραγμάτων" και επινόηση "νέων μεθόδων εργασίας". Με τον τρόπο αυτό αποκομίζουμε τα εξής στοιχεία για το θέμα μας:

1. Εφεύρεση είναι η δημιουργική ενέργεια του ανθρώπου. (Αναπτύσσουμε την ιδέα εξηγώντας τι σημαίνει δημιουργική ενέργεια: οποιαδήποτε δράση, πράξη ή προσπάθεια που έχει ως αποτέλεσμα κάτι που προϋπήρχε ή κάτι εντελώς νέο).

2. Η εφεύρεση καταλήγει στην επινόηση νέων πραγμάτων ή νέων μεθόδων εργασίας. Αναπτύσσουμε εξηγώντας τι σημαίνει επινόηση νέων πραγμάτων ή νέων μεθόδων - σύλληψη απλή μιας ιδέας, μιας μεθόδου που προϋπήρχε αλλά δεν ήταν ως τότε γνωστή που δεν προϋπήρχε και παρουσιάζεται πρώτη φορά μ' αυτήν τη μορφή, που αποτελεί κάτι το καινούριο.

Δεύτερη ενέργειά μας, από την οποία μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία για το θέμα μας, είναι να διαιρέσουμε την έννοια στα μέρη της. Η διαίρεση μπορεί να γίνει κάτω από ποικίλες βάσεις. Ως προς το είδος των εφευρέσεων: επιστημονικές-τεχνικές, πραγμάτων-μεθόδων ως προς τα κίνητρα: εφευρέσεις που υπαγορεύτηκαν από τη φύση, εφευρέσεις που οφείλονται στις επινοήσεις του ανθρώπινου πνεύματος ως προς την ωφέλεια: επωφελείς, βλαβερές, για πολεμικούς σκοπούς - για ειρηνικούς σκοπούς, για το άτομο ή το σύνολο κτλ.

Καθεμιά από τις διαιρέσεις αυτές μπορεί να υποδιαιρεθεί πιο πέρα. Για παράδειγμα, οι επιστημονικές σε εφευρέσεις στη Φυσική και τη Βιολογία· οι τεχνικές σε συγκοινωνιακές και τηλεπικοινωνιακές· εκείνες που υπαγορεύτηκαν από τη φύση σε αντίληψη του χρόνου, σε εξημέρωση ζώων, σε προστασία κατά του ψύχους κτλ. Το ίδιο μπορεί να συνεχιστεί με νέες διαιρέσεις. Έτσι, μπορούμε να αντλήσουμε πολύτιμα στοιχεία για το θέμα μας ως εξής:

1. Οι τεχνικές εφευρέσεις περιλαμβάνουν ό,τι αφορά τα συστήματα της πληροφορικής, την κατάσκευή πυραύλων και δορυφόρων κτλ. (Αναπτύσσουμε, ορίζοντας τι είναι πληροφορική κλπ. και βρίσκοντας με τη διαίρεση τις μορφές της).
2. Οι εφευρέσεις περιλαμβάνουν ό,τι σχετίζεται με την ειρηνική ή πολεμική χρήση της πυρηνικής ενέργειας. (Αναπτύσσουμε όπως παραπάνω).
   Με τη διαδικασία της διαίρεσης ο συγγραφέας μπορεί να κατανοήσει το θέμα του, όσο ευρύ και αν είναι, και διαλέγει την πλευρά που θέλει ή μπορεί να αναπτύξει χρησιμοποιώντας το υλικό που έχει στη διάθεσή του και που το άντλησε με τον ορισμό και τη διαίρεση.

Μια τρίτη μέθοδος ανάλυσης είναι η **διευκρίνιση.** Χρησιμοποιώντας ειδικά – συγκεκριμένα – παραδείγματα, μπορούμε να διερευνήσουμε το θέμα των εφευρέσεων από μια ειδική άποψη, από την άποψη π.χ. της εκμετάλλευσης της πυρηνικής ενέργειας, ή πιο ειδικά, τη χρησιμοποίησή της για ειρηνικούς σκοπούς στον τομέα της βιομηχανίας: "Η εκμετάλλευση της πυρηνικής ενέργειας για ειρηνικούς σκοπούς προσφέρει απεριόριστη δύναμη και πλούτο" (αναπτύσσουμε εξηγώντας με παραδείγματα πώς προσφέρει δύναμη και πλούτο).

Η τέταρτη μέθοδος ανάλυσης είναι η **σύγκριση και αντίθεση**. Με αυτές μπορούμε να βρούμε πρόσθετες νύξεις για το θέμα μας. Οι εφευρέσεις της εποχής μας διαφέρουν ποιοτικά από εκείνες των προηγούμενων αιώνων. Από μια τέτοια ανάλυση μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία, όπως τα ακόλουθα:

(1) Οι παλιότερες εφευρέσεις πολλαπλασίαζαν απλώς τη μυϊκή δύναμη του ανθρώπου στην εποχή μας αντικαθιστούν μερικές μορφές διανοητικής εργασίας.

(2) Οι παλιότερες εφευρέσεις αφορούσαν τη γήινη μοίρα του ανθρώπου· σήμερα δίνουν τη δυνατότητα για μια διαστημική ζωή.

Άλλη μέθοδος είναι η **αιτιολογική ανάλυση**. Μ' αυτήν μπορούμε να εξετάσουμε τους λόγους που οδήγησαν τον άνθρωπο να αντικαταστήσει κάποιες μορφές διανοητικής εργασίας ή που τον ώθησαν να διερευνήσει το χώρο του διαστήματος. Με την αιτιολογική ανάλυση θα μπορούσαμε επίσης να διευκρινίσουμε τις επιδράσεις της αυτοματοποίησης πάνω στην εργασία και να καθορίσουμε την αλλαγή που παρατηρείται στον τρόπο εργασίας. Επίσης να διευκρινίσουμε την επίδραση που έχει η αυτοματοποίηση στην παραγωγή αγαθών ή στην εκπαίδευση.

Η έκτη μέθοδος ανάλυσης είναι η **ανάλυση διαδικασίας**. Δείχνει το πώς λειτουργεί ένα πράγμα. Στο ευρύ θέμα των εφευρέσεων μπορούμε να εξηγήσουμε τη διαδικασία με την οποία γίνεται μια εφεύρεση ή να εξιχνιάσουμε την ιστορική διαδρομή της και τα ποικίλα στάδια που πέρασε. Μπορούμε, δηλαδή, να αντλήσουμε θέματα όπως τα ακόλουθα:

(1) Η εξέλιξη των εφευρέσεων. (Αναπτύσσουμε παρακολουθώντας τις εφευρέσεις από τα πρωτόγονα προϊόντα τους ως τα σημερινά).

(2) Η κατοχύρωση μιας εφεύρεσης. (Αναπτύσσουμε εξηγώντας τον τρόπο με τον οποίο κατοχυρώνεται μια ευρεσιτεχνία).

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι για κάθε ευρύ θέμα μπορούμε να αντλούμε πολλά επιμέρους θέματα, ανάλογα με τις γνώσεις που έχουμε και το σκοπό μας. Ο σκοπός μας καθορίζει και τον τρόπο ή τους τρόπους ανάπτυξης του θέματος μας. Ο ακόλουθος σκοπός π.χ. απαιτεί σύγκριση, εξήγηση και διευκρίνιση:

"Σκοπός του θέματος μου είναι να δείξω την ποιοτική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στις εφευρέσεις της εποχής μας και εκείνες των παλιότερων εποχών, να εξηγήσω τη σπουδαιότητά τους και τις συνέπειες που θα προκύψουν από την ενδεχόμενη εκμετάλλευσή τους".

Όπως θα καταλάβατε ήδη, η ανάλυση αποτελεί απλώς το εργαλείο που βοηθάει το συγγραφέα να προετοιμάσει το γραπτό του. Κάνει ξεκάθαρο το σκοπό του δίνοντας τα απαραίτητα στοιχεία για την κατανόηση του θέματος και το υλικό με το οποίο θα τεκμηριώσει το σκοπό του. Το πώς θα οργανώσει το υλικό του και πώς θα εκμεταλλευτεί τα στοιχεία που του δίνει η ανάλυση αφορά μία άλλη διαδικασία, τη σύνθεση.

2. Οργανώνω και συνθέτω το υλικό που συγκέντρωσα

Το επόμενο βήμα, μετά την ανάλυση του θέματος και τη συγκέντρωση των στοιχείων, είναι να οργανώσουμε τις

κύριες ιδέες και τις δευτερεύουσες ιδέες, τις κύριες πληροφορίες και τις δευτερεύουσες πληροφορίες, σύμφωνα με κάποια λογική αλληλουχία σε ένα καλοδομημένο σύνολο. Η οργάνωση θα δείξει τι θεωρούμε χρήσιμο και τι περιττό, σε ποια σειρά θα μπουν τα περιστατικά και οι λεπτομέρειες, οι ιδέες και οι εντυπώσεις και πώς θα τεκμηριωθούν. Παράλληλα θα φανεί η σχέση ανάμεσα στις κύριες ιδέες και τις δευτερεύουσες, στις κύριες πληροφορίες και τις δευτερεύουσες και ανάμεσα στις ίδιες τις δευτερεύουσες ιδέες και πληροφορίες. Το καλό γραπτό δεν είναι άθροισμα στοιχείων, έστω και άριστα επιλεγμένων, είναι αρχιτεκτονημένο σύνολο με αρχή, μέση και τέλος (πρόλογο, κυρίως μέρος, επίλογο) που δείχνει συγχρόνως καθαρά τη σχέση των μερών μεταξύ τους αλλά και των λεπτομερειών μεταξύ τους και με το σύνολο. Για το λόγο αυτό απορρέει η ανάγκη για την εκπόνηση ενός διαγράμματος, πριν ακόμη αρχίσει το γράψιμο.

Το διάγραμμα

Η σημασία του διαγράμματος δεν έγκειται τόσο στο χωρισμό του γραπτού σε πρόλογο, κυρίως μέρος και επίλογο, όσο κυρίως στο τι θα πρέπει να περιλαμβάνει το κάθε τμήμα και πώς θα πρέπει να ταξινομηθεί το υλικό μέσα σε κάθε ενότητα, ώστε να αποτελέσει ένα οργανω-

μένο όλο με ξεκάθαρο και ολοκληρωμένο νόημα.
Η πιο **βολική** μορφή για ένα διάγραμμα φαίνεται να είναι η ακόλουθη:

ΤΙΤΛΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Θέμα
2. Προσωπική θέση

ΚΥΡΙΟ ΜΕΡΟΣ

I. Κύρια ιδέα ή πληροφορία

Α. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

Β. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

1. Διασάφηση της δευτερεύουσας ιδέας ή πληροφορίας
2. Διασάφηση της δευτερεύουσας ιδέας ή πληροφορίας

Γ. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

κτλ.

ΙΙ. Κύρια ιδέα ή πληροφορία

Α. Δευτερεύουσα πληροφορία

1. Διασάφηση της δευτερεύουσας ιδέας ή πληροφορίας

2. Διασάφηση της δευτερεύουσας ιδέας ή πληροφορίας

Β. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

Γ. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

1. Διασάφηση της δευτερεύουσας ιδέας ή πληροφορίας

2. Διασάφηση της δευτερεύουσας ιδέας ή πληροφορίας

ΙΙΙ. Κύρια ιδέα ή πληροφορία

Α. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

Β. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

Γ. Δευτερεύουσα ιδέα ή πληροφορία

κτλ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

■Το παραπάνω διάγραμμα οργανώνει το υλικό με αρκετές λεπτομέρειες. Θα μπορούσε να είναι ακόμη πιο λεπτομερειακό και να προχωρά στη διασάφηση των στοιχείων 1 και 2 με λεπτομέρειες. Στην πράξη ασφαλώς δε χρειάζεται να καταστρώνουμε τόσο ολοκληρωμένο διάγραμμα. Μερικές φορές αρκεί η επισήμανση και καταγραφή των κύριων ιδεών (I, II, III, κτλ.). Άλλοτε περιλαμβάνουμε (που είναι και πιο συνηθισμένο) και τις δευτερεύουσες ιδέες (Α, Β, Γ) κτλ.).

3. Αναπτύσσω το θέμα κατά παράγραφο.

Τρόποι για την ανάπτυξη μιας παραγράφου

Οι πιο συνηθισμένοι τρόποι ανάπτυξης είναι: (1) με παραδείγματα, (2) με σύγκριση και αντίθεση, (3) με αιτιολόγηση, (4) με ορισμό, (5) με διαίρεση, (6) με αίτια και αποτελέσματα, (7) με αναλογία.

Ανάπτυξη με παραδείγματα. Αν το περιεχόμενο της θεματικής περιόδου χρειάζεται διευκρίνιση, τότε η παράγραφος μπορεί να αναπτυχθεί με παραδείγματα ή με επεξηγήσεις (βλ. και ενότητα "Είδηση", Β' Λυκείου). Στη θεματική πρόταση π.χ. "Με την αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών αλλάζουν και οι αντιλήψεις μας", ως παραδείγματα μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις αντιλήψεις των ανθρώπων για το θεσμό της δουλείας ή για τη θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία κ.ά., ανάλογα με την προτίμησή μας. Αν προτιμήσουμε ως παράδειγμα το θεσμό της δουλείας, η παράγραφος μπορεί να αναπτυχθεί ως εξής:
Με την αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών αλλάζουν και οι αντιλήψεις μας. Στις συνθήκες π.χ. της δουλοκτητικής εποχής, όταν η παραγωγή υλικών αγαθών στηριζόταν κυρίως στην εργασία των δούλων, η δουλεία θεωρούνταν φυσικός και δίκαιος θεσμός. Με τη μετάβαση όμως στη φεουδαρχική οργάνωση της κοινωνίας... (συνεχίστε)

Σύγκριση και αντίθεση: η θεματική περίοδος μπορεί να μας παρακινεί να επισημάνουμε τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα σε πρόσωπα, πράγματα και ιδέες. Στην περίπτωση αυτή αναπτύσσεται με σύγκριση και αντίθεση (βλ. και ενότητα Βιογραφικά είδη, Β' Λυκείου):
Το δοκίμιο ενώ έχει αρκετά στοιχεία κοινά με τα

λογοτεχνικά και μη λογοτεχνικά κείμενα, δεν ταυτίζεται με κανένα. Το κοινό που έχει με τη λογοτεχνία είναι... (συνεχίστε) Η διαφορά του αφορά κυρίως... Από την άλλη το δοκίμιο έχει ομοιότητες αλλά και διαφορές με τα μη λογοτεχνικά είδη...(συνεχίστε)

Αιτιολόγηση: Αν η θεματική περίοδος είναι διατυπωμένη με τέτοιο τρόπο, ώστε να μας παρακινήσει να ρωτήσουμε το "γιατί", η μέθοδος ανάπτυξης θα πρέπει να είναι ασφαλώς η αιτιολόγηση (βλ. και ενότητα "Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες", Α' Λυκείου):
Θα ήταν επικίνδυνο σφάλμα να στηριχτούμε σήμερα πάνω στην άποψη ότι ο πυρηνικός πόλεμος μπορεί να αποφευχθεί ή να προληφθεί με το πυρηνικό αδιέξοδο ή με την ισορροπία του τρόμου. Πρώτο, γιατί η τεχνολογία μπορεί να καταστρέψει αυτήν την ισορροπία. Έπειτα η ισορροπία γίνεται όλο και πιο ασταθής... Τέλος... (συνεχίστε)

Ορισμός. Στην περίπτωση που το περιεχόμενο της θεματικής περιόδου υποβάλλει στον αναγνώστη την πιθανή ερώτηση "Τι είναι;" ή "Τι εννοεί με αυτό;" η παράγραφος πρέπει να αναπτυχθεί με ορισμό (βλ. και ενότητα "Κριτική-Παρουσίαση", Β' Λυκείου):
Πολιτισμός είναι το σύνολο των επιτευγμάτων του ανθρώπου. Όλα τα αγαθά που έχουν σχέση με την τεχνική, την... (συνεχίστε) είναι προϊόντα του πολιτισμού. Σ' αυτά πρέπει να προστεθούν τα "ιδεώδη" που διαμορφώθηκαν στο πέρασμα του χρόνου, ο... καθώς και τα... που πραγματοποιήθηκαν στους επιμέρους τομείς προόδου.

Διαίρεση: Αν η θεματική περίοδος είναι διατυπωμένη έτσι που να αποκαλύπτει τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται ένα αντικείμενο ή μια ιδέα, η πιο πρόσφορη μέθοδος για την ανάπτυξή της είναι η διαίρεση - το

κομμάτιασμα του όλου στα μέρη του (βλ. και ενότητα "Κριτική-Παρουσίαση", Β' Λυκείου)
Τον πολιτισμό τον διαιρούμε συνήθως σε τεχνικό και πνευματικό. Ο τεχνικός πολιτισμός περιλαμβάνει... Στην έννοια του πνευματικού πολιτισμού μπορούμε να περιλάβουμε... (συνεχίστε)

Αίτια και αποτελέσματα: Αν σε μια θεματική πρόταση διατυπώνεται η αιτία ή οι αιτίες που οδηγούν σε ένα αποτέλεσμα ή σε αποτελέσματα, τότε η ανάπτυξη πρέπει να γίνει με τη μέθοδο των αιτίων και αποτελεσμάτων:
Η κατάργηση της σύγχρονης δουλείας οφείλεται στις ίδιες αιτίες που προκάλεσαν και την κατάργηση της αρχαίας δουλείας. Η πρώτη αιτία ήταν... Η δεύτερη ήταν πως οι ίδιοι οι δούλοι... (συνεχίστε)

Αναλογία: Αν τέλος η θεματική περίοδος είναι διατυπωμένη ως παρομοίωση ή μεταφορά, πρέπει να αναπτυχθεί με αναλογία, δηλαδή με μια εκτεταμένη παρομοίωση (βλ. και ενότητα Περιγραφή, Α' Λυκείου):
Το εμπόδιο στη γραπτή επικοινωνία μπορεί να υπερνικηθεί με το καλό γράψιμο και το σωστό διάβασμα. Μπορεί ο συγγραφέας να μας προσφέρει ένα καλοδομημένο και σαφές κείμενο, για να επικοινωνήσει άμεσα μαζί μας, αλλά μόνη της η προσπάθεια αυτή δεν αρκεί, πρέπει κι εμείς να κάνουμε το άλλο μισό του δρόμου. Ως αναγνώστες πρέπει να σκάβουμε τη σήραγγα της επικοινωνίας από τη δική μας πλευρά.

Συνδυασμός μεθόδων: Στην πράξη βέβαια σπάνια συναντούμε μονάχα έναν τρόπο ανάπτυξης. Συνήθως χρησιμοποιούμε συνδυασμό από δύο ή και περισσότερους τρόπους. Όταν π.χ. χρησιμοποιούμε τη μέθοδο του ορισμού, μπορεί να χρειαστεί συγχρόνως να

δικαιολογήσουμε μια κρίση μας, να διευκρινίσουμε μια έννοια με ένα παράδειγμα κτλ. Δες π.χ. ποιοι τρόποι χρησιμοποιούνται στο παρακάτω απόσπασμα:

Η γνώση ήτανε, και είναι πάντα, για το κάθε λογής κατεστημένο ένα δίλημμα, κάτι που γεννάει αντιδράσεις αντιφατικές και διφορούμενες. Από τη μια μεριά, το ξάπλωμα των γνώσεων και γενικότερα η πνευματική ανάπτυξη των ανθρώπων φαίνεται αναγκαία για την οικονομική διαδικασία, τόσο στη φάση της παραγωγής όσο και στη φάση της κατανάλωσης. Ο καλός τεχνίτης, ο καλός επαγγελματίες, ο καλός διευθυντής, ο καλός εφευρέτης χρειάζονται μόρφωση, κι ο μορφωμένος άνθρωπος έχει πρόσθετες ανάγκες να ικανοποιήσει. Από την άλλη όμως μεριά, ο μορφωμένος άνθρωπος δε γίνεται μόνο καλό στέλεχος στην παραγωγή και καλός πελάτης στην κατανάλωση· αλλά μέσα του ξυπνούν ερωτηματικά και προβληματισμοί, αναζητήσεις και αμφιβολίες για την οικονομική διαδικασία και για την ίδια τη δομή της κοινωνίας, που μπορούν να υποσκάψουν τα θεμέλια του κατεστημένου και να αποβούν μοιραία για την ύπαρξή του.

Γιώργος Α. Κουμάντος, "Οι κονσέρβες της σοφίας"
(από τον Τύπο)

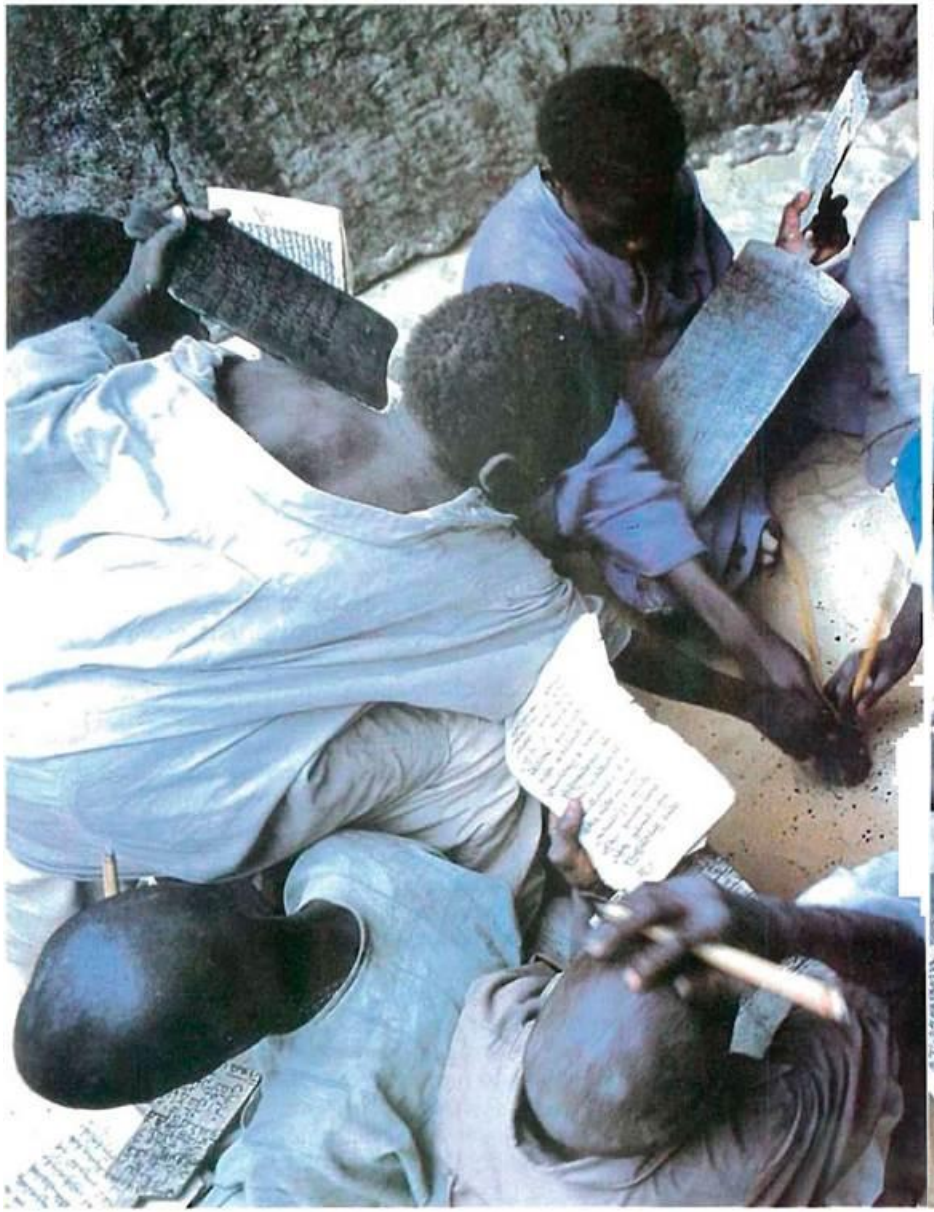

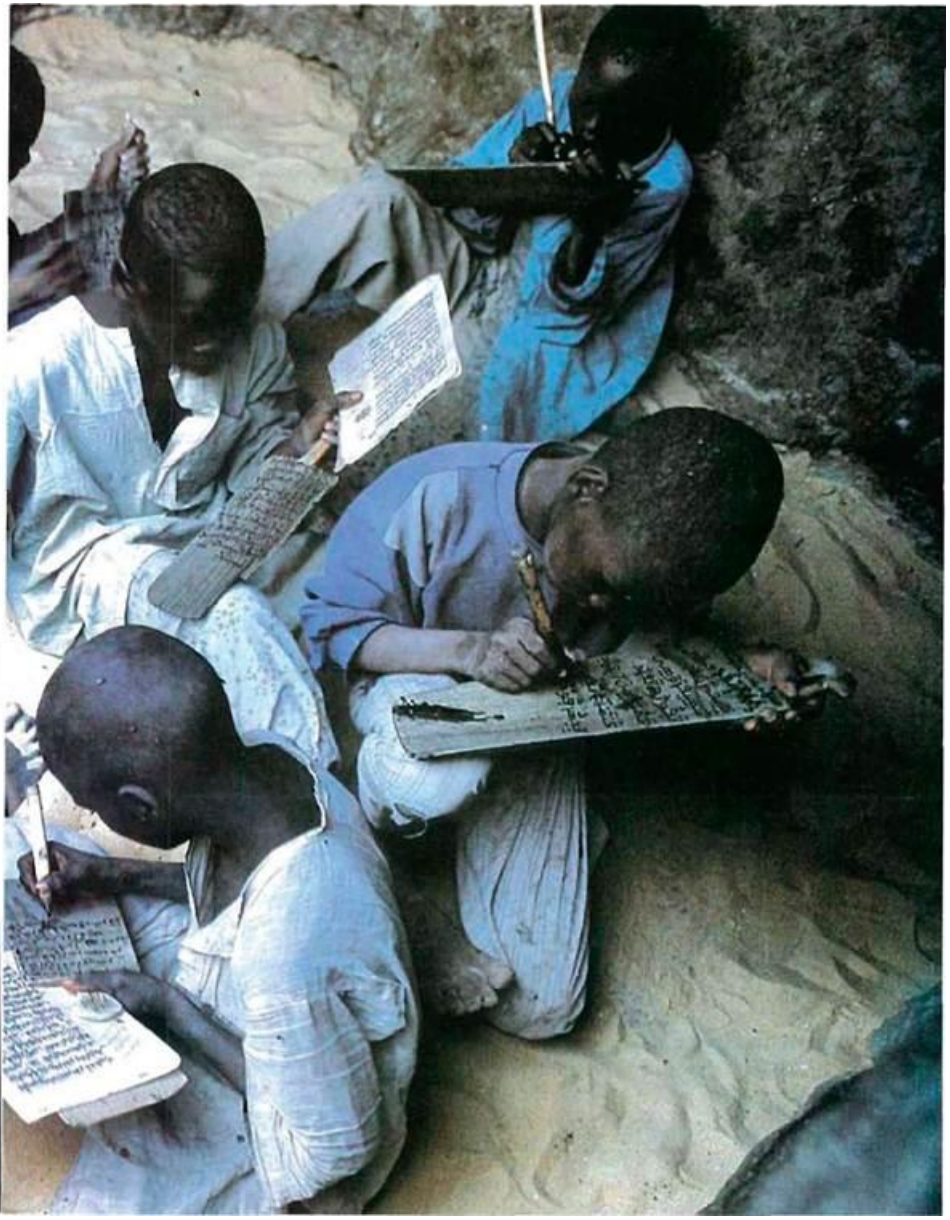

37 / 268-269

4. Ελέγχω το κείμενό μου

Κατά τη διαδικασία του γραψίματος, όπως και αφού ολοκληρώσω το κείμενο μου, ελέγχω τα παρακάτω στοιχεία:

Α. Ως προς το περιεχόμενο προσέχω:

- **την ενότητα, δηλαδή την άμεση σχέση του περιεχομένου με την κύρια ιδέα του θέματος**
- **την πληρότητα, δηλαδή την επαρκή ανάπτυξη του θέματος σε όλο του το βάθος και το πλάτος**
- **την τεκμηρίωση των θέσεων με πειστικά και ορθά επιχειρήματα και τεκμήρια.**

Β. Ως προς τη διάρθρωση των σκέψεων/την αρχιτεκτονική του κειμένου προσέχω:

- **τη λογική αλληλουχία των νοημάτων, δηλαδή τη σειρά με την οποία εκθέτω τις ιδέες μου. Η αλληλουχία επιτυγχάνεται με τη σαφή διάκριση των τμημάτων (πρόλογος, κύριο μέρος, επίλογος) και των υποτμημάτων του κύριου μέρους. Επιτυγχάνεται ακόμη με τη σωστή διάταξη. Η χρονολογική σειρά π.χ. εξυπηρετεί συνδέσεις και συσχετίσεις σε αφηγηματικά κείμενα. Στα περιγραφικά κείμενα η ύλη διευθετείται πάνω στον τοπικό άξονα. Στα αποδεικτικά κείμενα ακολουθείται η λογική σειρά. Συγκεκριμένα προσέχω:**

- **τη συνεκτικότητα του κειμένου, δηλαδή τη νοηματική συνάφεια ανάμεσα στις προτάσεις, στις περιόδους και τις παραγράφους του κειμένου·**

- τη συνοχή του κειμένου, δηλαδή τη σύνδεση των προτάσεων, των περιόδων, των παραγράφων, των τμημάτων του κειμένου, με διάφορους τρόπους συνοχής π.χ. με τη χρήση διαρθρωτικών λέξεων/ φράσεων, με την οργάνωση του λόγου στον άξονα του χρόνου ή του χώρου, με τη διατήρηση ενιαίου ύφους κ.ο.κ.

Γ. Ως προς τη χρήση της γλώσσας προσέχω:

- την ακρίβεια
- τη σαφήνεια
- το λεκτικό και τον εκφραστικό πλούτο
- την τήρηση των μορφοσυντακτικών κανόνων
- τη σωστή χρήση των σημείων στίξης
- την καταλληλότητα του ύφους, δηλαδή την επιλογή του κατάλληλου λεξιλογίου, του κατάλληλου τρόπου σύνταξης, γενικά της κατάλληλης γλωσσικής ποικιλίας ανάλογα με το είδος κειμένου.

Δ. Ως προς την αποτελεσματικότητα του κειμένου προσέχω:

Το κείμενό μου να διαθέτει το κατάλληλο περιεχόμενο, την κατάλληλη διάρθρωση και το κατάλληλο ύφος, για να πετύχω το σκοπό που επιδιώκω, π.χ. να πληροφορήσω, να πείσω, να προβληματίσω τον αναγνώστη ή και να προκαλέσω κάποιες επιθυμητές αντιδράσεις/ ενέργειες.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Προλογικά

■ **Ερευνητική ονομάζουμε συνήθως μια εργασία που σκοπό έχει να εξετάσει/διερευνήσει και να παρουσιάσει συστηματικά/μεθοδικά (και υπεύθυνα) ένα θέμα επιστημονικό, φιλοσοφικό, λογοτεχνικό, καλλιτεχνικό, πολιτικό κτλ.**

Μια τέτοια εργασία, μια εργασία δηλαδή που επιδιώκει να διαπιστώσει και να φανερώσει μια αλήθεια (επιστημονική), δεν ξεκινάει με προκατασκευασμένα συμπεράσματα και με έτοιμες λύσεις. Ο ερευνητής είναι ανάγκη κατά την πορεία της έρευνας να βασανίσει το θέμα του: να συλλέξει, να κατηγοριοποιήσει, να ταξινομήσει, να διαιρέσει, να ορίσει, να αντιθέσει, να παραλληλίσει να συλλογιστεί, να επιχειρηματολογήσει, να

κρίνει και να συγκρίνει, να αποδείξει, να αναλύσει, να συνθέσει, να αξιολογήσει με μόνο κριτήριο την αναζήτηση της αλήθειας. Οδηγός του σ' αυτήν την προσπάθεια είναι η συλλογιστική του και η δημιουργική του φαντασία. Έτσι ο ερευνητής πρέπει να βρει αποδείξεις, να στηρίξει και να απορρίψει θέσεις, να διακρίνει τις αξιόπιστες από τις μη αξιόπιστες πηγές/μαρτυρίες, να περάσει μέσα από αλληλοσυγκρουόμενες θεωρίες, να ανασκευάσει ξεπερασμένες απόψεις, να θεμελιώσει ενδεχομένως άλλες και, τέλος, να πείσει. Αλλά πριν από όλα αυτά, πρέπει να επιλέξει το θέμα του.

Επιλογή του θέματος

- Προσδιορίστε πέντε κύκλους (επιστημονικών, φιλοσοφικών, καλλιτεχνικών κτλ.) θεμάτων που να εστιάζονται σε πέντε διαφορετικά από άποψη περιεχομένου θεματικά κέντρα. Διατυπώστε στη συνέχεια σε κάθε κύκλο δύο έως τρία ειδικότερα θέματα, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενα ερευνητικών εργασιών.

Χρήσιμες πληροφορίες

1. Σημαντική βοήθεια στην προσπάθειά σας αυτή θα μπορούσαν να σας προσφέρουν, εκτός από τον προσωπικό σας προβληματισμό, και τα βιβλία που χρησιμοποιείτε στο σχολείο. Έτσι, για παράδειγμα, στην ιστορία θα μπορούσατε να έχετε ένα γενικότερο κύκλο θεμάτων με κέντρο τους περσικούς πολέμους και με ειδικότερα θέματα τη μάχη του Μαραθώνα, τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, τη μάχη των Πλαταιών.

Το θέμα λ.χ. των περσικών πολέμων θα μπορούσε να πάρει και τη μορφή: "Οι Έλληνες στέκονται εμπόδιο στην επέκταση της περσικής αυτοκρατορίας"

(Οι περσικοί πόλεμοι)

Ιστορία

Φιλοσοφία

α. Η μάχη του Μαραθώνα

β. Η ναυμαχία της Σαλαμίνας

γ. Η μάχη των Πλαταιών

;

- Προσδιορίστε αντίστοιχα ένα κύκλο θεμάτων από το μάθημα της φιλοσοφίας.

2. Τα θέματα μπορείτε να τα διατυπώσετε και στη γενικότερη μορφή τους, όπως είναι π.χ. διατυπωμένα στον κύκλο της ιστορίας, και σε μια άλλη πιο ειδική (μορφή), κοιτάζοντάς τα από πιο συγκεκριμένη οπτική γωνία.

3. Τα επιστημονικά κείμενα μπορούν να διαιρεθούν σε διδακτικά και ερευνητικά.

Επιστημονικά κείμενα

(α)

διδακτικά

εγχειρίδια, συγγράμματα,
εκλαϊκευμένα άρθρα, φυλλάδια
με ειδικές οδηγίες κτλ.

(β)

ερευνητικά

μελέτες, πραγματείες,
άρθρα επιστημονικών περιοδικών,
πτυχιακές και διδακτορικές
διατριβές, μονογραφίες κτλ.

Από τα επιστημονικά κείμενα, όσα ανήκουν στην (α) ομάδα, έχουν κυρίως διδακτικό χαρακτήρα·τέτοια είναι λ.χ. τα διδακτικά εγχειρίδια, τα πανεπιστημιακά συγγράμματα κτλ. Όσα πάλι ανήκουν στη (β) ομάδα διακρίνονται κυρίως από τον ερευνητικό τους χαρακτήρα πρόκειται δηλαδή για κείμενα με αποτελέσματα ερευνητικών εργασιών τέτοια είναι λ.χ. τα άρθρα των επιστημονικών περιοδικών, οι διάφορες πραγματείες κτλ.

Συνήθως όλα αυτά τα ονομάζουμε με το γενικό όρο **ερευνητική εργασία**[1].

4. Ο προσδιορισμός του θέματος μπορεί να γίνει είτε, όπως είδαμε, σε συνδυασμό συνήθως με τη διδασκαλία κάποιου μαθήματος, είτε από έναν καθηγητή είτε από ομάδα καθηγητών διαφόρων ειδικοτήτων, όταν πρόκειται για θέμα/εργασία, όπου συνδυάζονται οι γνώσεις περισσοτέρων μαθημάτων.

---

[1] Σημείωση. Μια ερευνητική εργασία μπορεί να είναι:
α) Πραγματεία, δηλαδή διεξοδική (και σε βάθος) εξέταση ενός θέματος (συνήθως επιστημονικού) και το συγγραφικό αποτέλεσμά της: "Πραγματεία για τα νομίσματα της κλασικής εποχής".
β) Μονογραφία, δηλαδή λεπτομερής επιστημονική πραγματεία σε μια περιορισμένη περιοχή της μάθησης. "Ο Ηρόδοτος εισηγητής του εμπειρισμού; Οι απόψεις του Ηρόδοτου για την ανθρώπινη γνώση".
γ) Άρθρο, δηλαδή περιορισμένης έκτασης επιστημονική εργασία που δημοσιεύεται σε ένα επιστημονικό περιοδικό ή γενικότερα στον Τύπο. "Η μυκηναϊκή γραφή και η ελληνική προϊστορία".
δ) Διδακτορική διατριβή, δηλαδή μια εκτεταμένη γραπτή πραγμάτευση ενός θέματος που ενσωματώνει αποτελέσματα πρωτότυπης έρευνας και τεκμηριώνει μια ειδική άποψη. Υποβάλλεται για απόκτηση ακαδημαϊκού τίτλου, και συγκεκριμένα διδακτορικού διπλώματος. "Η αρχαιοελληνική μυθολογία στο νέοελληνικό δράμα".
Παρατήρηση: Μια σχολική ερευνητική εργασία - ανάλογα βέβαια με το θέμα της - μοιάζει συνήθως με επιστημονικό άρθρο ή με μονογραφία.

5. Καλό είναι, αν δοθεί για διαπραγμάτευση μια σειρά θεμάτων, να ασχοληθούμε με ένα θέμα με το οποίο δεν ασχολήθηκαν άλλοι.

6. Ένα θέμα μπορούμε να το βρούμε: σε πρακτικά συνεδρίων, σε επιστημονικά συγγράμματα, σε ανακοινώσεις επιστημόνων, σε κριτικές, σε βιβλιοκρισίες, σε ειδικά άρθρα που δημοσιεύονται στον Τύπο, σε συζητήσεις με τους ειδικούς, στο δικό μας προβληματισμό πάνω στα θέματα των ατόμων και της κοινωνίας. Εκεί αναζητούμε λύσεις σε νέα προβλήματα, σε επιστημονικές περιοχές που δε διερευνήθηκαν, σε ερωτήματα που δεν απαντήθηκαν.

► Διαβάστε, στο τέλος του κεφαλαίου, τις ερευνητικές εργασίες "Το πράσινο της Θεσσαλονίκης" και "Ο πνευματικός άνθρωπος: απόπειρα ορισμού και κοινωνικού προσδιορισμού του" και συζητήστε τον τρόπο με τον οποίο οι συγγραφείς επέλεξαν τα θέματά τους.

► Συζητήστε σχετικά με τον τίτλο μιας εργασίας τα εξής: α) αν μπορεί να πάρει από την αρχή ή κατά την πρόοδο των εργασιών ή και στο τέλος των εργασιών την οριστική του μορφή· β) σε ποια σχέση βρίσκεται με το περιεχόμενο της εργασίας γ) σε ποια σχέση βρίσκεται με τον αναγνώστη της εργασίας· δ) ποιες πρέπει να είναι οι αρετές του, ώστε να ανταποκρίνεται στο ρόλο του.

Αναζήτηση του υλικού

Το επόμενο βήμα μας είναι η αναζήτηση του υλικού που θα αποτελέσει το σώμα της εργασίας. Σ' αυτό μπορούν να μας βοηθήσουν: α) Ο εισηγητής του θέματος με μια γενική ενημέρωση που θα μας κάνει ή με μια βιβλιογραφία που θα μας δώσει. Άλλωστε και η πιο γενική ακόμη βιβλιογραφία είναι χρήσιμη, επειδή αποτελεί ένα ξεκίνημα και ένα άνοιγμα προς το χώρο του υλικού μας. β) Μια έγκυρη (γενική ή ειδική) εγκυκλοπαίδεια που περιέχει ένα λήμμα / άρθρο σχετικό με το θέμα μας π.χ. στο λήμμα Σμύρνη είναι δυνατόν να βρούμε τις πρώτες πληροφορίες και την πρώτη βιβλιογραφία σχετικά με την καταστροφή της Σμύρνης, που μπορεί να αποτελεί το θέμα της μελέτης μας. γ) Ένα ειδικό ή και γενικό σύγγραμμα, το οποίο ενδέχεται να περιέχει πληροφόρηση σχετική με το θέμα μας. Αν π.χ. το θέμα μας είναι σχετικό με τον ποιητή Κ. Καρυωτάκη, ένα πρώτο υλικό θα μπορούσε να ανευρεθεί σε μια από τις ιστορίες της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (του Κ. Θ. Δημαρά, του Λ. Πολίτη, του M. Vitti κτλ.). Από αυτά τα βιβλία θα μπορούσαμε να σχηματίσουμε μια πρώτη άποψη για το θέμα και να εντοπίσουμε τη σχετική βιβλιογραφία.

Η βιβλιοθήκη

Εκείνη όμως που θα μας δώσει την πιο ουσιαστική βοήθεια για την εργασία μας είναι μια ενημερωμένη βιβλιοθήκη. Στους δελτιοκαταλόγους της και στους Η/Υ, όπου έχει καταχωρηθεί το υλικό της, θα αναζητήσουμε και θα βρούμε τα βιβλία που υπάρχουν σχετικά με το θέμα μας. Αν λ.χ. το θέμα μας είναι η καταστροφή της Σμύρνης, βρίσκουμε στα δελτία τα βιβλία που αναφέρονται στην πόλη που μας απασχολεί και επισημαίνουμε στη συνέχεια εκείνα που αναφέρονται στο συγκεκρι-

μένο θέμα. Ο πίνακας των περιεχομένων των βιβλίων και οι εισαγωγές τους θα μας κατατοπίσουν ίσως για τη χρησιμότητά τους στην εργασία μας. Πάντως μια ορθολογική επιλογή βιβλιογραφίας είναι σημαντικότατο στοιχείο για την εργασία μας, αφού μπορεί να οδηγήσει σε ένα πλούσιο υλικό πηγών.

Σημείωση: Σήμερα η αναζήτηση του βιβλιογραφικού υλικού που απαιτείται για μια ερευνητική εργασία αποτελεί μια εύκολη διαδικασία, επειδή γίνεται μέσα από τις βάσεις δεδομένων που έχουν δημιουργηθεί στις βιβλιοθήκες με τη βοήθεια νέων τεχνολογικών μέσων. Η αναζήτηση, μέσα από τους βιβλιογραφικούς καταλόγους που υπάρχουν στον Η/Υ μιας βιβλιοθήκης, είναι γρήγορη και ευέλικτη. Με τη χρήση Η/Υ στις βιβλιοθήκες σχηματίστηκαν τα «ηλεκτρονικά» δελτία, τα οποία παρουσιάζουν, χάρη στην ηλεκτρονική τεχνολογία μεγαλύτερη δυνατότητα μετασχηματισμού, π.χ. άλλα δελτία εμφανίζονται στην οθόνη των Η/Υ με λιγότερα γνωρίσματα του βιβλίου και άλλα με περισσότερα.

Στα προγράμματα που κυκλοφορούν ο ερευνητής μπορεί να αναζητήσει ένα βιβλίο κατά συγγραφέα, τίτλο, θέμα, ταξινομικό αριθμό ή σύμφωνα με τον αριθμό ISBN* (International Standard Book Number). Επίσης μπορεί να το αναζητήσει με κάποια λέξη κλειδί του τίτλου ή να κάνει συνδυασμό θεμάτων π.χ. ο Σεφέρης και η Κύπρος.

---

* ISBN (International Standard Book Number). Είναι ο δεκαψήφιος αριθμός που υποχρεωτικά έχει, συνήθως στο οπισθόφυλλο, κάθε βιβλίο. Τον αριθμό του ISBN τον παίρνει για κάθε βιβλίο ο εκδότης του από την αρμόδια για το σκοπό αυτό υπηρεσία. Στη χώρα μας ο αριθμός του ISBN δίδεται από την Εθνική Βιβλιοθήκη.

► **Συγκρίνετε τα παρακάτω δελτία από τους ηλεκτρονικούς βιβλιογραφικούς καταλόγους μιας σύγχρονης βιβλιοθήκης και παρατηρήστε τις διαφορές που παρουσιάζουν ως προς τα αναγραφόμενα στοιχεία.**

****

(0) Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία, Χουρμουζιάδης, Νίκος

Βιβλίο

Συγγραφέας	**Χουρμουζιάδης, Νίκος.**
Τίτλος	**Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία / Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης.**
Χρονοέκδοση	**Αθήνα: Γνώση, 1991.**

****

(0) Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελ>
Χουρμουζιάδης, Νίκος
Βιβλίο

PA3131 .C66 1991

Χουρμουζιάδης, Νίκος

Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία / Νίκος Χ. Χουρμουζιάδης. 2η έκδ. – Αθήνα: Γνώση, 1991.
261 σ.: εικ.: 22 εκ. Περιέχει βιβλιογραφία (σ. 235-237) και ευρετήριο.
ISBN: 9602354054

1. Ελληνικό δράμα (Τραγωδία) - - Ιστορία και Κριτική.

2. Θέατρο - - Ελλάδα.

Το βιβλίο π.χ. "Δοκιμές" του Γιώργου Σεφέρη μπορούμε να το βρούμε και στις βιβλιοκάρτες:·**

α) Στα κατά συγγραφέα ταξινομημένα (αλφαβητικά) δελτία. Ένα τέτοιο δελτίο έχει την ακόλουθη μορφή:

889.09* ΣΕΦΕΡΗΣ ΓΙΩΡΓΟΣ**

ΣΕΦ.

Δοκιμές/Γιώργος Σεφέρης.-
4η έκδ.- Αθήνα: Ίκαρος, 1981

2τ.
1. Ελληνική λογοτεχνία –
Ιστορία και κριτική
Ι. Τίτλος

**** Όπως είπαμε, η σύγχρονη τεχνολογία (ηλεκτρονικοί υπολογιστές, μικροφίλμς κτλ.) όπου χρησιμοποιείται, έχει ελαττώσει κατά πολύ το χρόνο που απαιτούνταν για την ανεύρεση και την επιλογή της αναγκαίας βιβλιογραφίας.**

**** Ταξινομικός αριθμός σύμφωνα με το σύστημα Dewey.**

Βασικό δελτίο ή δελτίο συγγραφέα

β. Στα κατά τίτλο βιβλίου ταξινομημένα (αλφαβητικά) δελτία.

889.09 Δοκιμές

ΣΕΦ.

Σεφέρης, Γιώργος
Δοκιμές/Γιώργος Σεφέρης. –
4η έκδ. - Αθήνα: Ίκα-ρος, 1981
1. Ελληνική Λογοτεχνία

– Ιστορία και κριτική

Δελτίο τίτλου

γ. Στα κατά λήμμα ταξινομημένα (αλφαβητικά) δελτία:

889.09 ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ –

ΣΕΦ. ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

Σεφέρης, Γιώργος
Δοκιμές/ Γιώργος Σεφέρης,
4η έκδ. - - Αθήνα: Ίκαρος,

1981
2τ.
Ι. Τίτλος

Δελτίο λήμματος

▶ **Συγκρίνετε τα παραπάνω δελτία μεταξύ τους, διαπιστώστε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους και πείτε για το καθένα ποιες ανάγκες εξυπηρετεί. Στην εργασία σας αυτή θα σας βοηθούσε αποτελεσματικά η επίσκεψή σας σε μια βιβλιοθήκη, όπου με τις οδηγίες του βιβλιοθηκάριου / βιβλιοθηκονόμου θα μπορούσατε να αποκτήσετε πολύτιμες γνώσεις σχετικά με την οργάνωση μιας βιβλιοθήκης: καταλογογράφηση των βιβλίων της, χρήση των δελτίων της, χρήση του Η/Υ κτλ.**

Δραστηριότητα – Επίσκεψη σε μια βιβλιοθήκη:

Ιδιαίτερα χρήσιμη θα ήταν η επίσκεψη της τάξης σε μια σύγχρονη βιβλιοθήκη, όπου οι μαθητές με τη βοήθεια και τις οδηγίες του βιβλιοθηκάριου/βιβλιοθηκονόμου θα μπορούσαν να αποκτήσουν πολύτιμες γνώσεις σχετικά με την οργάνωση μιας βιβλιοθήκης.

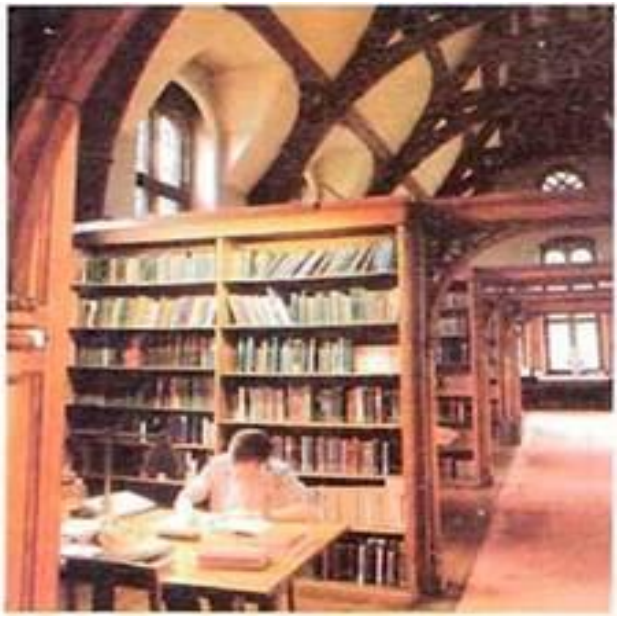

Γενικά, η παρουσίαση του υλικού της ενότητας «Ερευνητική εργασία» και η επεξεργασία των επιμέρους θεμάτων της θα είναι πιο ουσιαστική και αποτελεσματική, αν γίνει στο χώρο μιας βιβλιοθήκης με τη συνεργασία του προσωπικού της.

Βιβλίο εισαγωγής

Καταγραφή βιβλίων:

Στις μικρές βιβλιοθήκες καλό είναι τα βιβλία να καταγράφονται στο βιβλίο εισαγωγής ή στον κατάλογο εισαγωγής του Η/Υ κατ' αύξοντα αριθμό. Κάθε βιβλίο ή αντίτυπο ή τόμος πολύτομου έργου παίρνει ξεχωριστό αριθμό εισαγωγής.

ΔΕΙΓΜΑ
βιβλίου εισαγωγής

Ημ/νία	Αρ. εισ/γης	Συγ/φέας	Τίτλος	Τόμος	Αντίτυ-πο	Εκδότης	Έτος	ISBN	Παρατη ρήσεις

Ο αριθμός εισαγωγής

Ο αριθμός εισαγωγής γράφεται:

1. Στο βιβλίο: Στο πίσω μέρος της σελίδας του τίτλου. Ο αριθμός εισαγωγής χρησιμοποιείται και όταν γίνεται η καταγραφή των νέων βιβλίων στον Η/Υ της βιβλιοθήκης. Ο αριθμός αυτός, που είναι μοναδικός για κάθε βιβλίο της βιβλιοθήκης είναι το στοιχείο αναγνώρισης του βιβλίου από τον Η/Υ, όταν το βιβλίο δανείζεται.

2. Στο δελτίο τοπογραφικού καταλόγου: Δείχνει πού είναι τοποθετημένο το βιβλίο στα ράφια της βιβλιοθήκης. Ο αριθμός εισαγωγής μπαίνει στην κάτω αριστερή γωνία του δελτίου.

Ξ	Verne, Jules
VER	Οι πειραταί του Αιγαίου/Ιουλίου Βερν:
	Διασκευή Ν. Καζαντζάκη,
	Αθήναι: Αστήρ, 1979.
	216 σ.: εικ.: 21 εκ.
328	Ι. Ελλάδα – Ιστορία – Αγώνας Ανεξαρτησίας,
Ι	1821-1829 – Μυθιστορήματα. Ι. Καζαντζάκης, Νίκος.
	ΙΙ. Τίτλος.

3. Στο δελτίο βιβλιοδανεισμού: Αυτό το δελτίο αντιπροσωπεύει το βιβλίο στη διαδικασία του δανεισμού και πρέπει να έχει τον αριθμό εισαγωγής μαζί με τα κύρια στοιχεία αναγνώρισης του βιβλίου: Συγγραφέα – τίτλο.
Ο αριθμός αυτός επαναλαμβάνεται στην "τσέπη" δανεισμού του βιβλίου.

Θεματική ταξινόμηση

Η ταξινόμηση βιβλίων δηλώνει έναν τρόπο θεματικής διάταξης των βιβλίων στα ράφια. Η ταξινόμηση συγκεντρώνει όλα τα βιβλία του ίδιου θέματος. Έτσι ο αναγνώστης μπορεί να βρει γρήγορα και εύκολα το συγκεκριμένο βιβλίο που τον ενδιαφέρει και παράλληλα κάποιο άλλο βιβλίο με το ίδιο θέμα.
Το πιο συνηθισμένο σύστημα ταξινόμησης ήταν το Δεκαδικό Σύστημα Ταξινόμησης DEWEY. Τελευταία επιχειρείται ο αυτοματισμός των βιβλιοθηκών, μεταξύ των οποίων και ορισμένων σχολικών βιβλιοθηκών, με το σύστημα ΑΒΕΚΤ 400. Στις μεγάλες όμως βιβλιοθήκες, π.χ. στις πανεπιστημιακές, χρησιμοποιούν το σύστημα της βιβλιοθήκης του Κογκρέσου.

Στο σύστημα DEWEY τα βιβλία μοιράζονται σε 10 κατηγορίες ανάλογα με το θέμα τους.

000 ΓΕΝΙΚΑ (εγκυκλοπαίδειες – λεξικά)
100 ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
200 ΘΡΗΣΚΕΙΑ
300 ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
400 ΓΛΩΣΣΑ
500 ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ
600 ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ
700 ΚΑΛΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
800 ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ
900 ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα Μυθιστορήματα / Νουβέλες –Διηγήματα – Παραμύθια, τα ταξινομούμε στα ράφια, βάζοντας στη ράχη του βιβλίου Μ ή Δ ή Π και από κάτω τα τρία πρώτα αρχικά του συγγραφέα. Επίσης οι βιογραφίες ταξινομούνται σύμφωνα με το επίθετο του βιογραφούμενου προσώπου, έχοντας στη ράχη το γράμμα Β και από κάτω τα τρία αρχικά του βιογραφούμενου. Ο ταξινομικός αριθμός γράφεται στη ράχη του βιβλίου.

Θα μπορούσαμε επίσης να χρησιμοποιήσουμε χρωματιστές ετικέτες ανάλογα με το θέμα και να γράψουμε επάνω τον ταξινομικό αριθμό. Κάτω από τον ταξινομικό αριθμό, βάζουμε τα τρία αρχικά γράμματα του συγγραφέα.

Ο ταξινομικός αριθμός δε μας δείχνει μόνο το θέμα του βιβλίου, αλλά βοηθάει να βρεθεί το βιβλίο στα ράφια, επειδή τα βιβλία τοποθετούνται εκεί καταρχήν σύμφωνα με τους ταξινομικούς αριθμούς και στη συνέχεια με την αλφαβητική σειρά των συγγραφέων. Ο ταξινομικός αριθμός είναι ουσιαστικά η ταυτότητα του βιβλίου στα ράφια της βιβλιοθήκης.

Σε κάθε τμήμα της βιβλιοθήκης βάζουμε ενδεικτικές πινακίδες, που μας δείχνουν τους ταξινομικούς αριθμούς των βιβλίων που υπάρχουν εκεί.

Δύο συνεχόμενες κατηγορίες σημειώνονται: π.χ. 100 –300.

Καταλογογράφηση – δελτιοκατάλογος

Ο δελτιοκατάλογος και ο ηλεκτρονικός κατάλογος αναφέρει και περιγράφει σύντομα τα βιβλία και κάθε άλλο υλικό που βρίσκεται στη βιβλιοθήκη. Βοηθάει να εντοπίσουμε τα βιβλία που έχει μια βιβλιοθήκη αν γνωρίζουμε:

1. **Τα ονόματα των συγγραφέων.**
2. **Τους τίτλους.**
3. **Τα θέματα που καλύπτονται από τα βιβλία.**

Οι δελτιοκατάλογοι – στις βιβλιοθήκες που χρησιμοποιούνται ακόμα – βρίσκονται στα ειδικά μικρά συρτάρια των βιβλιοθηκών.

Στο εξωτερικό τους τα συρτάρια έχουν ενδείξεις για το περιεχόμενο. Στο εσωτερικό έχουμε τα δελτία που χωρίζονται σε ομάδες με διαχωριστικά δελτία – οδηγούς. Όλα τα δελτία του καταλόγου τακτοποιούνται αλφαβητικά από το Α ως το Ω και περιλαμβάνουν αναγραφές συγγραφέων, τίτλων και θεμάτων σε ένα ενιαίο αλφάβητο.

Για χρήση του βιβλιοθηκάριου σχηματίζεται ο τοπογραφικός κατάλογος, όπου τα δελτία ταξιθετούνται σύμφωνα με το ταξινομικό σύστημα της βιβλιοθήκης.

Οι εσωτερικοί διαχωρισμοί γίνονται επίσης αλφαβητικά π.χ.

Θέμα: ΙΣΤΟΡΙΑ

Τα δελτία αυτού του θέματος ταξιθετούνται αλφαβητικά

Κάθε βιβλίο, όπως είπαμε, μπορεί να αντιπροσωπεύεται στον κατάλογο από τρία (3) δελτία: συγγραφέα, τίτλου, θέματος:

Καταγραφή του υλικού

Στη βιβλιοθήκη λοιπόν θα αναζητήσουμε και θα βρούμε το υλικό της εργασίας μας. Εκεί θα επισημάνουμε και θα μελετήσουμε τις πηγές του. Δεν αρκεί όμως μόνον αυτό, η ανεύρεση δηλαδή του υλικού. Στη συνέχεια επιβάλλεται να επιλέξουμε από το υλικό που επισημάναμε εκείνο που υπηρετεί αποτελεσματικότερα το σκοπό μας και να το καταγράψουμε, ώστε να το αξιοποιήσουμε, όταν έρθει η ώρα της συγγραφής.

Στη φάση αυτή, δηλαδή στη φάση κατά την οποία αντλούμε από τη βιβλιογραφία και από το υλικό που συγκεντρώσαμε ό,τι μας χρειάζεται, θα πρέπει να ερ-

γαστούμε με τις σημειώσεις. Πρόκειται για μέθοδο δοκιμασμένη και αποδοτική. Γι' αυτό και οι συγγραφείς - ερευνητές κρατούν σημειώσεις: άλλοι κρατούν σημειώσεις σε σημειωματάρια / τετράδια και άλλοι σε δελτία, σε τεμάχια δηλαδή χαρτιού που έχουν το σχήμα και τις διαστάσεις μικρού συνήθως φακέλου αλληλογραφίας, άλλοι στους προσωπικούς τους Η/Υ (Ρ C). Γενικά τα δελτία αποδείχτηκαν πολύ πρακτικά και εύχρηστα: ταξινομούνται, αντικαθίστανται και χρησιμοποιούνται εύκολα. Άλλωστε βοηθούν και στην τελική καταγραφή της βιβλιογραφίας, την οποία χρησιμοποιούμε, διότι, καθώς το καθένα τους είναι ανεξάρτητο από το άλλο, έχει τη δυνατότητα της ταξινόμησης σε αλφαβητική σειρά, όπως συνηθίζεται στην κατάρτιση ενός πίνακα βιβλιογραφίας.

► Στα παρακάτω δελτία ένας ερευνητής:

α) Καταγράφει πολύ περιληπτικά το περιεχόμενο ενός βιβλίου

Αλ. Δελμούζος
Το κρυφό σκολειό (1908-1911)
Αθήνα, 1950

Ο Αλέξανδρος Δελμούζος αναφέρεται στις προσπάθειες του για την ίδρυση του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου, στις αρχές στις οποίες στηρίχτηκε η λειτουργία του σχολείου και στις αντιδράσεις που προκλήθηκαν και οι οποίες οδήγησαν στο κλείσιμο του σχολείου.

(1)

β) Αντιγράφει αυτολεξεί μια χρήσιμη για την εργασία του περίοδο λόγου ενός βιβλίου.

Γ. Σεφέρης Ποίηση

Δοκιμές 2, εκδ. Φέξη,
Αθήνα, 1962, σ. 118

"Ο στερνός σκοπός του ποιητή δεν είναι να περιγράφει τα πράγματα αλλά να τα δημιουργεί ονομάζοντάς τα· είναι νομίζω και η πιο μεγάλη χαρά του".

(2)

γ) Αποδελτιώνει τη λέξη Αδριανούπολη η οποία του χρειάζεται στην εργασία του.

Ν. Πολίτης Ανδριανούπολη

Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού 4, Αθήνα 1958, σ. 11

Τ' αηδόνια της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης κλαίγουν αργά, κλαίγουν ταχιά, κλαίγουν το μεσημέρι κλαίγουν την Αντριανόπολη την πολυκρουσεμένη.

(3)

► Σχηματίστε κι εσείς 4-5 δελτία, στα οποία να αποδελτιώσετε το περιεχόμενο ενός βιβλίου, μια χρήσιμη πληροφορία, ένα θέμα ή ό,τι άλλο νομίζετε.

Χρήσιμη πληροφορία:

Γενικά, στα βιβλιογραφικά δελτία ή στην ιστοσελίδα του προσωπικού Η/Υ καταγράφουμε αποσπάσματα των βιβλίων που χρησιμοποιήσαμε,

βασικές ιδέες των συγγραφέων ή πληροφορίες σε περίληψη ή σε παράφραση, σημειώνοντας οπωσδήποτε τη σελίδα ή τις σελίδες. Εάν κατά την αντιγραφή/μεταφορά ενός αποσπάσματος διαπιστώσουμε ένα λάθος ή μια άποψη που παραξενεύει, σημειώνουμε τότε την ένδειξη «sic» (=έτσι), για να δηλώσουμε ότι έχουμε επίγνωση του σφάλματος ή της ιδιαίτερης άποψης που εκφράζεται και επομένως δεν πρόκειται για λάθος αντιγραφής.

Εκτίμηση του υλικού

Στα δελτία μας ή στο δίσκο του προσωπικού μας Η/Υ, λοιπόν, συγκεντρώνουμε σιγά σιγά το υλικό που είναι χρήσιμο για την εργασία μας. Ένα υλικό ποικίλο: γεγονότα, παραδείγματα, στατιστικές, απόψεις αυθεντιών, μαρτυρίες κτλ., δηλαδή κάθε μορφής πληροφοριακό υλικό, από το αυστηρά επιστημονικό έως και τα προσωπικά ανέκδοτα· ποικίλο και ποικιλόμορφο υλικό. Από την ποικιλία αυτή θα επιλέξουμε βέβαια ό,τι βοηθάει περισσότερο στην ανάπτυξη και στην υποστήριξη των θέσεών μας.

Για τα παραδείγματα, λ.χ., είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε ότι είναι διευκρινιστικά. Με ένα παράδειγμα, δηλαδή, σταματούμε να αναπτύσσουμε μια άποψη/θέση και προσπαθούμε να την καταστήσουμε περισσότερο κατανοητή. Επίσης, με μια σειρά παραδειγμάτων, μια αφηρημένη αιτιολόγηση μπορεί να γίνει συγκεκριμένη και μια περιπλεγμένη θεωρία πιο σαφής. Γι' αυτό και το παράδειγμα πρέπει να χρησιμοποιείται στο βαθμό, που είναι αναγκαίο και με τρόπο που να μην ανακόπτει την εξέλιξη της εργασίας ή να μη δημιουργεί πλατειασμούς.

Οι διαπιστώσεις, πάλι, ή **οι μαρτυρίες** ατόμων καθολικά και αναμφισβήτητα αναγνωρισμένων αυθεντιών

πρέπει να είναι συγκεκριμένες και όχι γενικές και αόριστες ή ρητορικά πυροτεχνήματα, όπως: "Ο αφοπλισμός είναι μια θαυμάσια ιδέα" κτλ. Ακόμη, οι γνώμες και οι απόψεις των αυθεντιών πρέπει να αναφέρονται στην περιοχή της ειδικότητάς τους και της εμπειρίας τους. Τέλος, πρέπει να προσέχουμε, ώστε τα αποσπάσματα που θα χρησιμοποιήσουμε στην εργασία μας να προέρχονται από ένα κείμενο ολοκληρωμένο, γιατί υπάρχει το ενδεχόμενο μικρά αποσπάσματα να αποδίδουν εντελώς λανθασμένα την άποψη κάποιας αυθεντίας.

Προσεκτικοί και επιφυλακτικοί πρέπει να είμαστε και στη χρήση των **στατιστικών στοιχείων**, τα οποία σε μερικές περιπτώσεις μπορούν να οδηγήσουν πολύ εύκολα σε παραποίηση και διαστρέβλωση της αλήθειας. Αυτό μπορεί να συμβεί, επειδή δεν είμαστε πάντοτε σε θέση να κρίνουμε την αξιοπιστία των δεδομένων μιας στατιστικής έρευνας, εκτός και αν γνωρίζουμε τον τρόπο με τον οποίο τα δεδομένα της συγκεντρώθηκαν και την πορεία που ακολουθήθηκε, για να προκύψουν ορισμένα συμπεράσματα. Πρέπει, π.χ., να ξέρουμε πώς τέθηκαν οι ερωτήσεις, πώς επιλέχτηκαν όσοι ρωτήθηκαν, ποιος συγκέντρωσε τα στατιστικά δεδομένα και για ποιο λόγο.

Και των εγκυκλοπαιδειών το υλικό πρέπει να μας προβληματίζει, αφού είναι, τουλάχιστον, κατά πέντε χρόνια, πιο παλιό από το έτος της έκδοσής τους, αν υπολογίσουμε το χρόνο που χρειάζεται για να συνταχθεί και να εκδοθεί μια εγκυκλοπαίδεια. Αυτό σε κάποιες περιπτώσεις ίσως να μην έχει και τόσο μεγάλη σημασία, σε κάποιες άλλες όμως βλάπτει την εργασία μας, όταν μάλιστα αυτή έχει ανάγκη και από το πιο πρόσφατα δημοσιευμένο υλικό. Στις περιπτώσεις αυτές πρέπει να ανατρέχουμε στα δημοσιεύματα ειδικών περιοδικών. Επιπλέον, μερικές πληροφορίες εντελώς πρόσφατες, που δεν έχουν ακόμη δημοσιευτεί, μπο-

ρούμε να τις αντλήσουμε απευθείας από τις πηγές τους ή με επισκέψεις σε πρόσωπα, σε οργανισμούς, σε υπηρεσίες ή με αλληλογραφία ή με συνέντευξη, με τηλεφωνική επικοινωνία κτλ. Η τεχνολογία, βέβαια, προσφέρει σήμερα την εντελώς σύγχρονη και πρόσφατη πληροφόρηση μέσω της ηλεκτρονικής "τράπεζας πληροφοριών", η οποία έχει την ευχέρεια να συγκεντρώνει πάνω σε ένα θέμα όλα τα σχετικά άρθρα.

Πάντως παραμερίζοντας τη θεωρητική συζήτηση για το αν υπάρχουν ή όχι "ακλόνητα δεδομένα" - ας μην ξεχνούμε ότι θεωρίες, όπως αυτές που αναφέρονταν στην κίνηση της γης και στη διάσπαση του ατόμου, θεωρούνταν αναμφισβήτητες επί δεκαετίες και εκατονταετίες ολόκληρες – μπορούμε να πούμε ότι για να είναι χρησιμοποιήσιμο και αξιόλογο το αποδεικτικό υλικό πρέπει να υπάρχουν οι εξής προϋποθέσεις:

α) Να περιλαμβάνει τα σύγχρονα επιστημονικά δεδομένα.

Η έρευνα απαιτεί να προσέχουμε τη χρονολογία του αποδεικτικού υλικού. Έτσι μπορούμε να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη κάποιων απόψεων, θεωριών κτλ. έως τις ημέρες μας. Για ορισμένες μάλιστα επιστήμες (Φυσική, Χημεία, Βιολογία, Κοινωνικές και Πολιτικές επιστήμες κτλ.) είναι απόλυτα αναγκαίες και οι πιο πρόσφατες πληροφορίες/απόψεις/θεωρίες – αυτές που μόνο μία τράπεζα πληροφοριών θα μπορούσε να προσφέρει. Αν η εργασία αναφέρεται στην ιστορία, τη φιλοσοφία, τη λογοτεχνία, τις καλές τέχνες, ίσως είναι αρκετά τα πρόσφατα περιοδικά και τα σχετικά νεότερα βιβλία.

► Άσκηση:

Μελετήστε την εργασία "Ο πνευματικός άνθρωπος" και καταγράψτε τις παλαιότερες και τις σύγχρονες πληροφορίες που περιέχει.

β) Να είναι οι πηγές από τις οποίες προέρχεται το αποδεικτικό υλικό άμεσες. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειώσουμε ότι οι βιβλιογραφικές πηγές διακρίνονται σε άμεσες και έμμεσες. **Άμεσες πηγές** για τον ερευνητή είναι οι πηγές από τις οποίες αντλεί απευθείας το υλικό και τις πληροφορίες που χρειάζεται για το θέμα της εργασίας του, χωρίς την παρέμβαση ή το σχολιασμό κάποιου άλλου. Π.χ. η "Καινή Διαθήκη" ή το "Μανιφέστο" του Μαρξ είναι άμεσες πηγές για τον ερευνητή που μελετάει σχετικά θέματα. **Έμμεσες πηγές** είναι για τον ερευνητή εκείνες οι πηγές από τις οποίες αντλεί το υλικό του μέσα από το σχολιασμό ή την κριτική κάποιου άλλου. Μια μελέτη π.χ. που σχολιάζει, αξιολογεί ή αναφέρεται στην "Καινή Διαθήκη" ή στο "Μανιφέστο" του Μαρξ είναι μια έμμεση πηγή. Για παράδειγμα το έργο του Αλεξανδρινού Θεολόγου Ωριγένη (185-254 μ.Χ.) αποτελεί έμμεση πηγή για τις απόψεις των ειδωλολατρών φιλοσόφων του 2ου μ.Χ. αιώνα, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγεται και ο Κέλσος.

Το πλεονέκτημα των άμεσων πηγών είναι φανερό: όταν τις χρησιμοποιούμε, έχουμε αυθεντικό υλικό, υλικό δηλαδή που έρχεται κατευθείαν σε μας, χωρίς να περνάει από το φίλτρο κανενός, όπως συμβαίνει με το δευτερογενές/έμμεσο αποδεικτικό υλικό, που περνάει από το φίλτρο εκείνου που το σχολιάζει, το αξιολογεί, το αναλύει κτλ. από την αρχική πηγή. Το ίδιο πλεονέκτημα έχουμε, όταν διαβάζουμε ένα κείμενο στη γλώσσα που γράφτηκε, δηλαδή στο πρωτότυπο. Γιατί ακόμη και η μετάφραση μπορεί να αλλοιώσει την πηγή. Το ιδανικότερο θα ήταν να διαβάζουμε το Φρόιντ στα γερμανικά, το Βολτέρο στα γαλλικά, τον Αριστοτέλη στα αρχαία Ελληνικά κ.ο.κ. Αυτό όμως είναι εξαιρετικά δύσκολο, ως και αδύνατο. Γι' αυτό πρέπει να προσέχουμε να χρησιμοποιούμε τις καλύτερες μεταφράσεις. Στόχος μας, λοιπόν, σε μια εργασία πρέπει να είναι πάντα η αναζήτηση

του αρχικού/ άμεσου αποδεικτικού υλικού. Στην περί-πτωση όμως που θα αναγκαστούμε να χρησιμοποι-ήσουμε δευτερογενές/έμμεσο υλικό, πρέπει να είμαστε ιδιαίτερα επιφυλακτικοί, μια που όσοι παρουσιάζουν ή σχολιάζουν μια άμεση πηγή μπορεί να την αλλοιώνουν συνειδητά ή ασύνειδα.

γ) Το αποδεικτικό υλικό να είναι, κατά το δυνατόν, αντικειμενικό.

Αξιολογώντας το αποδεικτικό υλικό, πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι δεν υπάρχει σχεδόν καμιά πληροφορία που να μην έχει κάποιο στοιχείο υποκειμενικότητας. Θα ακούσετε ίσως να λένε ότι ακόμη και οι συνταγές της μαγειρικής έχουν υποκειμενικά στοιχεία. Γι' αυτό, όταν αξιολογούμε το αποδεικτικό υλικό και την επιχειρημα-τολογία, είναι ανάγκη να έχουμε στο νου μας την οπτική γωνία του συγγραφέα, την άποψή του και το σκοπό για τον οποίο γράφει. Αυτά είναι στοιχεία που επηρεάζουν την υποκειμενικότητα του συγγραφέα στο ειδικό θέμα.

Άσκηση:

► Αναφέρετε πέντε άμεσες / αρχικές και πέντε έμμεσες / δευτερογενείς πηγές και συζητήστε τους κινδύνους που διατρέχει ο χρήστης των έμμεσων πηγών. Συμβουλευτείτε κατά πρώτο λόγο τα σχολικά σας βιβλία.

► Προσπαθήστε να επισημάνετε στο βιβλίο της Ιστορίας της Γ' Λυκείου αποδεικτικό υλικό από πηγές το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί υποκειμενικό.

Διάρθρωση και συγγραφή της εργασίας

Αφού συγκεντρώσουμε και ελέγξουμε το υλικό μας, σχεδιάζουμε ένα **λεπτομερειακό διάγραμμα (αρχιτεκτονικό σχέδιο)** της εργασίας. Το ονομάζουμε λεπτομερειακό, για να το ξεχωρίσουμε από το **βασικό διάγραμμα**, το κατευθυντήριο, που το καταρτίζουμε από την πρώτη στιγμή που αρχίζουμε την εργασία μας και πάνω στο οποίο καταγράφονται οι βασικές θέσεις ή τα ερωτήματα του θέματος που ερευνούμε. Έτσι η εργασία μας κατευθύνεται και προσανατολίζεται και η διερεύνηση των πηγών γίνεται πιο αποτελεσματική. Το πρώτο, λοιπόν, βασικό διάγραμμα μας οδηγεί στο λεπτομερειακό, κι εκείνο πάλι ενδέχεται να μας οδηγήσει σ' ένα άλλο και σ' ένα άλλο, ανάλογα πάντα με το υλικό που συγκεντρώνεται κάθε φορά, ώσπου υλικό και διάγραμμα να πάρουν την οριστική τους μορφή.

Άσκηση:

► Μελετήστε και σχολιάστε το κείμενο που ακολουθεί:

"Με τη λέξη διάρθρωση εννοούμε την αρχιτεκτονική παρουσίαση της εργασίας. Εννοούμε ακριβώς τη θεμελιακή, τη σταδιακή επεξεργασία και, τελευταία, την κατάληξη σε συμπεράσματα είτε από τον ίδιο το συγγραφέα - ερευνητή είτε από τον αναγνώστη, αφού βέβαια ο ίδιος ο συγγραφέας τού δώσει τη δυνατότητα να προβεί στη συναγωγή συμπερασμάτων.

Ο συγγραφέας πρέπει να σκεφτεί πολύ νωρίς, ποια θα είναι η διάρθρωση της εργασίας του, χωρίς βέβαια να είναι και το πρώτο του μέλημα. Όπως ο τίτλος και ο υπότιτλος, έτσι και η διάρθρωση της εργασίας βγαίνει και προχωρεί παράλληλα με την πρόοδο των εργασιών της έρευνας και αλλάζει μορφή διαδοχικά. Το υλικό που μαζεύτηκε πια και βρίσκεται τοποθετημένο άτακτα στους διάφορους φακέλους και υποφακέλους, σε δελτία και σε

σημειώσεις, πρέπει να ταξινομηθεί κατά διάφορες κατηγορίες σ' ένα ενιαίο σύνολο. Δηλαδή να χωριστεί σε μέρη, σ' ένα γενικό και σ' ένα ειδικό, σε διάφορα τμήματα και κεφάλαια, και ακόμη και σε υποδιαιρέσεις. Στο τέλος μπαίνουν τα συμπεράσματα, που δεν είναι βέβαια και απαραίτητα, επειδή ο αναγνώστης μπορεί και μόνος του να φτάσει σ' αυτά με την κατάλληλη βοήθεια του συγγραφέα".

(Αχ. Ανθεμίδης, Jus Promovendi,*
Θεσσαλονίκη 1978[2], σ. 60)

Μετά τη συγκέντρωση, την ταξινόμηση και τη διάρθρωση του υλικού μας μπορούμε να προχωρήσουμε στην επεξεργασία του και τη συγγραφή της εργασίας μας. Βρισκόμαστε, όπως καταλαβαίνετε, στην τελευταία φάση της δουλειάς μας. Γι' αυτό και θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί: ένας αδέξιος χειρισμός μας μπορεί να καταστρέψει ό,τι δημιουργήσαμε σε όλη αυτή την επίπονη πορεία της εργασίας μας.

Άσκηση:

► **Αναζητήστε στο κείμενο που ακολουθεί τις αρετές ενός καλού συγγραφέα-ερευνητή:**

"Στην επεξεργασία του κειμένου θα φανεί η τέχνη και η ικανότητα του ερευνητή να υποτάξει το υλικό του, να το εξετάσει από κάθε πλευρά με διάφορους συλλογισμούς, επιχειρήματα και ερωταποκρίσεις.

Οι σκέψεις πρέπει να διατυπώνονται ύστερα από βάσανο σε μια λογική σειρά και να δίνουν στον αναγνώστη τα κλειδιά για την κατανόηση του προβλήματος [...]

Οι αρετές που πρέπει να διέπουν τα διανοήματα του συγγραφέα - ερευνητή είναι η αλληλουχία του κειμένου,

---

*** Promoveo: προωθώ, προάγω**

η ομοιομέρεια, η έντιμη και λεπτή στάση του απέναντι στους άλλους, η προσπάθεια να καθορίζει με σαφήνεια τις έννοιες. Και πάνω απ' όλα αρετή ενός έργου είναι η προσήλωση στο καθήκον να βρίσκει και να παρουσιάζει την αλήθεια.

Αντίθετα, η συγγραφή με αλαζονεία, η χρησιμοποίηση ανοίκειων φράσεων, η προχειρότητα και η επιπολαιότητα [...], η νόθη παρουσίαση ξένων ιδεών για δικές του, ακόμη η διαστροφή των απόψεων τρίτων [...], η εριστική διάθεσή του, η χρησιμοποίηση λέξεων που δεν είναι δόκιμες, σοφισμάτων κ.ά., θα οδηγήσουν χωρίς άλλο το συγγραφέα σε απογοητεύσεις, διότι ο αναγνώστης δε θα του συγχωρήσει ποτέ την προσπάθεια να τον ξεγελάσει και ν' αλλοιώσει απόψεις και σκέψεις άλλων [...]

Τι πρέπει λοιπόν να γίνει; Η απάντηση είναι απλή. Σιγά σιγά και με περίσκεψη θα διατυπωθούν οι συλλογισμοί για κάθε ερώτημα. Συχνά αποδείχνεται ότι ο συγγραφέας δεν ακολουθεί το "μίτο της Αριάδνης", αλλά το δρόμο της πλάνης. Τότε πρέπει να επανεξεταστεί το υλικό που δε χρησιμοποιήθηκε ακόμη. Πρέπει να επιμείνει στο πνεύμα της αδιάκοπης συνέχισης και εξέτασης των προβλημάτων.

Ακόμη θα προστρέξει ο συγγραφέας σε εμπειρότερους συγγραφείς ή στους καθοδηγητές του, για να ζητήσει συμβουλές για την εργασία του.

Ο ερευνητής πρέπει να είναι αυστηρός με τον εαυτό του [...] Συνήθως δεν πετούμε εύκολα τον κόπο, χωρίς να δοκιμάσουμε αίσθημα οδύνης [...]

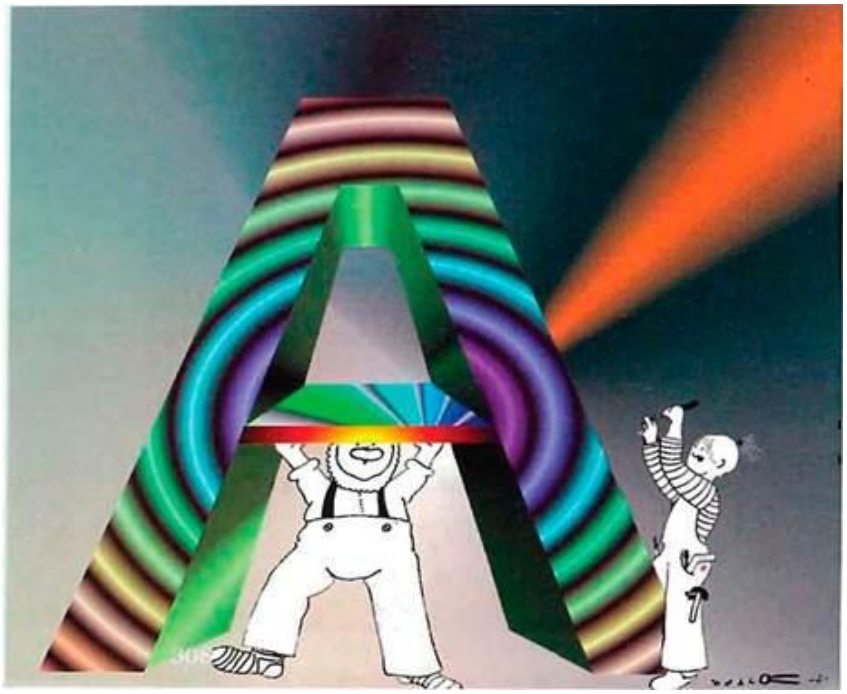

Όταν αρχίζει η συγγραφή, εάν γράφει χειρόγραφο κείμενο, είναι καλό να χωρίσει τη σελίδα σε δύο μέρη, έτσι ώστε να δοθεί η ευκαιρία για σημειώσεις στο περιθώριο κάθε στιγμή. Καλύτερο θα ήταν ακόμη ν' ασχολείται στην αρχή ο συγγραφέας με βραχυλογίες και σκαριφήματα και όχι αμέσως με δόκιμο λόγο. Όταν, όμως, διασταυρωθούν οι σκέψεις του, ύστερα από έλεγχο, τότε πια είναι απαραίτητη η σταθερή διατύπωση του κειμένου".

(Αχ. Ανθεμίδης, ό.π., σελ. 65-67)

Η εργασία μας ωστόσο δεν είναι ακόμη έτοιμη. Για να αποκτήσει την τελική μορφή της, θα πρέπει, παράλληλα με όσα εκθέσαμε (συγκέντρωση του υλικού, ταξινόμηση, εκτίμηση, καταγραφή κτλ.), να της δώσουμε τίτλο, να ετοιμάσουμε περίληψη του περιεχομένου της, να παραθέσουμε κατάλογο των πηγών της. Για όλα αυτά όμως, καθώς και για τα άλλα στοιχεία (παραπομπές, πίνακες, γραφικές παραστάσεις κτλ.) που ολοκληρώνουν μια εργασία, αν και δεν είναι πάντοτε όλα αναγκαία, θα κάνουμε λόγο πιο κάτω.

Τίτλος

► **Με βάση το κείμενο που ακολουθεί προσδιορίστε και συζητήστε τα γνωρίσματα ενός λειτουργικού τίτλου είτε αυτός αναφέρεται σε μια επιστημονική εργασία είτε αφορά οποιοδήποτε άλλο είδος γραπτού κειμένου.**

"Ο τίτλος αποτελεί το πρώτο μέσο που έχει στη διάθεσή του ο συγγραφέας, για να οδηγήσει το κορεσμένο μάτι του αναγνώστη στο δικό του άρθρο. Από την άποψη αυτή, θα έλεγε κανείς ότι ο τίτλος παίζει ρόλο τόσο σημαντικό όσο και η ονομασία ενός εμπορικού προϊόντος ή το μοτίβο μιας διαφημιστικής εκστρατείας...

Η σημασία του τίτλου γίνεται ακόμη μεγαλύτερη σήμερα που διαδίδεται όλο και περισσότερο η μηχανογραφική ταξινόμηση των δημοσιευμάτων. Η ταξινόμηση αυτή βασίζεται σε λέξεις-κλειδιά του τίτλου. Π.χ. αν ένα άρθρο τιτλοφορείται: "**Πρόσμειξη σεληνιακού εδάφους σε θρεπτικά διαλύματα για την ταχύτερη ανάπτυξη αζωτοβακτηρίων**", η μηχανογραφική ταξινόμησή του θα γίνει πιθανότατα με βάση τις λέξεις σεληνιακό έδαφος, θρεπτικά διαλύματα, αζωτοβακτήρια. Άρα ο συγγραφέας πρέπει κατά τη σύνταξη του τίτλου να περιλαμβάνει τις κατάλληλες λέξεις-κλειδιά, που να δείχνουν καθαρά το περιεχόμενο του άρθρου. Μερικά περιοδικά επιτρέπουν την παράθεση συμπληρωματικών λέξεων-κλειδιών κάτω από την περίληψη, όταν οι σημαντικές αυτές λέξεις συμβαίνει να μην περιλαμβάνονται στον τίτλο".

(Π. Α. Γεράκης, Α. Γ. Σφήκας, Το ερευνητικό δημοσίευμα, Θεσσαλονίκη, 1973, σ. 4)

Άσκηση:

► **Από ένα επιστημονικό περιοδικό συζητήστε και σχολιάστε τους τίτλους των εργασιών, κυρίως κατά πόσον είναι ελκυστικοί ή τυπικοί.**

Περίληψη

Καλό είναι μια εργασία που έχει κάποια έκταση να συνοδεύεται και από την περίληψή της. Η περίληψη, συνηθίζουν να λένε, είναι η μικρογραφία της εργασίας. Σ' αυτήν ο αναγνώστης θα ανατρέξει μετά τον τίτλο, για να διαπιστώσει χωρίς χρονοτριβή το σκοπό, το περιεχόμενο, τα αποτελέσματα / συμπεράσματα της εργασίας ή κατά πόσο αυτή ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντά του. Γι' αυτό θα πρέπει να είναι σύντομη, περιεκτική, πληροφοριακή. Την περίληψη τη βρίσκουμε άλλοτε στην αρχή μιας εργασίας, μετά τον τίτλο, και άλλοτε στο τέλος. Παράλληλα η περίληψη είναι μια ευκαιρία για επανέλεγχο της ερευνητικής εργασίας.

Άσκηση:

► **α) Συζητήστε τις αρετές μιας περίληψης, β) Συντάξτε μια περίληψη της εργασίας "Ο πνευματικός άνθρωπος: απόπειρα ορισμού και κοινωνικού προσδιορισμού του" (βλ. και τη σχετική ενότητα για την περίληψη στο βιβλίο "Έκφραση -Έκθεση για το Λύκειο" τ. Β'). Τον αριθμό των λέξεων θα τον προσδιορίσετε εσείς, έχοντας υπόψη ότι μια περίληψη δεν πρέπει να έχει τίποτε περιττό, όπως δεν πρέπει να παραλείπει τίποτε αναγκαίο, για να είναι αποτελεσματική και να ανταποκρίνεται στον επικοινωνιακό της ρόλο.**

Παραπομπές και (υπο)σημειώσεις

Συνηθισμένες είναι σε μια εργασία και οι παραπομπές, καθώς και οι (υπο)σημειώσεις. Από αυτές οι πρώτες, οι παραπομπές, αποδίδουν απόψεις τρίτων, αν και κάποτε αποδίδουν και απόψεις του ίδιου του συγγραφέα, ενώ οι (υπο)σημειώσεις αποδίδουν απόψεις συνήθως του ίδιου του συγγραφέα. (Υπο)σημειώσεις πάντως και παραπομπές μπορούν να μπουν: α) στο τέλος της σελίδας (υποσέλιδες), β) στο τέλος κάθε κεφαλαίου, γ) στο τέλος της εργασίας. Όχι όμως μεικτά. Δεν επιτρέπεται δηλαδή στην ίδια εργασία άλλες από τις παραπομπές και από τις (υπο)σημειώσεις να μπαίνουν στο τέλος της σελίδας, άλλες στο τέλος ενός κεφαλαίου και άλλες στο τέλος της εργασίας.

Τα στοιχεία πάλι της παραπομπής πρέπει να καταγράφονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να παραπέμπουν τον αναγνώστη στην πηγή, με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και συντομία.

Παραδείγματα:

α) Όταν η παραπομπή γίνεται σε εργασία που δημοσιεύεται σε περιοδικό, τα στοιχεία παρατίθενται συνήθως με την ακόλουθη σειρά:

- το όνομα, το πατρώνυμο, το επώνυμο του συγγραφέα (κόμμα)·
- ο τίτλος της εργασίας, όπως ακριβώς είναι στο περιοδικό (κόμμα)·

- τα στοιχεία της έκδοσης, δηλαδή ο τίτλος του περιοδικού, όπου δημοσιεύεται η εργασία, ο αριθμός του τόμου, ο χρόνος της έκδοσης·
- η σελίδα ή οι σελίδες.

Παράδειγμα:

● Κ. Θ. Δημαράς, "Δύο ακόμη αθησαύριστα απόγραφα του Ρωσσαγγλογάλλου", Ο Ερανιστής 3 (1965), σ. 1-11.

β) Όταν η πηγή είναι βιβλίο, η παράθεση των στοιχείων συνηθίζεται έτσι:

- το όνομα, το πατρώνυμο και το επώνυμο του συγγραφέα (κόμμα)·
- ο τίτλος του βιβλίου. (Τον υπότιλο, αν υπάρχει, τον παραθέτουμε μετά από τελεία)·
- τα στοιχεία της έκδοσης μέσα σε παρένθεση συνήθως·
- η σελίδα ή οι σελίδες.

Παράδειγμα:

● Γ. Μ. Αποστολάκης, "Το Κλέφτικο τραγούδι. Το πνεύμα και η τέχνη του". (Αθήνα, εκδ. Εστίας, 1950), σ. 108.

● Πολλοί συγγραφείς ωστόσο συνηθίζουν να ενσωματώνουν τις παραπομπές στο κείμενο της εργασίας τους, θέτοντας σε παρένθεση το όνομα του συγγραφέα, τη χρονολογία της έκδοσης του μνημονευόμενου έργου

και τον αριθμό της σελίδας, όταν η παραπομπή γίνεται σε συγκεκριμένη σελίδα.

Παράδειγμα:

- "Λόγιες είναι (οι λέξεις) όσες μπήκαν τα τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια παράλληλα με τις εκπολιτιστικές προσπάθειες των λογίων, για να εκφράσουν όλες τις έννοιες της παιδείας, των επιστημών, τεχνών, ολόκληρου του ανώτερου πολιτισμού, που έλειπαν ως τότε" (Τριανταφυλλίδης, 1941, σ. 99). "Διακρίνονται σε αρχαίες και νεόπλαστες, σε ξένα δάνεια και σε hybrides" (πβ. Dauzat 1912, σ. 113-114)* .

Βιβλιογραφία

Ο τελευταίος αυτός τρόπος παρουσίασης της παραπομπής ανταποκρίνεται σε ανάλογο τρόπο ανάγνωσης της βιβλιογραφίας. Οι πιο πάνω π.χ. παραπομπές:

- (Τριανταφυλλίδης, 1941, σ. 99)
- (Dauzat, 1912, σ. 113-114)

αντιστοιχούν στις ακόλουθες βιβλιογραφικές καταχωρίσεις στο τέλος της εργασίας ή του βιβλίου:

- Τριανταφυλλίδης, Μ., 1941. Νεοελληνική Γραμματική. Εν Αθήναις.
- Dauzat, A., 1912. La Philosophie du langage. Paris.

---

* (Μ. Σετάτος. Τα ετυμολογικά σημασιολογικά ζεύγη λόγιων και δημοτικών λέξεων της Κοινής Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη, 1969, σ. 9)

Αυτό σημαίνει ότι στο βιβλιογραφικό κατάλογο (βιβλιογραφία), που καταχωρίζεται αλφαβητικά στο τέλος της εργασίας, τα στοιχεία της κάθε παραπομπής παρατίθενται έτσι:**

- Επώνυμο συγγραφέα (κόμμα)

- αρχικά μικρών ονομάτων (κόμμα)

- τίτλος έργου (τελεία)

- έτος έκδοσης (τελεία)

- αριθμός έκδοσης, εφόσον δεν είναι η πρώτη έκδοση (τελεία)

- εκδοτικός οίκος (κόμμα)

- τόπος έκδοσης (κόμμα)

- αριθμός σελίδων.

Παράδειγμα:

- **Ανδριώτης, Ν.Π., 1992[3]. Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη (σελ. 436).**
- **Bally, Dh., 1926. Le langage et la vie. Paris.**

**** Ο τύπος της βιβλιογραφικής αναφοράς που προτείνεται είναι ενδεικτικός. Μερικοί συγγραφείς ακολουθούν το δικό τους τρόπο στην καταχώριση της βιβλιογραφίας. Μερικά επιστημονικά περιοδικά απαιτούν, επίσης, έναν συγκεκριμένο τρόπο καταγραφής της.**

- Βλαστός, Π., 1931. Συνώνυμα και συγγενικά. Αθήνα.
- Σεφέρης, Γ., 1962. Δοκιμές. Εκδ. Φέξη, Αθήνα (σελ. 454).

Όπως ήδη σημειώσαμε, η βιβλιογραφία *** καταχωρίζεται συνήθως στο τέλος της εργασίας και μπορεί να περιλαμβάνει τα συγκεκριμένα βιβλία που χρησιμοποιήσαμε στην εργασία ή ορισμένα βασικά βιβλία που αναφέρονται στο θέμα. Πρέπει πάντως να αποφεύγουμε την παράθεση / συσσώρευση στο χώρο της βιβλιογραφίας πηγών τις οποίες δε χρησιμοποιήσαμε.

Άσκηση:

► Σχολιάστε τις παραπομπές και τη βιβλιογραφία της εργασίας "Ο πνευματικός άνθρωπος". Αναζητήστε ακόμη εργασίες με κάθε είδους παραπομπές και σχολιάστε κατά πόσο εφαρμόζονται σ' αυτές όσα έχετε μάθει σχετικά με τον τρόπο καταχώρισης μιας παραπομπής.

Χρήσιμη πληροφορία. Στις παραπομπές συχνά γίνεται χρήση κάποιων λέξεων και κάποιων συντομογραφιών. Οι πιο συνηθισμένες από αυτές είναι οι ακόλουθες:

α) Στο ίδιο.

Η συντομογραφία αυτή χρησιμοποιείται, όταν παραπέμπουμε σε πηγή (βιβλίο, χωρίο) στην οποία παραπέμψαμε πιο πάνω. Έτσι αποφεύγουμε την επανάληψη όλων των στοιχείων της παραπομπής. Π.χ.:

*** Σημείωση. Περισσότερες πληροφορίες σχετικές με τη βιβλιογραφία και την καταχώρισή της μπορείτε να βρείτε στο σχετικό κεφάλαιο που ακολουθεί.

- Κ.Θ. Δημαράς, Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας, Αθήνα 1975, σ. 62.
- στο ίδιο, σ. 75 (Αυτό σημαίνει ότι η παραπομπή γίνεται ακόμη στο Δημαρά, αλλά στη σελίδα 75).

β) ό.π. (=όπως παραπάνω).

Χρησιμοποιείται κι αυτή, η συντομογραφία, όταν παραπέμπουμε διαρκώς στην ίδια πηγή. π.χ.:

- Γ. Αποστολάκης, Το κλέφτικο τραγούδι, Αθήνα 1950, σ. 5.
- Γ. Αποστολάκης, ό.π., σ. 190.

γ) χ.χ. (=χωρίς χρονολογία).

π.χ. "Ομήρου Οδύσσεια μετά σχολίων υπό K. F. Ameis και ερμηνείας υπό Α. Ξ. Καραπαναγιώτου, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα, χ.χ."

Πίνακες και σχεδιαγράμματα

Μπορούν ακόμη οι εργασίες να περιέχουν πίνακες, σχεδιαγράμματα, χάρτες, γραφικές παραστάσεις και άλλο εικονογραφικό υλικό, με το οποίο οι συγγραφείς – ερευνητές προσπαθούν να καταστήσουν πιο κατανοητά και πιο πειστικά τα δεδομένα της έρευνάς τους. Μερικά από αυτά ακολουθούν πιο κάτω.

Άσκηση / δραστηριότητα στην τάξη:

► Μελετήστε και συγκρίνετε τον πίνακα ΙΙ (κατανομή 300 μαθητών κατά βαθμίδα κοινωνικής τάξης) με τις αντίστοιχες γραφικές παραστάσεις (ακιδωτό διάγραμμα και κυκλικό τομέα) ως προς τα μέσα που χρησιμοποιούν και ως προς την αποτελεσματικότητά τους.

Μπορείτε λ.χ. να πείτε ποιο από τα τρία στοιχεία (ο πίνακας, το ακιδωτό διάγραμμα, ο κυκλικός τομέας) είναι περισσότερο εκφραστικό / ελκυστικό / ευκολονόητο / σύντομο / αποτελεσματικό;

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙ
ΚΑΤΑΝΟΜΗ 300 ΜΑΘΗΤΩΝ ΚΑΤΑ ΒΑΘΜΙΔΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΤΑΞΗΣ

Κοινωνική Τάξη	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
		%
Ανώτερη	60	20
Μέση ανώτερη	120	40
Μέση κατώτερη	90	30
Κατώτερη	30	10
Σύνολο	300	100

Τα στοιχεία του πίνακα ΙΙ μπορούν να παρασταθούν με μορφή ακιδωτού διαγράμματος και κυκλικού τομέα. Π.χ.

Γραφική παράσταση (ακιδωτό διάγραμμα και κυκλικός τομέας) της κατανομής της κοινωνικής τάξης των τριακοσίων μαθητών του πίνακα ΙΙ. (Βλ. τις 2 επόμενες σελίδες).

(Κ. Ι. Τσιμπούκης, Τρόποι συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας, Αθήνα 1986, σελ. 70-71)

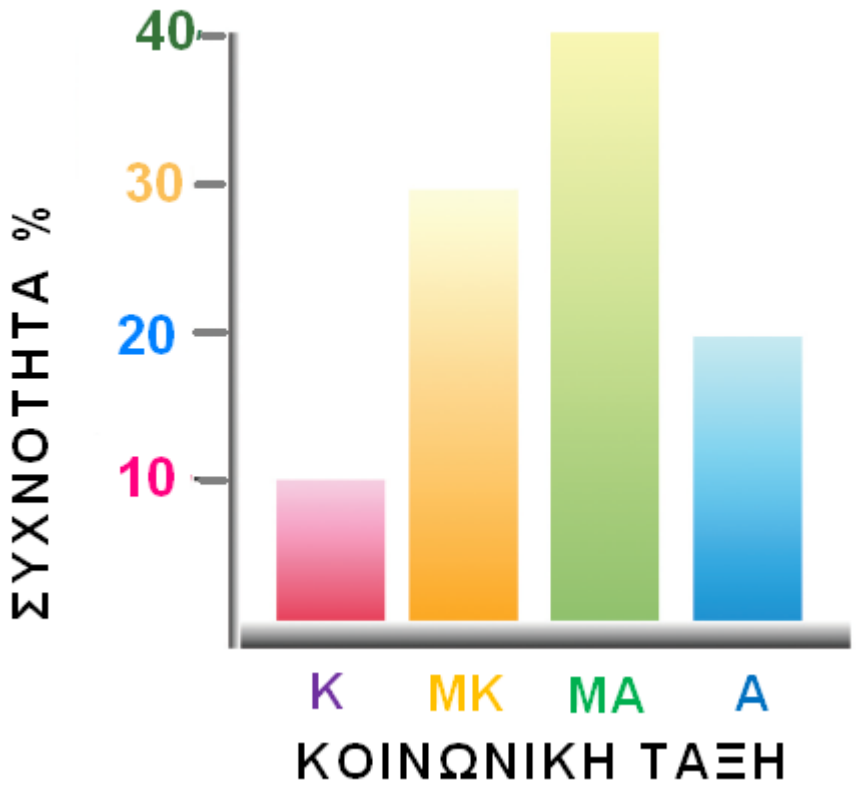

Κ → Κατώτερη
ΜΚ → Μέση Κατώτερη
ΜΑ → Μέση Ανώτερη
Α → Ανώτερη

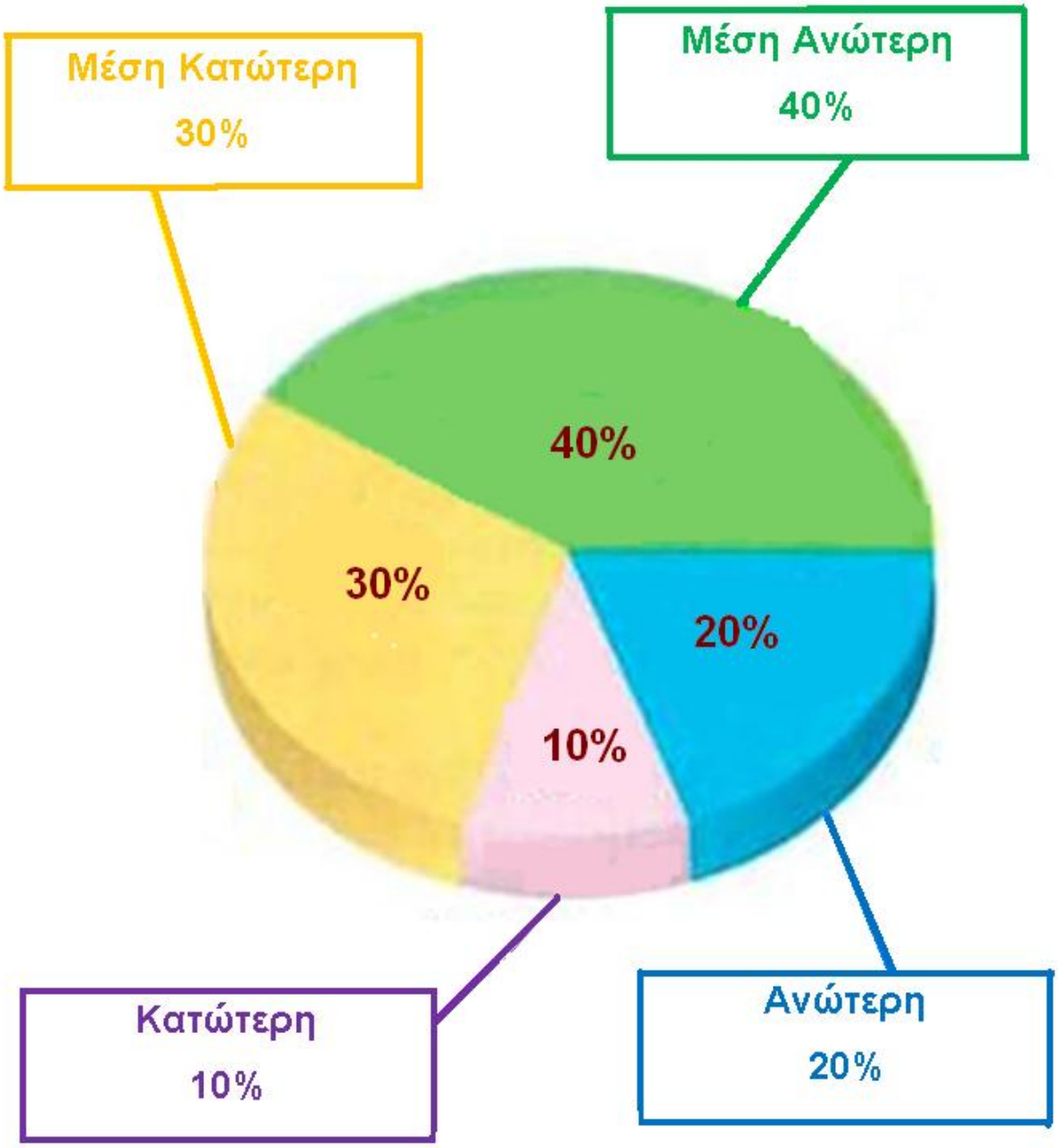
Μέση Κατώτερη
30%
Μέση Ανώτερη
40%
40%
30%
20%
10%
Κατώτερη
10%
Ανώτερη
20%

Καταχώριση της βιβλιογραφίας

Τα δελτία των βιβλίων, άρθρων σε περιοδικά, εφημερίδες κ.ά., τα οποία χρησιμοποιήθηκαν στην τελική μορφή της επιστημονικής εργασίας, αποτελούν τη βιβλιογραφία.

Η διευθέτηση των βιβλιογραφικών πηγών μπορεί να γίνει κατά διάφορους τρόπους. Μερικοί συγγραφείς ταξινομούν σε ξεχωριστές ομάδες τα βιβλία, τα περιοδικά, τις διατριβές, τα δημόσια έγγραφα, τις εφημερίδες κλπ. Μέσα σε κάθε ομάδα τηρούν αλφαβητική σειρά.

Μερικοί προτιμούν την αναγραφή των πηγών κατά τη χρονολογική σειρά έκδοσης των βιβλίων. Άλλοι οργανώνουν την καταγραφή της βιβλιογραφίας σε μια ομάδα με αλφαβητική σειρά και με βάση το επώνυμο του συγγραφέα κάθε βιβλίου. Στην περίπτωση αυτή, που την προτιμούμε συνήθως, υπάρχει κάποια δυσκολία σχετικά με την αλφαβητική σειρά των ξενόγλωσσων βιβλιογραφικών πηγών. Υπάρχουν δύο δυνατότητες: Να καταχωρισθούν σε δύο διαφορετικές ομάδες ή σε μία. Στη δεύτερη περίπτωση προτείνεται να χρησιμοποιείται η αλφαβητοποίηση.

Ανεξάρτητα από τον τρόπο ομαδοποίησης ή αλφαβητικής σειράς, ο συγγραφέας - ερευνητής κατά την καταχώριση της βιβλιογραφίας πρέπει να έχει υπόψη του και τα εξής:

α) Όταν ένα βιβλίο δεν έχει συγγραφέα, τοποθετείται με βάση το όνομα του εκπαιδευτικού ιδρύματος ή του εκδοτικού οίκου, ο οποίος έκανε την έκδοση.

β) Όταν λείπουν και τα στοιχεία της έκδοσης, η εργασία ταξινομείται με βάση την πρώτη κύρια λέξη του τίτλου.

γ) Όταν η εργασία είναι γραμμένη από δύο ή τρεις συγγραφείς, γράφονται τα ονόματα όλων. Η εργασία ταξινομείται με βάση το επώνυμο του φερόμενου ως πρώτου συγγραφέα και ακολουθούν τα ονόματα του άλλου ή των άλλων.

Συνηθίζεται κατά την καταχώριση του δεύτερου ή και του τρίτου συγγραφέα να προηγείται το όνομα και να ακολουθεί το επώνυμο.

δ) Όταν έχουν χρησιμοποιηθεί δύο ή περισσότερες εργασίες του ίδιου συγγραφέα, καταχωρίζεται το επώνυμο και το όνομά του με την πρώτη εργασία και στις επόμενες αντικαθίσταται με μια συνεχή γραμμή έξι διαστημάτων περίπου. Οι εργασίες του ίδιου συγγραφέα τοποθετούνται με αλφαβητική σειρά και με βάση την πρώτη κύρια λέξη του τίτλου τους. Οι εργασίες, που έγραψε ο συγγραφέας της παραπάνω περίπτωσης, με την συνεργασία άλλου ή άλλων συγγραφέων ταξινομούνται μετά από εκείνες τις οποίες έγραψε μόνος του.

ε) Όταν ένα βιβλίο είναι γραμμένο από περισσότερους των τριών συγγραφέων, καταχωρίζεται μόνο το ονοματεπώνυμο του πρώτου συγγραφέα και ακολουθείται από τη συντομογραφία «κ.ά.».

στ) Όταν δε δίνεται το όνομα του συγγραφέα, αλλά είναι δυνατό να εννοηθεί από άλλες πηγές, μπαίνει μέσα σε αγκύλες ή εισαγωγικά.

ζ) Όταν ο συγγραφέας γράφει με ψευδώνυμο και είναι γνωστό το πραγματικό του όνομα, μπορεί να προστεθεί και αυτό μέσα σε εισαγωγικά ή αγκύλες.

η) Όταν μια εργασία είναι συλλογή διαφόρων συγγραφέων, για την ταξινόμησή της χρησιμοποιείται το όνομα του συλλέκτη ή του εκδότη με μια επεξηγηματική ένδειξη μέσα σε παρένθεση· π.χ. Ι. Σιδέρης (εκδ.)

(Κ. Ι. Τσιμπούκης, Τρόπος συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας, β' έκδοση, Αθήνα 1986, σελ. 73-74)

Επιλογικά

Τώρα που φτάσαμε στο τέλος αυτής της ενημέρωσης, και πριν κλείσουμε τις χρήσιμες αυτές οδηγίες, είναι απαραίτητο να γνωρίσετε μια άλλη πολύ σημαντική παράμετρο σχετικά με τη συγγραφή μιας ερευνητικής εργασίας, έτσι ώστε να μην απογοητευτείτε. Όλα όσα ειπώθηκαν παραπάνω είναι χρήσιμα, και πρέπει να τα γνωρίζετε. Δε φτάνουν όμως μόνον αυτά, δηλαδή τα δελτία, οι παραπομπές, κτλ. Για να βγει το έργο, είναι ανάγκη να συλλάβει, όπως θα έλεγε ο Διονύσιος Σολωμός, βαθιά ο νους το πρόβλημα που μας απασχολεί. Αυτό αποτελεί το άλφα και το ωμέγα της επιτυχίας μας: το πρόβλημα που έχουμε μπροστά μας πρέπει να τα-

ράξει τη σκέψη μας. Γιατί τότε μονάχα αυτή εισδύει, συλλαμβάνει και παράγει. Αλλά αυτό δε διδάσκεται. Είναι εσωτερική υπόθεση του κάθε συγγραφέα. Ο καθένας το κατακτά με τον προσωπικό του μόχθο. Προσέξτε ωστόσο και το κείμενο που ακολουθεί.

► Το κείμενο που ακολουθεί είναι παρμένο από το βιβλίο του Γιάννη Αποστολάκη "Το κλέφτικο τραγούδι" (εκδ. Εστίας, Αθήνα 1950, σελ. 8-10). Μελετήστε το προσεκτικά και συζητήστε αν απορρίπτει ή συμπληρώνει όλα όσα είπαμε για τον τρόπο που γράφεται μια εργασία. Συζητήστε, δηλαδή με ποιο πνεύμα είναι γραμμένο το κείμενο και ποιος είναι ο στόχος του συγγραφέα. Συζητήστε ακόμη το ειρωνικό ύφος του συγγραφέα και αιτιολογήστε το. Μπορείτε, τέλος, να πείτε τι σημαίνουν τα λόγια του: "Πολλά φταίνε που χάθηκε το πλάσμα του Θεού, ο άνθρωπος που 'χε αίμα στις φλέβες, και τη θέση του την πήρε ο άνθρωπος του χαρτιού";

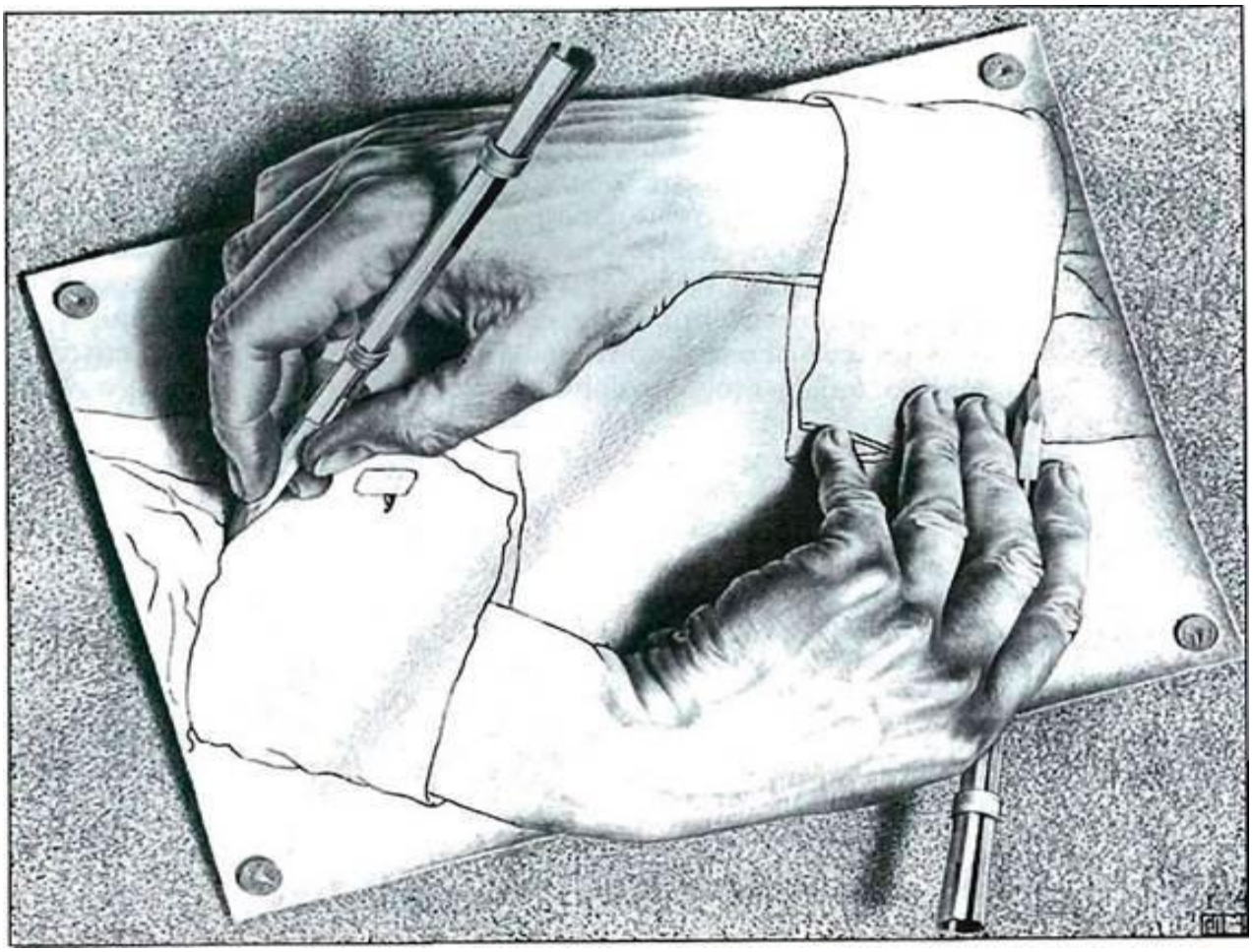

"Χέρια που ζωγραφίζουν" (Drawing Hands), 1948

Μπορεί όμως να μην είσαι πλασμένος για δημιουργία, παίρνεις τότε το δρόμο της σοφίας και με τη βοήθεια πάντοτε της alma mater* της επιστήμης, της βιβλιογραφίας, φτάνεις άκοπα και γλήγορα στο σκοπό σου. Ξεφυλλίζεις μέρα και νύχτα βιβλία – η βιβλιογραφία αφήνει πολύ πίσω το χρόνο – και σημειώνεις και, χωρίς να το καταλάβεις, πολύτομο βιβλίο ετοιμάστηκε κιόλας: είναι η ιστορία ενός ζητήματος το ζήτημα δεν είναι ανάγκη να σε τάραξε ποτέ, ούτε να το ξέρης. Σπίθα δε βγάζει ο πηλός και το χώμα κι' όμως εσύ με τη βοήθεια της

***alma mater: ζωογόνος μητέρα**

βιβλιογραφίας κατάφερες κ' έγραψες ιστορία, εισαγωγή της φιλοσοφίας. Για να γράψης πάλι την ιστορία της πατρίδας μας χρειάζεται να ζης, καταπώς λέει ο ποιητής, "με λογισμό και μ' όνειρο" για τη μεγαλόψυχη Μητέρα; διόλου ζης με τη βιβλιογραφία- αντιγράφεις χειρόγραφα και έγγραφα κ' οι τόμοι βγαίνουν βροχή ο ένας πίσω από τον άλλον. Τώρα πια είσαι ο σοφός· ο κουρασμένος από την αντιγραφή, σοβαρός και αγέλαστος γυρνάς και γερνάς. Ανθρωπος στο τέλος είσαι, δε βαστάς στον κόπο της αντιγραφής για να γράψης την ιστορία του ζητήματος συντροφιά με τη βιβλιογραφία πάλι δεν είσαι χαμένος. Διαλέγεις μια στιγμή που είναι μαζωμένος κόσμος (και πότε δεν είναι μαζωμένος κόσμος; Ο άνθρωπος στον τόπο μας δεν έχει καμμιά δουλειά να μένη μόνος με τον εαυτό του, είναι κοινωνικός και πάντα βρίσκεται συντροφιά με τους άλλους). Ξεφωνίζεις τότε δυο τρία από τα τελευταία ονόματα της βιβλιογραφίας.

Ε! ο κόπος σου δεν πήγε χαμένος. Την άλλη μέρα το πρωί να είσαι βέβαιος θα χτυπήση την πόρτα σου το λαγωνικό των δυναμικών προσώπων –ο δημοσιογράφος· θα σε πιάση από το χέρι και θα σε μπάση επίσημα στη ζωή. Είσαι πια ο ειδικός – γνωρίζεις τότε και άλλους ειδικούς, κάνεις μαζί τους σύλλογο ή εταιρεία και γίνεσαι απαραίτητος στην οικονομία του κόσμου και του τόπου: οι άνθρωποι σ' έχουν πια κεφάλαιο κι' εσύ ετοιμάζεσαι για υπουργός σ' ώρα ανάγκης, που δε θα λείψη ποτέ στον τόπο μας να παρουσιαστή. Με τη βιβλιογραφία, τέλος, μένεις πιστός στο θεμελιακό νόμο, που ορίζει όλη τη φύση – στο νόμο του λιγώτερου κόπου και της πιο μεγάλης επιτυχίας. Λίγη μνήμη να έχης να θυμάσαι μερικά ονόματα και φτιάχνεις καινούργια έδρα στο Πανεπιστήμιο και παίρνεις πια φόρα. Τι χρειάζεται, λοιπόν, το ψυχικό θεμελίωμα;

Η ψυχή είναι ανοικονόμητος σύντροφος δεν την βρίσκεις πουθενά - ούτε στο κρύο ούτε στη ζέστη και η γλώσσα της σκοτεινή και αλλόκοτη. Μπορείς να κλειστής ολόκληρη τη ζωή σου με τέτοιο παράξενο σύντροφο; Ποτέ σου να μην τα έχης συνηθίσει και να τρέμη αδιάκοπα η καρδιά σου πως θα την αντικρύσης την άλλη στιγμή και στο τέλος να πεθαίνης ξένος μαζί της;

Ν' απαντήσω στο μορφωμένο της εποχής και ν' αρχίσω συζήτηση μαζί του δεν το έχω σκοπό. Μελάνι κ' αίμα έχουν γι' αυτόν την ίδιαν αξία. Όμως δε θα κρύψω και τη μαύρη σκέψη, που μου γεννούν τα λόγια του. ό,τι σπείραμε θερίζουμε τώρα και ο πλούσιος θέρος είναι ο μορφωμένος της εποχής. Πολλά φταίνε που χάθηκε το πλάσμα του Θεού, ο άνθρωπος πούχε αίμα στις φλέβες, και τη θέση του την πήρε ο άνθρωπος του χαρτιού. Ο καθένας στον κύκλο του, αν θελήση να σκεφθή, θα βρη λογής λογής αφορμές του ξεπεσμού, άλλες μακρινές κι άλλες κοντινές, από τις πιο σημαντικές όμως νομίζω να στάθηκε και η στραβή οδηγία, που έπαιρνε στην κρισιμώτερη περίοδο της ζωής - στα χρόνια της σπουδής - όποιος ταζότανε στην επιστήμη. Η βιβλιογραφία, που έπρεπε να μη λείπη από το τέλος του επιστημονικού βιβλίου για να ευκολύνη το ψάξιμο και όχι τη μελέτη του και το αποθήκιασμα και η οικονομία στις γνώσεις, να μην πηγαίνη τίποτε χαμένο, ήτανε οι τρεις κύριες εντολές, που άκουγε και ξανάκουγε ο φοιτητής. Άλλοι συσταίνανε το δελτίο, και άλλοι το τετράδιο για τον καλύτερο τρόπο του θησαυρισμού της σοφίας, που θα έβγαινε όχι από την μελέτη του βιβλίου παρά από τον τεμαχισμό του σε πληροφορίες. Κανείς όμως από τους οδηγούς δε βρέθηκε ποτέ να μάθη τον νέο να μελετά ολόκληρο το βιβλίο του και να μην το κομματιάζη σε δελτία. Κανείς δεν εσύστησε στον νέο να τραβάη, πέρα από το διάβασμα, προς τη σκέψη κ' άφοβα ν 'αφήνη την ψυχή του να ζυγίζεται με τ' ακούραστα φτερά της, με τη μνήμη και με τη λήθη, και να βρίσκη την ισορροπία με τη δύναμη τη δική της.

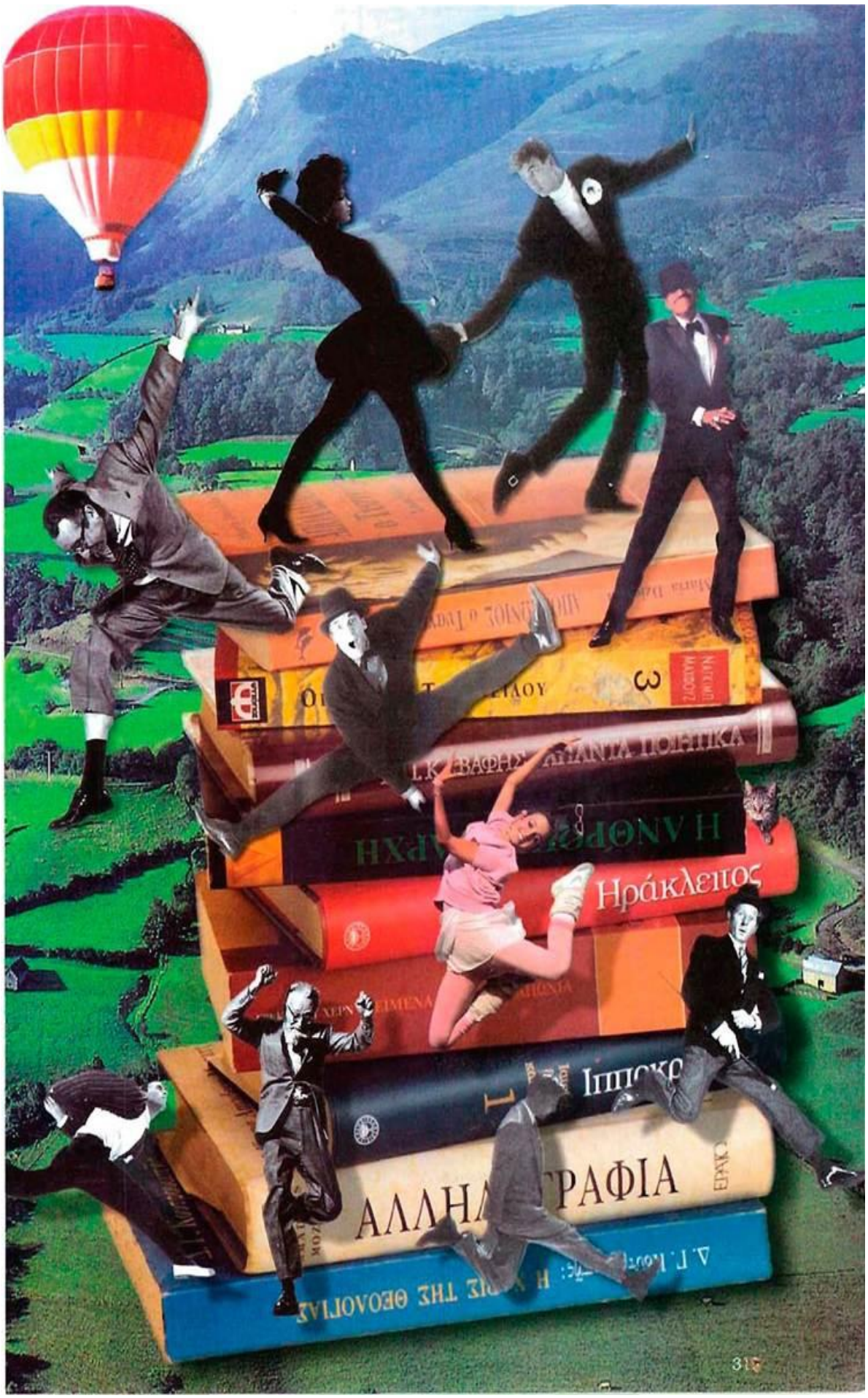
Ηράκλειτος

Το κακό πια έγινε. Έμπαινε ο νέος στο Πανεπιστήμιο γεμάτος λαχτάρα, πίστη, κ' έβγαινε φοβισμένος. Ό,τι του ήτανε πριν παιγνίδι, άλλαζε τώρα σ' έργο μόχθου χωρίς τη βεβαίωση της βιβλιογραφίας, ούτε το στόμα άνοιγε να μιλήση ούτε το μάτι να κοιτάξη. Έμπαινε τέλος ο νέος πλούσιος και σπάταλος από φύση κ' έβγαινε κακομοίρης από τη σοφία του που κρεμότανε στον ώμο του μέσα στο τσουβάλι με τα δελτία.

Σημείωση: Διατηρήθηκε η ορθογραφία και η στίξη του κειμένου. Δε διατηρήθηκε το πολυτονικό σύστημα.

Σχέδιο του Gary Penca

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Το πράσινο στην πόλη της Θεσσαλονίκης*

Γυμνάσιο Πολίχνης
Τάξη: Γ2
Υπεύθυνη Καθηγήτρια: Μαρία Μανιδάκη, μαθηματικός

Στο πλαίσιο του θεσμού των Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων το 2ο τμήμα της Γ' τάξεως του Γυμνασίου μας πραγματοποίησε μια έρευνα με θέμα: «Το πράσινο στην πόλη μας». Το θέμα αυτό το επιλέξαμε από μια σειρά θεμάτων που μας πρότεινε η υπεύθυνη καθηγήτριά μας. Το διαλέξαμε για δύο λόγους. Πρώτα πρώτα γιατί είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που απασχολεί κάθε πόλη σε όλες τις εποχές. Έπειτα γιατί μας άρεσε ο τρόπος με τον οποίο θα γινόταν η έρευνα. Όπωσδήποτε σαν παιδιά μας εντυπωσιάζει ο θόρυβος, το κυνηγητό πληροφοριών, η επαφή με τους ανθρώπους, η ιδέα της συλλογικής δουλειάς.

*** Έρευνα στο πλαίσιο του θεσμού των πολιτιστικών δραστηριοτήτων (Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πολιτιστικές Δραστηριότητες. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1979, σελ. 115-120)**

Για να θεμελιώσουμε την έρευνά μας, χρησιμοποιήσαμε τη μέθοδο της περιγραφικής στατιστικής. [Δειγματοληψία με τυποποιημένο ερωτηματολόγιο, και επιπλέον τοπογραφικά διαγράμματα, χάρτες, φωτογραφίες, διαφάνειες].

Επειδή το θέμα ήταν πολύπλευρο, χωριστήκαμε σε ομάδες εργασίας, κατά την κρίση μας. Καθεμία από αυτές είχε μια συγκεκριμένη αποστολή. Μια από τις ομάδες συναντήθηκε με το Νομάρχη, το Δήμαρχο, το Σχολικό Σύμβουλο, το Διοικητή στρατοπέδου Καρατάσου και άλλα υπεύθυνα πρόσωπα και μαγνητοφώνησε τις απόψεις τους στο θέμα μας. Μετά την έρευνα και την επεξεργασία των στοιχείων προέκυψαν τα ακόλουθα αποτελέσματα.

Επί 100 ερωτηθέντων απάντησαν 86, ενώ 14 δεν είχαν γνώμη.

Στο 1ο ερώτημα:

Ποια είναι η γνώμη σας για το πράσινο;

Α) χρειάζεται για διακόσμηση;
Β) είναι απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου;

1 άτομο, δηλ. ποσοστό 1,2%, απάντησε ότι χρειάζεται μόνο για διακόσμηση.
20 άτομα, δηλ. ποσοστό 23,2%, απάντησαν ότι χρειάζεται για διακόσμηση και είναι απαραίτητο στη ζωή.

65 άτομα, δηλ. ποσοστό 75,6%, απάντησαν πως είναι απαραίτητο.
(βλέπε πίνακα και διάγραμμα 1)

Στο 2ο ερώτημα:

Νομίζετε ότι το πράσινο είναι

Α) αρκετό;
Β) λίγο;

86 άτομα, δηλ. ποσοστό 100%, απάντησαν ότι είναι λίγο.

Στο 3ο ερώτημα:

Τι νομίζετε ότι πρέπει να γίνει για να βελτιωθεί η κατάσταση;

54 άτομα, δηλ. ποσοστό 62.8%, απάντησαν: να ενδιαφερθούν οι δημοτικές και δημόσιες αρχές.
15 άτομα, δηλ. ποσοστό 17.4%, απάντησαν: να ενδιαφερθούν οι πολίτες.
17 άτομα, δηλ. ποσοστό 19.8%, πρότειναν ανεφάρμοστες λύσεις.
(βλέπε πίνακα και διάγραμμα 2)

Α ν ά λ υ σ η δ ε δ ο μ έ ν ω ν :

1. **Το ότι απάντησε το 86% των ερωτηθέντων δείχνει ότι το θέμα ενδιαφέρει σχεδόν το σύνολο των πολιτών.**
2. **Μεγάλο ποσοστό βλέπει το πράσινο περισσότερο ως στοιχείο απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου παρά ως διακοσμητικό στοιχείο, όπως φαίνεται από τον πίνακα Ι και το διάγραμμα Ι.**
3. **Οι πολίτες στο σύνολό τους έχουν αντιληφθεί ότι το πράσινο στην πόλη μας είναι λίγο.**

4. Το μεγαλύτερο ποσοστό των πολιτών, 62.8%, πιστεύει ότι για τη βελτίωση της κατάστασης θα πρέπει να ενδιαφερθούν οι αρχές και μόνο ένα ποσοστό 17.4% έχει αντιληφθεί ότι δεν αρκούν μόνο οι αρχές, αλλά χρειάζεται και η ιδιωτική πρωτοβουλία για τη βελτίωση της καταστάσεως.

Τέλος ένα ποσοστό 19.8%, είτε προτείνει ανεφάρμοστες λύσεις είτε πιστεύει ότι είναι πλέον αργά για οποιαδήποτε ενέργεια.

Προτείνουμε ως λύσεις:

1. **Να δενδροφυτευτούν οι ρεματιές που υπάρχουν.**
2. **Να δημιουργηθεί ένα δεύτερο πευκοδάσος, σαν το δάσος "Χίλια Δένδρα" (Κεδρηνός λόφος) κάπου κοντά στη βιομηχανική περιοχή της πόλεως.**
3. **Να επιβληθεί υποχρεωτική δενδροφύτευση των ακάλυπτων χώρων των βιομηχανικών συγκροτη-μάτων.**
4. **Να δενδροφυτευτούν οι δρόμοι, όπου δεν εμπο-δίζεται η κυκλοφορία.**
5. **Να μην οικοδομηθούν οι ακάλυπτοι χώροι του Δημοσίου.**
6. **Να γίνει διαφώτιση του κοινού και να τονιστεί ότι ο καθένας έχει τη δυνατότητα να συμβάλει θετι-κά στην επέκταση του πρασίνου.**
7. **Να γίνουν συγκεκριμένες υποδείξεις από τις αρ-μόδιες υπηρεσίες για τον τρόπο με τον οποίο ο καθένας μπορεί να δημιουργήσει, να αναπτύξει και να συντηρήσει πράσινο στο χώρο που κατέχει (εξώστες, εσωτερικές και εξωτερικές αυλές, είσοδοι κτλ.).**
8. **Να ζητηθεί από διάφορα κοινωνικά σωματεία η προσφορά εθελοντικής εργασίας για δενδροφυ-τεύσεις.**
9. **Να γίνει ενημέρωση από την τηλεόραση.**

Ανεξάρτητα όμως από αυτό, εμείς μάθαμε ένα τρόπο εργασίας (έρευνας) που έχει αντικείμενο της τη συγκέ-ντρωση στοιχείων, την ταξινόμησή τους και την παρου-σίασή τους με συστηματικό τρόπο, ώστε να μπορούν να αναλυθούν και να εξηγηθούν, για να εξυπηρετήσουν διάφορους σκοπούς και τελικά να εξαχθούν κατάλληλα συμπεράσματα.

Συνειδητοποιήσαμε τη σημασία της συλλογικής εργα-σίας και της κοινωνικότητας. Η ανάγκη να συλλέξουμε

στοιχεία μας έφερε σε επαφή με τον απλό πολίτη, το δημόσιο υπάλληλο και τους διαφόρους αρμοδίους, ακούσαμε γνώμες και λύσεις που προτάθηκαν και πεισθήκαμε ότι ο διάλογος είναι απαραίτητος και εποικοδομητικός.

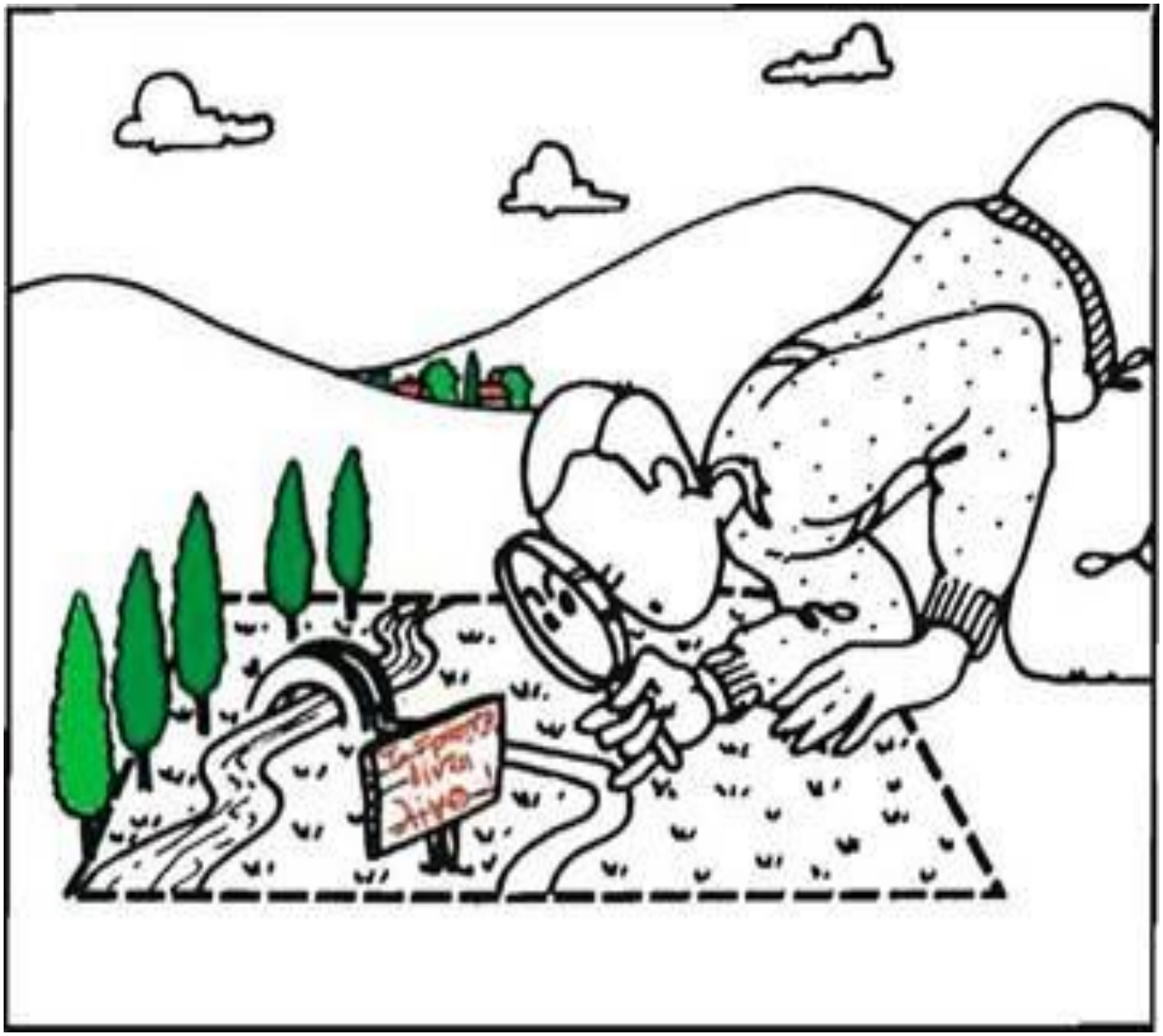

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ: ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΓΝΩΜΗ ΣΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΑΣΙΝΟ:		
ΑΠΑΝΤΗΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΑΤΟΣΤΙΑΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ 100.f/Σf
1. Το πράσινο χρειάζεται μόνο για διακόσμηση.	1	1. 2
2. Το πράσινο χρειάζεται για διακόσμηση και είναι απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου.	20	23. 2
3. Το πράσινο είναι απαραίτητο για τη ζωή του ανθρώπου.	65	75. 6
ΣΥΝΟΛΟ	86	100. 0

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1

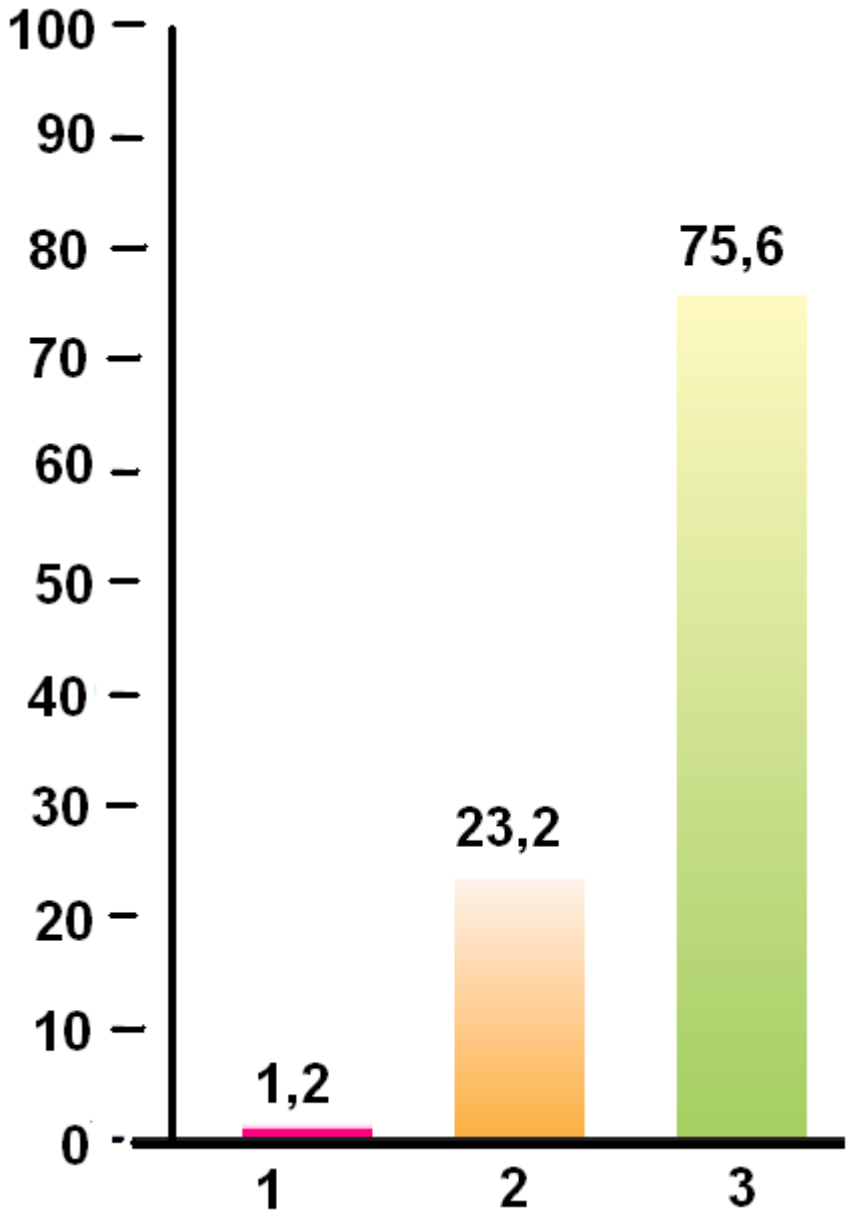

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ: ΤΙ ΝΟΜΙΖΕΤΕ ΟΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΓΙΑ ΝΑ ΑΥΞΗΘΕΙ ΤΟ ΠΡΑΣΙΝΟ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΜΑΣ;		
ΑΠΑΝΤΗΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΕΚΑΤΟΣΤΙΑΙΑ ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥ-ΧΝΟΤΗΤΑ 100.f/Σf
1. Να ενδιαφερθούν οι δημόσιες και δημοτικές αρχές.	54	62. 8
2. Να ενδιαφερθούν οι πολίτες	15	17. 4
3. Ανεφάρμοστες προτάσεις.	17	19. 8
ΣΥΝΟΛΟ	86	100. 0

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

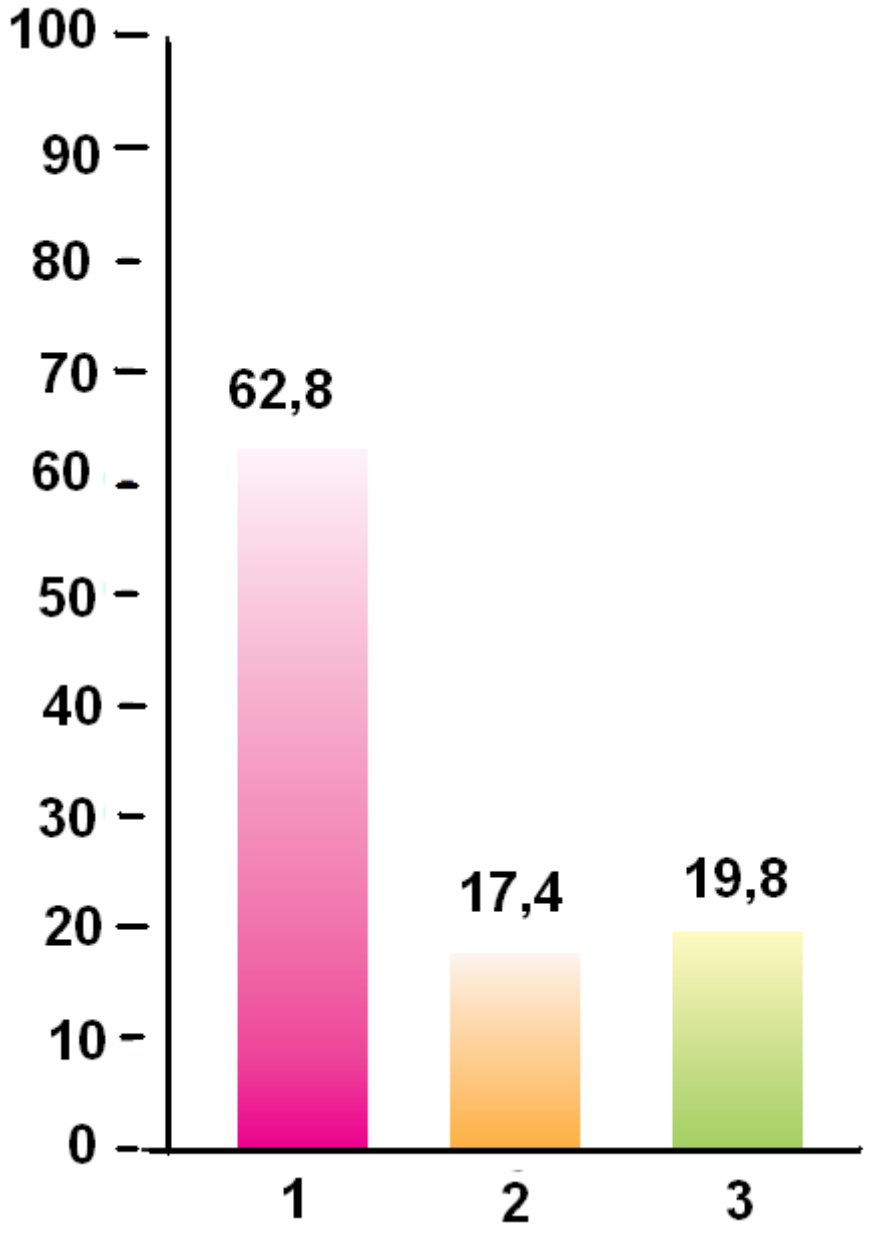

Με την ευκαιρία των Πολιτιστικών Δραστηριοτήτων δοκιμάσαμε τη χαρά που δίνει η έρευνα στο προκαταρκτικό έστω στάδιο. Όλη μας την εργασία με λεπτομέρειες θα την παρουσιάσουμε στα υπόλοιπα τμήματα του σχολείου μας. Θα προβληθούν ταινίες μικρού μήκους με θέματα ανάλογα. Η έρευνά μας θα έχει ως αποτέλεσμα τη δενδροφύτευση του σχολείου μας το φθινόπωρο, με δένδρα που υποσχέθηκε ότι θα μας δώσει το δασαρχείο Θεσ/νίκης. Όλα αυτά που σύντομα σας παρουσιάσαμε μας έκαναν να νιώσουμε τη χαρά ότι γίναμε μικροί ερευνητές και επεκτείναμε το πεδίο των γνώσεων και των ενδιαφερόντων μας.

2. Ο πνευματικός άνθρωπος: Απόπειρα ορισμού και κοινωνικού προσδιορισμού του

Ο εικοστός αιώνας, αιώνας δύο παγκόσμιων πολέμων, πολύ προχωρημένων τεχνολογικών εξελίξεων, μεγάλων ιδεολογικών ανακατατάξεων, αξιοσημείωτων αντιφατικών δεδομένων, τραβάει προς τη λήξη του. Στο πέρασμά του άφησε αδιευκρίνιστα πολλά θέματα. Πολλοί, προπάντων, όροι της ζωής συχνά αντιμετωπίζονται με διαμετρικά αντίθετες τοποθετήσεις και η θεωρητική σκέψη του, κατά τα φαινόμενα, οικουμενικού πολιτισμού του αιώνα μας δεν αποδέχεται με ενιαίο τρόπο ό,τι θα προσδοκούσαμε να ενοποιεί ο κοινός παρονομαστής της ανθρώπινης λογικής για παράδειγμα, οι έννοιες της δικαιοσύνης ή της ελευθερίας προσδιορίζονται με παραμέτρους που υπαγορεύει ομολογουμένη ή ανομολόγητη σκοπιμότητα.

Ανάμεσα στους όρους που περιμένουν ακόμη τη διευκρίνισή τους είναι και αυτοί της έννοιας του πνευματικού ανθρώπου* . Ο όρος είναι ένας νεολογισμός που δεν έχει πίσω του μεγάλη ιστορία. Κατά το Oxford English Dictionary εμφανίζεται στην αγγλόφωνη γραμματεία γύρω στα μέσα του 17ου αι., ενώ στην αντίστοιχη γαλλόφωνη, κατά το Vocabulaire philosophique του Lalande, προβάλλει δειλά προς το τέλος του 19ου αι. Στη νεοελληνική γραμματεία ο νεολογισμός, που με εκκρεμή ακόμη και τώρα απόδοση και με επαμφοτερίζουσα τάση ανάμεσα στους όρους διανοούμενος και πνευματικός άνθρωπος έρχεται να αντιστοιχήσει προς τους

---

* βλ. Bodin, Les intellectueles, Les presses Universitaires de France, No 1001 στη σειρά Que sais je? (ελλην. Μετ. Γ. Ζωγραφάκη, εκδ. Ι. Ζαχαροπούλου, Αθήνα 1965, σ. 10)

ξενόγλωσσους όρους, αρχίζει να χρησιμοποιείται γύρω στα μέσα του αιώνα μας.**

Η διερεύνηση του θέματος οδηγεί στη διαπίστωση ότι είναι ανεπαρκείς οι ορισμοί που προτάθηκαν σε έγκυρα λεξικά. Ας περιοριστούμε στη γαλλική λεξικογραφία το Λεξικό της Γαλλικής Ακαδημίας (έκδ. 1935) ορίζει ως διανοούμενο (intellectuel) το πρόσωπο στο οποίο υπερισχύει η χρήση της διάνοιας σε αντίθεση με τον άνθρωπο που ασκεί χειρωνακτική εργασία το Λεξικό Robert (έκδ. 1957) χαρακτηρίζει, με ορισμό περισσότερο περιοριστικό και περισσότερο επεκτατικό, ως διανοούμενο το πρόσωπο που έχει μια έκδηλη ή υπερβολική προτίμηση για τα πνευματικά ζητήματα· το μικρό Larousse (έκδ. 1961) αποδίδει την ιδιότητα του διανοουμένου στο πρόσωπο που ασχολείται από διάθεση ή επάγγελμα με τα πνευματικά ζητήματα.

Η ανεπάρκεια των ορισμών αυτών οφείλεται κυρίως σ' έναν αντικειμενικό παράγοντα στη φύση της ανθρώπινης υπόστασης, στη λειτουργία του ανθρώπου ως λογικού όντος. Η διανοητική λειτουργία, σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, είναι αναμφισβήτητο χαρακτηριστικό όλων των ανθρώπων και θα αποτελούσε αναίρεση του βασικού στοιχείου της ανθρώπινης φύσης η αυθαίρετη άρνηση της απόδοσής του σε κάποιους, λίγους ή πολλούς, ανθρώπους που οι απασχολήσεις τους δίνουν την εντύπωση μηχανιστικής λειτουργίας με ή χωρίς τη χρήση μηχανών και οπωσδήποτε με την καταβολή μικρής ή μεγάλης μυϊκής δύναμης. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για την τεχνολογικά προχωρημένη εποχή μας, αφού αυτή ακόμη και την καλλιέργεια της γης, που για αιώνες

** Πβ. Ε. Π. Παπανούτσου. Πρακτική φιλοσοφία. Εκδόσεις Δωδώνης. Αθήνα 1973. σελ. 316 - 317.

ήταν συνδεδεμένη με την καταβολή σωματικών δυνάμεων, την αποδέσμευσε σε μεγάλο βαθμό από ό,τι μακροχρόνιο εθισμό χαρακτηρίζουμε χειρωναξία. Άλλωστε και σε παλιότερες περιόδους της εξελικτικής πορείας του ανθρώπινου γένους, όπως είναι η γεωργική, δεν έλειψε από τους ανθρώπους η λειτουργία του πνεύματος μαρτυρία αδιάψευστη αποτελεί η θυμοσοφία των διάφορων λαών, που με θαυμαστή λειτουργία της συλλογικής διανόησης αποτύπωσε με απαράμιλλη επιγραμματικότητα τα κατάσταλάγματα της συλλογιστικής, που πήγαζε από τη βιωματική εμπειρία της ζωής.

Η ανεπάρκεια των συζητούμενων ορισμών οφείλεται, ακόμη, στη συσχέτιση της έννοιας του πνευματικού ανθρώπου με τη διάθεση που δείχνει για πνευματικά θέματα και με τις διανοητικές δραστηριότητες του. Αναμφισβήτητα υπάρχουν διαχρονικά προβλήματα στην ανθρώπινη ζωή, θέματα πνευματικών, ηθικών, κοινωνικών, πολιτικών, φιλοσοφικών κ.ά. προσανατολισμών, που στέκονται μπροστά σε κάθε εποχή ως εκκρεμούσα ύλη και την προκαλούν να πάρει θέση έναντι προγενέστερων διερευνήσεών της, να δώσει την τεκμηριωμένη κατάφασή της σε παλιές προτάσεις ή την τεκμηριωμένη αναθεώρηση παλαιότερων εκτιμήσεων. Η ζωή πάντως βρίσκεται σε αδιάκοπη μεταβολή («πάντα ρει» κατά τη διατύπωση του φιλοσόφου Ηρακλείτου) και δεν είναι μόνο τα διαχρονικά προβλήματα που επιζητούν μια απάντηση από κάθε εποχή, αλλά και πλήθος από άμεσα πρακτικά προβλήματα που περιμένουν τη διεκπεραίωσή τους από την καθοριστική συμβολή του ανθρώπινου πνεύματος. Έτσι το ανθρώπινο πνεύμα μοιράζει, με αναλογία μη προσδιοριζόμενη, το ενδιαφέρον του ανάμεσα στα θεωρητικά και στα πρακτικά προβλήματα της ζωής. Απλώς κατά περιπτώσεις το ενδιαφέρον αυτό λειτουργεί συνδυαστικά με μικρότερη ή με

μεγαλύτερη απόκλιση προς αυτά ή προς εκείνα και είναι στα όρια του αναπόδεικτου μια τομή που να δείχνει την αποκλειστική προσήλωση του ανθρώπου σ' αυτά ή σ' εκείνα.

Διανοητικές δραστηριότητες μπορούμε να αναγνωρίσουμε κυρίως στις ακόλουθες κατηγορίες ανθρώπων.
Α. Στους επιστήμονες στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με σπουδές ανώτατου επιπέδου έχουν εξειδικευτεί σ' έναν τομέα επιστημονικής δραστηριότητας και εργάζονται ερευνητικά σε εργαστήρια ή σε σπουδαστήρια για την προώθηση επιστημονικών δεδομένων.
Β. Στους πτυχιούχους ανώτατων και ανώτερων σχολών στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι εφαρμόζουν με επιστημονικές μεθόδους εξειδικευμένες γνώσεις κάποιου επιστημονικού χώρου, χωρίς αναγκαστικά να περιορίζονται στην απλή εφαρμογή κερδισμένων γνώσεων – συχνά μπορεί να έχουν προωθητικές εμπνεύσεις.
Γ. Στους καλλιτέχνες (ζωγράφους, γλύπτες, μουσικούς κ.ά.) στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με συστηματικές σπουδές ή, σπανιότερα, αυτοδίδακτοι παράγουν καλλιτεχνικό έργο επενδύοντας σ' αυτό τα συναισθήματα και τις σκέψεις τους ή συναιρώντας σ' αυτό αντίστοιχα συλλογικά στοιχεία.
Δ. Στους λογοτέχνες (ποιητές, πεζογράφους, θεατρογράφους, σεναριογράφους κ.ά.)· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι ασχολούνται με την καλλιτεχνική διατύπωση του λόγου και τροφοδοτούν τον κοινωνικό χώρο με έργα που αναπαράγουν διάφορες μορφές ζωής με την ιδιοτυπία της προσωπικής ευαισθησίας τους.

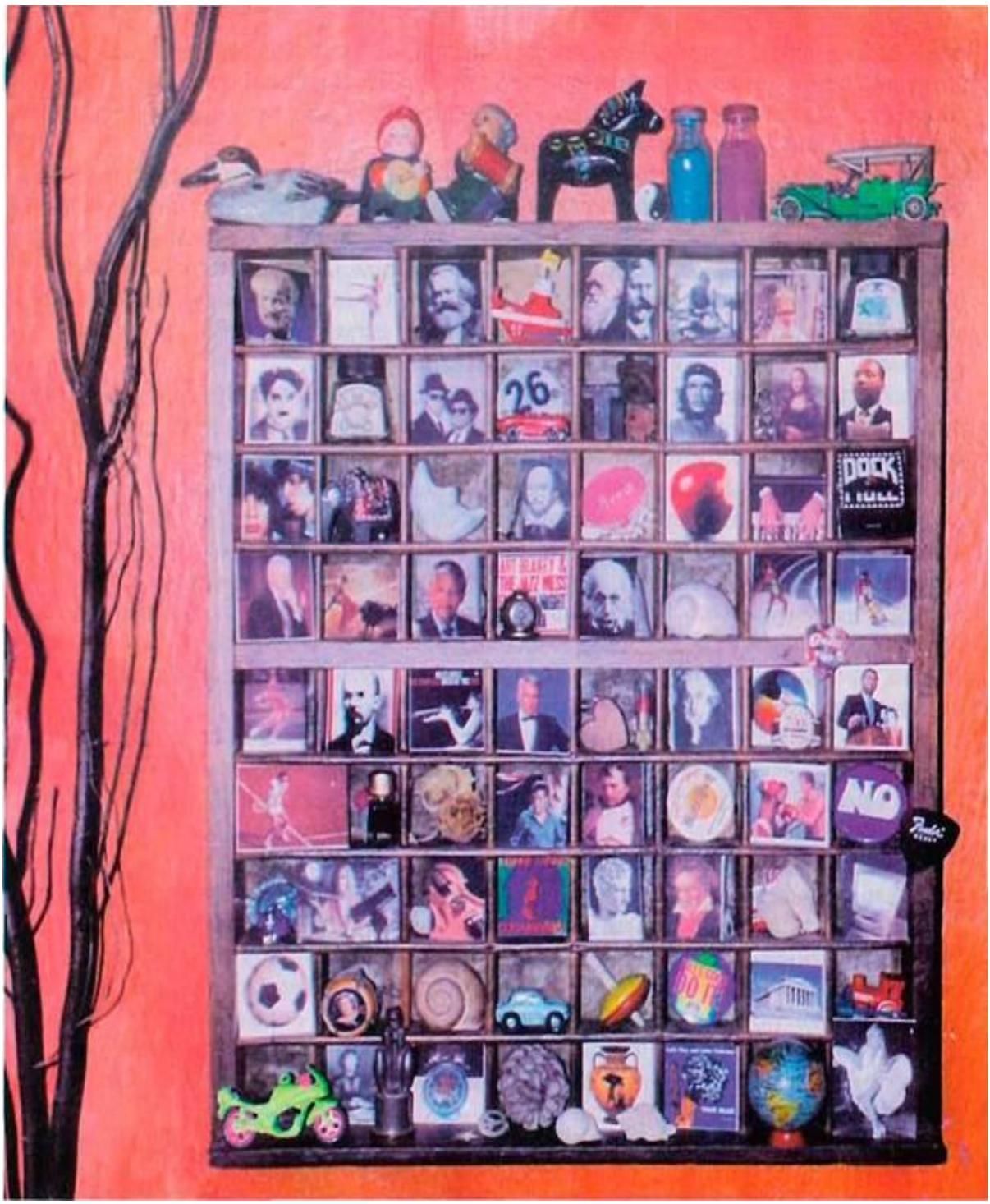
26
DOCK
NO

Ε. Στους κριτικούς στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι ασχολούνται με την κριτική παρουσίαση των καλλιτεχνικών και λογοτεχνικών δημιουργημάτων ή και διαφόρων άλλων εκδηλώσεων της κοινωνικής ζωής με πρόθεση την ανύψωση των κριτηρίων των ανθρώπων.
ΣΤ. Στους συντελεστές του θεάτρου, του κινηματογράφου, της τηλεόρασης, του θεάτρου σκιών, του κουκλοθεάτρου στην κατηγορία αυτή ανήκουν όλοι όσοι μετέχουν στην παραγωγή καλλιτεχνικού θεάματος (ηθοποιοί, σκηνοθέτες, σκηνογράφοι κ.ά.), που αποσκοπεί παράλληλα στην αισθητική και πνευματική ωφέλεια των θεατών.
Ζ. Στους δημοσιογράφους· στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με εξειδικευμένες, συχνά, σπουδές ασχολούνται με την καθημερινή και με την εποχική επικαιρότητα, όταν βέβαια δεν περιορίζονται στην καταγραφή της, αλλά προχωρούν στην ανάλυσή της και διαφωτίζουν για τα αίτια, τις συσχετίσεις και τα αποτελέσματα των κοινωνικών γεγονότων.
Η. Στους κληρικούς στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι, ταγμένοι με ιδιαίτερο ζήλο στην υπηρεσία κάποιας θρησκείας, δεν περιορίζονται στα τελετουργικά καθήκοντά τους, αλλά με ευρύτερη δραστηριότητα ερεθίζουν θετικά την ηθική ευαισθησία των ανθρώπων.
Θ. Στους πολιτικούς στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι με θυσία, συχνά, των προσωπικών βιοποριστικών προοπτικών τους ελαύνονται από τη φιλοδοξία να υπηρετήσουν την κοινωνία τους με τις παραμέτρους που προσδιορίζει η ιδεολογική ένταξή τους σε διαμορφωμένους ή σε διαμορφούμενους πολιτικούς σχηματισμούς.
Ι. Στους φιλοσοφούντες στην κατηγορία αυτή ανήκουν όσοι ανάγονται σε μια ευρεία εποπτεία της ανθρώπινης ζωής και διατυπώνουν στοχαστικές θεωρήσεις των δεδομένων της, αναζητώντας καθολικές απαντήσεις στα προβλήματα του ανθρώπου ως πνευματικού και ψυχικού όντος.

Η κατηγοριοποίηση που έχει προηγηθεί είναι αναγκαστικά περιοριστική και ίσως θα μπορούσε να διευρυνθεί περιλαμβάνοντας και άλλες κατηγορίες ανθρώπων που δείχνουν διάθεση για πνευματικά θέματα και για διανοητικές δραστηριότητες. Οπωσδήποτε στον κοινωνικό χώρο αναπτύσσουν ωφέλιμη πνευματική δραστηριότητα πολλοί άνθρωποι που δε θα ήταν εύκολο να ενταχθούν σε μια από τις παραπάνω δέκα κατηγορίες·υπάρχουν, αναμφισβήτητα, πολλοί ανθρωποι που βάζουν σε κίνηση τη σκέψη τους παρακολουθώντας με αξιοσημείωτο βαθμό προσοχής τα δεδομένα της κοινωνικής ζωής. Ωστόσο λειτουργεί κάποια σιωπηρή κοινωνική συναίνεση να αποδίδεται η ιδιότητα του πνευματικού ανθρώπου σ' όσους ανήκουν σ' ένα από τα λειτουργήματα των κατηγοριών που έχουν σημειωθεί.

Ο χαρακτηρισμός του πνευματικού ανθρώπου, με οποιοδήποτε περιορισμό ή επέκταση των κατηγοριών που σημειώθηκαν, εντοπίζεται σε μια περιορισμένη στατιστικά μειονότητα σε κάθε χώρα.*** Είναι από την άποψη αυτή ευδιάκριτη κοινωνική αναφορά και σαφής αξιολογική κοινωνική διάκριση. Ο χαρακτηρισμός πάντως δε δημιουργεί κατοχυρωμένα δικαιώματα, ενώ διαμορφώνει σαφείς υποχρεώσεις ηθικής τάξης. Η καταγραφή των υποχρεώσεων αυτών στοιχειοθετεί τον κοινωνικό προσδιορισμό του πνευματικού ανθρώπου. Η ανταπόκρισή του σ' αυτές είναι που δικαιώνει το χαρακτηρισμό αυτό, όχι η απλή ένταξή του σε μια από τις

*** βλ. στατιστικούς πίνακες 1 - 4 για την κατάσταση των "διανοητικών επιτευγμάτων στη Γαλλία, στην Ε.Σ.Σ.Δ. και στις Η.Π.Α." στη μελέτη του L. Bodin, Les intellectueles ό.π. στις σελ. 13, 66-67 και στις σελ. 89-90 της ελληνικής μετάφρασης.

προαναφερθείσες κατηγορίες με βάση τα εξωτερικά στοιχεία λειτουργίας.

Οι κυριότερες από τις υποχρεώσεις αυτές είναι οι ακόλουθες:
α. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να συναισθάνεται το ρόλο του μέσα στον κοινωνικό χώρο. Από κάποια ιδιαιτερότητα που οφείλεται σε φυσικές διεργασίες (για παράδειγμα, αυξημένος δείκτης νοημοσύνης), σε κοινωνικές συνθήκες (για παράδειγμα, άνεση για σπουδές και για κοινωνική ανάδειξη) και σε προσωπικό μόχθο έχει φθάσει σε υψηλό, σε σύγκριση πάντα με το μέσο επίπεδο των άλλων μελών της κοινωνίας του, επίπεδο πνευματικής καλλιέργειας είναι συνεπώς σε καλύτερη θέση να αντιληφθεί τη λειτουργία της κοινωνικής ζωής, να διαγνώσει τις ανάγκες της και στο μέτρο των δυνάμεών του να συμβάλει σε αποτελεσματική κάλυψή τους.
β. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να στρατευθεί και να υπηρετήσει το συγκεκριμένο πλαίσιο της κοινωνικής και πολιτιστικής θέσης του η στράτευση αυτή είναι τόσο πιο σημαντική, όσο μπαίνει στην εξυπηρέτηση σκοπών που καλύπτουν ευρύτατες κοινωνικές ανάγκες και δεν περιορίζονται σε στενά πλαίσια, που συχνά εξυπηρετούν ενδιαφέροντα ή συμφέροντα κάποιου ή κάποιων μικρών υποσυνόλων του κοινωνικού συνόλου η στράτευση αυτή δικαιώνεται ηθικά, όταν έχει απρόσωπο χαρακτήρα, δηλ. όταν αποδέκτης της προσφοράς του είναι ένα ευρύ κοινωνικό σύνολο άμεσο ή εν όψει.
γ. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να αναζητά την αλήθεια και να κρίνει κατά τη λατινική διατύπωση homo spiritualis omnia judicat (= ο πνευματικός άνθρωπος κρίνει τα πάντα) η κρίση είναι ιδιαίτερα προσιδιάζουσα πράξη του πνευματικού ανθρώπου και έχει περισσότερο φιλοσοφική παρά ηθική φύση η απροκατάληπτη έρευνα για αποκάλυψη της αλήθειας είναι πνευματική

ανάγκη όχι λιγότερο από δεοντολογική αρχή.
δ. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να φωτίζει τον κοινωνικό περίγυρό του η ανακάλυψη της αλήθειας πρέπει να οδηγεί στην αποκάλυψή της·αυτό μπορεί να γίνεται σε δύο επίπεδα: και με τη μορφή της ανακοίνωσης στους εξειδικευμένα παράλληλους και με τη μορφή της εκλαΐκευσης για το ευρύτερο κοινό·δισταγμοί και υστεροβουλίες δεν πρέπει να είναι κατευθυντήρια στοιχεία της δραστηριότητας του πνευματικού ανθρώπου.
ε. Ο πνευματικός άνθρωπος πρέπει να αναλαμβάνει ενεργητικούς ρόλους μέσα στην κοινωνική ζωή η φωνή του πρέπει να ακούγεται σταθμισμένη και διεγερτική·δεν μπορεί να είναι αμέριμνος θεατής δραστηριοτήτων που αντιλαμβάνεται ότι βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα βλάπτουν την κοινωνία των ανθρώπων είτε σε περιορισμένο χώρο είτε σε οικουμενικό επίπεδο.

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα της μικρής αυτής μελέτης μπορούμε να υπογραμμίσουμε τη σημασία που έχουν: η καθολίκευση και η διεύρυνση της παιδείας, ώστε ο χώρος των πνευματικών ανθρώπων να μη μείνει κλειστό άθροισμα περιορισμένων αριθμητικά μονάδων (ένας numerus clausus)· η συνειδητοποίηση του ρόλου των διανοουμένων στο σύγχρονο κόσμο, ώστε να αποτρέπεται η παράλογη χρήση των επιτεύξεων της ανθρώπινης λογικής και η εκούσια στράτευση του σκεπτόμενου ανθρώπου, ώστε να προωθείται φιλοσοφημένα και η ατομική και η συλλογική ζωή. Και είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι για τους πνευματικούς ανθρώπους προβάλλει ως ηθικό αίτημα πως δεν πρέπει να τιμούνται από τη θέση που έχουν, αλλά να τιμούν τη θέση που έχουν στην κοινωνική ζωή.

(Θ. Μαυρόπουλος)

Το διάγραμμα της μελέτης

α. Γενικευμένος λόγος για τη σύγχυση όρων στην εποχή μας.
β. Αναφορά στην ιστορία του όρου πνευματικός άνθρωπος,
γ. Ενδείξεις για την ανεπάρκεια των προτεινόμενων ορισμών του όρου.
δ. Διερεύνηση των αιτίων για την ανεπάρκεια των ορισμών του όρου.
ε. Κατηγοριοποίηση των διανοητικών δραστηριοτήτων.
στ. Υποχρεώσεις των ανθρώπων που αναπτύσσουν διανοητικές δραστηριότητες.
ζ. Συμπεράσματα.

Επιλογή βιβλιογραφίας

Α. Στα αγγλικά

1. Curti, M. Intellectuals and other people, American historical journal, 60 (2), Ιανουάριος 1955, p. 259-282.
2. Krieger, L., The intellectuals and European society, Political science quarterly. 67 (2), June 1972, p. 225-247.
3. Lipset, S. M., American intellectuals, their politics and status. Daedalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences. Summer 1959, p. 466-486.
4. Mannheim, K., 1956. Essays of the sociology of culture. Rontledge and Kegan Paul, London.
5. Michels, R., Intellectuals. Encyclopaedia of Social Sciences. Vol VIII p. 112-126.
6. Wilson, F., G., Public opinion and the intellectuals. American political science review. 48 (2), June 1954, p. 321-339.

Β. Στα γαλλικά:

1. Aron, R., 1955. L' opium des intellectuals, Colmann – Levy, Paris.
2. Labedz, L., Structure de l'intelligentsia sovietique, La revue Socialiste (152), April 1962, p. 367-382.
3. Sartre, J.P., 1948, Situations II. Gallimard, Paris, p. 203-204.

Γ. Στα γερμανικά:

1. Geiger, J. Der intellectuele in der europaischer gesellschavon Rente, Acta sociologica I (1), 1955, p. 62-74.

Δ. Στα ιταλικά:

1. Sartori, G., Intellectuali e intelligentsia. Studi politici, II, 1953, p. 29-53.

Επιλογή Βιβλιογραφίας για την ενότητα "Ερευνητική εργασία"

Βιβλία που στάθηκαν ιδιαίτερα χρήσιμα για τη συγγραφή της ενότητας "Ερευνητική εργασία" ήταν τα παρακάτω:

1. Ανθεμίδης Α., Σ., 1978, Jus Promovendi, Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας και συγγραφικής, 2η έκδοση, Εκδοτικός οίκος: αδελφών Αλτιντζή Θεσ/νίκη.
2. Αρβανιτάκης, Τ., 1992, Μεθοδολογία και Τεχνογραφία της επιστημονικής έρευνας, Εκδ. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 1992.

3. Γεράκης Π., Α., Σφήκας Α., Γ., 1973, Το ερευνητικό δημοσίευμα, Θεσσαλονίκη.
4. Τσιμπούκης Κ., Ι., 1986. Τρόποι συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας, Αθήνα.
5. Ruskiewics John, J., 1981. Well – Bound Words. A Rhetoric. Scott, Foresman and Company.
6. Umberto Eco, Πώς γίνεται μια διπλωματική εργασία, Εισαγωγή, Επιμέλεια: Μαριάννα Κανούλη. Εκδ. Νήσος, Αθήνα 1994.
7. Κυρ. Ντελόπουλος, 1984[2], Το βιβλίο των βιβλίων, Κέδρος, Αθήνα.

ΕΚΦΡΑΣΗ - ΕΚΘΕΣΗ Γ ΛΥΚΕΙΟΥ

Πίνακας κειμένων

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
1	(Σχετικά με τις εφευρέσεις)		Έκθεση Ιδεών – Λόγος Δημιουργικός, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1993.	18/10, 19/11, 1ος τόμος	**ΠΕΙΘΩ Τρόποι Πειθούς-** Α. Επίκληση στη Λογική
2	Ρινόκερος	Ιονέσκο		30/ 17, 31/18, 1ος τόμος	
	Ανώτατη Παιδεία. Πώς φθάσαμε στο αδιέξοδο	Γ. Μ. Σηφάκης	Ανώτατη Παιδεία. Πώς φτάσαμε στο αδιέξοδο, Οικονομικός Ταχυδρόμος, Νοέμβριος 1987.	34/20-41/ 23, 1ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
3	Διάλογος Αθηναίων – Μηλίων(απόσπασμα)	Θουκυδίδης Ε 89, 105		42-43/ 23-24, 1ος τόμος	
4	Το δίκαιο της πυγμής	Ε. Π. Παπανού-τσος	Ε. Π. Παπανούτσος, Το δίκαιο της πυγμής, εκδ. Δωδώνη, 1975, 1988.	45/26-47/27, 1ος τόμος	
5	Ψυχολογία των Νεοελλήνων	Ε. Π. Παπανού-τσος	Ε. Π. Παπανούτσος, Τα μέτρα της εποχής μας, εκδ Φιλιππότης	49/27 -52/29, 1ος τόμος	
6	Εννοιολογική σύγχυση και πολιτική εκμετάλλευση	Π. Κονδύλης	Από τον Τύπο	54/31-56/32, 1ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
7	Φιλοπαίγμονες εν ου παικτοίς	Π. Σούρλας	Από τον Τύπο	56/31-59/ 33, 1ος τόμος	
8	Ανθρώπινα Δικαιώματα	Δ. Γουσέτης	Από τον Τύπο, 6/12/1988	62/35-64/36, 1ος τόμος	
9	Δικανικός λόγος από τη «Δίκη της Λαμίας»	Γ. Παπανδρέου	Γ. Παπανδρέου, Αγόρευση στη «Δίκη της Λαμίας», Λαμία, 22 Ιουνίου 1922, «Κείμενα», τ. 1ος, σελ. 142/157.	68/ 37-38, 1ος τόμος	Β. Επίκληση στο συναίσθημα του δέκτη
10	Πολιτικός Λόγος (απόσπασμα 1)	Ελ. Βενιζέλος	«Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου, 1909-1935», τ. Α', Αθήνα, 1981.	70/39-71/ 40, 1ος τόμος	Γ. Επίκληση στο ήθος του πομπού

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
11	Πολιτικός Λόγος (απόσπασμα 1)	Ελ. Βενιζέλος	«Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέ-λου, 1909-1935», επι-μέλεια και ιστορικά υπομνήματα Στ. Ι. Στεφάνου, τ. Α', Αθή-να, 1981. Σελ. 174 – 178, Πηγή: Εφημερίς «Αθήναι» της 6ης Σε-πτεμβρίου 1910. Λό-γοςΣτενογραφημένος	72/40-41, 1ος τόμος	Επίθεση στο ήθος του αντιπάλου
12	Σχετικά με την επίκληση στην αυθεντία	Α. Φραγκου-δάκη	Α. Φραγκουδάκη, «Γλώσσα και Ιδεολογία», εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 178.	73/41, 74/ 41, 1ος τόμος	Επίκληση στην αυθεντία

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
13	Δίκη της Λαμίας (απόσπασμα)	Γ. Παπαν-δρέου	ό.π.	74/ 41-42, 1ος τόμος	
14	Σχετικά με τη διαφήμιση	Α. Φραγκου-δάκη	Α. Φραγκουδάκη, «Γλώσσα και Ιδεολογία», εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 156	84/49, 1ος τόμος	**Μορφές πειθούς** Α. Η πειθώ στη διαφήμι-ση
15	Σχετικά με τη διαφήμιση	Γ. Χ. Ζώτος	Γ. Χ. Ζώτος, «Διαφήμιση», εκδ. University Studio Press, σ. 70	87/52-88/53, 1ος τόμος	
16	Η Δίκη της Λαμίας	Γ. Παπανδρέου	Γ. Παπανδρέου, Αγόρευση στη «Δίκη της Λαμίας», Λαμία, 22 Ιουνίου 1922, «Κείμενα», τ. 1ος, σελ. 142- 157.	98/58-105/62, 1ος τόμος	Β. Η πειθώ στο δικανικό λόγο

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
17	Πολιτικός Λόγος (απόσπασμα 2)	Ελ. Βενιζέλος	«Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέ-λου, 1909-1935, επιμέλεια και ιστο-ρικά υπομνήματα Στ. Ι. Στεφάνου, τ. Α', Αθήνα, 1981. Σελ. 174-178 Πηγή: Εφημερίς «Αθήναι» της 6ης Σεπτεμβρίου 1910. Λόγος Στενογραφημένος.	111/65-116/68, 1ος τόμος	Γ. Η πειθώ στον πολιτικό λόγο
18	Λόγος Κ. Καραμανλή (ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ 28 Μαΐου 1979)	Κ. Καρα-μανλής		117/68-124/71, 1ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
19	«Ο Αγών μου» (απόσπασμα)	Α. Χίτλερ	Α. Χίτλερ, « Ο αγών μου», τ. Β', εκδ. Δαρέμα, σελ. 14-16.	130/74-132/75, 1ος τόμος	
20	Ρινόκερος (απόσπασμα 2)	Ε. Ιονέσκο	Ευγένιος Ιονέσκο, Πρόλογος στο θεατρικό έργο «Ρινόκερος».	133/75-134/76, 1ος τόμος	
21	Συνέντευξη με Ιρανό Πρεσβευ-τή κ. Αχμάτ Αντζαλουγιάν	(Αχμάτ Αντζαλου-γιάν)	Συνέντευξη με Ιρανό Πρεσβευτή κ. Αχμάτ Αντζαλουγιάν, 13/8/1985. Περιοδικό «Τέταρτο», Οκτώβριος 1985.	136/77-137/78, 1ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
22	Συνέντευξη με Ιρακινό Πρε-σβευτή κ. Ναμπίλ Ναζιέμ	(Ναμπίλ Ναζιέμ)	Συνέντευξη με Ιρακινό Πρεσβευτή κ. Ναμπίλ Ναζιέμ. 13/8/1985. Περιοδικό «Τέταρτο», Οκτώβριος 1985.	137/78-139/79, 1ος τόμος	
23	Σχετικά με τα χαρακτηριστικά του πολιτικού λόγου	Α. Φραγκου-δάκη	Α. Φραγκουδάκη, «Γλώσσα και Ιδεολογία», εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1987, σ. 158	139/79-140/80, 1ος τόμος	
24	Γενική Θεωρία του Ποινικού δικαίου (Θανατι-κή ποινή)	Ι. Μανωλεδά-κης	Ι. Μανωλεδάκη, Γενική-Θεωρία του ποινικού δικαίου, τ. Β' 1978, σελ. 207-209	141/80-144/81, 1ος τόμος	Δ. Η πειθώ στον επιστη-μονικό λόγο

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
25	Γιατί πρέπει να καταργηθεί η θανατική ποινή;	(Διεθνής Αμνηστία)	Όταν η πολιτεία σκοτώνει …Η θανατική ποινή παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Έκδοση της Διεθνούς Αμνηστίας, Λονδίνο 1989.	146/82-153/86, 1ος τόμος	
26	Σχετικά με το Σύμπαν	Γ. Γραμματι-κάκης	Γ. Γραμματικάκης, Η κόμη της Βερενίκης	156/88-161/91, 1ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
27	Οι ορίζοντες μας διευρύνο-νται	Β. Ξανθόπου-λος	Β. Ξανθόπουλος, Περί αστέρων και συμπάντων, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1985, σ. 62.	163/91-164/92, 1ος τόμος	
28	Σχετικά με την επιστήμη και το ρόλο της στην κοινωνία	S. W. Hawking	Stephen W. Hawking, το χρονικό του χρόνου, εκδ. Κάτοπτρο. 1938. σελ. 247- 248.	166/94-167/94, 1ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
29	Σχετικά με το καλό και το κακό στην επιστημονική γνώση	G. Galileo	G. Galileo, Dialogue on the Great World System, επιμ. σ. De Santiliana, University of Chicago Press, 1953, όπως αναφέρεται στο J. Lipscombe και B. Williams. Are Science and Technology Neutral? Butterwonhs. 1979, σ. 6.	169/95-170/95, 1ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
30	Σχετικά με το καλό και το κακό στην επιστημονική γνώση – διάφορα	Γάλλοι Παν/κοί Αμερ. Πεντάγωνο L. F. Fleser (βόμβα ναπάλμ) Όρκος επιστημό-νων, τεχνικών, μηχανικών Μπ. Μπρεχτ		171/96, 1ος τόμος	
31	(Δοκίμιο)	Montaigne	Montaigne, ΕΠΟΧΕΣ, τ. 2, Ιούνιος 1963, μτφ. Δ.Ο. Θοιβιδόπουλου.	18/103-19/103, 2ος τόμος	ΔΟΚΙΜΙΟ

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
32	(Δοκίμιο)	D. Hume	Essais moraux et politiques, Le contrat primitif, D. Hume. ΕΠΟΧΕΣ, τ. 3, Ιούλιος 1963, μτφ. Ι. Ξυδιά.	20/104-21/105, 2ος τόμος	
33	Η δύναμη της μάζας	Ε. Π. Παπανού-τσος	Ε. Π. Παπανούτσος, Το δίκαιο της πυγμής	25/107-31/109, 2ος τόμος	
34	Μηχανισμός του εξανδραποδι-σμού	Α. Τερζάκης	Αγγ. Τερζάκης, Ποντοπόροι	36/112-42/116, 2ος τόμος	Η πειθώ στο δοκίμιο
35	Η τεχνική πρόοδος	Ε. Π. Παπα-νούτσος	Ε. Π. Παπανούτσος, Πρακτική φιλοσοφία.	46/118-51/120, 2ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
36	Η γλώσσα του δοκιμίου	Θ. Νάκας		54/121-55/123, 2ος τόμος	Η γλώσσα του δοκιμίου Η οργάνωση του δοκιμίου
37	Πάντα πλήρη θεών	Γ. Σεφέρης	Γ. Σεφέρης, Δοκιμές	57/123-63/127, 2ος τόμος	
38	Δοκίμιο και ημερολόγιο – Δοκίμιο και ομιλία-συνομι-λία	Π. Χάρης	Π. Χάρης, Υπάρχουν θεοί.	66/128-129, 2ος τόμος	Δοκίμιο και ημερολόγιο – Δοκίμιο και ομιλία – συνομιλία
39	Σχετικά με τα μάρμαρα του Παρθενώνα	Από τον τύπο		68/130-70/131, 2ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
40	Να επιστρα-φούν στην Ελλάδα	Νικ Φίλντινγκ	Από τον ημερήσιο τύπο, 14/6/1998	75/135-77/135, 2ος τόμος	
41	Βρετανικό Μουσείο (Ελγίνου μάρμαρα)	Κ. Δημουλά	Κική Δημουλά, «Έρεβος»	78/136-79/137, 2ος τόμος	
42	Μνημεία και Εκπαίδευση: η συμβολή των δασκάλων	Β. Βέμη	Β. Βέμη, Αρχαιολογία και Τέχνες, τ. 56.	80/137-83/139, 2ος τόμος	
43	Σχολεία «υιοθε-τούν» μνημεία	Από τον τύπο	Από τον ημερήσιο τύπο, 11/6/1995	84/139-87/141, 2ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
44	Πρώτα πρώτα η ποίηση	Ο. Ελύτης	Ο. Ελύτης, Ανοιχτά Χαρτιά	90/144-94/145, 2ος τόμος	Δοκίμιο και επιστολή – Ο εξομολογητι-κός τόνος στο δοκίμιο
45	Άνοιξη	E.B. White	E. B. White, Scholes και Klaus, Στοιχεία Δοκιμίου, μτφ. Α. Πρίση, εκδ. Κωνσταντινίδη.	99/148-105/151, 2ος τόμος	
46	(Ο σεβασμός της ζωής)	Α. Σβάιτσερ	Αλμπερτ Σβάιτσερ, Η ζωή μου και η σκέψις μου, εκδ. ΓΑΛΑΞΙΑΣ, Αθήνα, 1965, σ. 166-169.	107/153-110/154, 2ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
47	Γιατί μας συνεπαίρνει το ποδόσφαιρο	Δ. Δημητράκος	Δ. Δημητράκος, το «ΒΗΜΑ», 5 Ιουλίου 1998.	118/159-122/159, 2ος τόμος	ΑΡΘΡΟ
48	(Σχετικά με το ποδόσφαιρο)	A. Sonntag, B-H Levy		125-127/161-162, 2ος τόμος	
49	Η διαμάχη για την παραχώρη-ση του Ηρω-δείου στον σχε-διαστή Κάλβιν Κλάιν και οι προεκτάσεις της /Τι θέλει η αλεπού στο παζάρι;	Ν. Μουζέλης	Ν. Μουζέλης, 23-8-1998	131/164-136/166, 2ος τόμος	Άρθρο και Δοκίμιο

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
50	Λαϊκότητα και λαϊκισμός	Ι. Ε. Μανω-λεδάκης		139/168-143/169, 2ος τόμος	
51	Η κλωνοποίηση. Τα υπέρ και τα κατά για τον άνθρωπο	Ν. Ματσα-νιώτης	Ομιλία του Ν. Ματσανιώτη σε συνεδρία της Ακαδημίας Αθη-νών. 11/1/1998	5/170-11/173, 3ος τόμος	
52	Η γονιδιακή ταυτότητα σε μικροτσίπ			14/174-175, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
53	Ψυχολογικές και παιδαγω-γικές επισημάν-σεις για τη χρήση της πληροφορικής στην εκπαίδευ-ση	Η. Γ. Μπε-ζεβέγκης	Η. Γ. Μπεζεβέγκης, Πρακτικά συνεδρίου «Φιλοσοφία και πληροφορική στην εκπαίδευση» 26-27 /10 /1991. Αοπ	15/175–25/180, 3ος τόμος	
54	Αρχαίοι φιλόσοφοι σε CD-ROM για μαθητές και φοιτητές	Μ. Δεληθανά-σης	Από τον Τύπο	29/182-31/184, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
55	Συνεργατική μάθηση και ηλεκτρονικά εργαλεία	Α. Ράπτης- Α. Ράπτη	Α. Ράπτης-Α. Ράπτη. Πληροφορική και Εκπαίδευση	31/183–33/185, 3ος τόμος	
56	Διαθεματικές δραστηριότητες: παιδαγωγικά παιχνίδια και προσομοιώσεις	Α. Ράπτης- Α. Ράπτη	Α. Ράπτης-Α. Ράπτη. Πληροφορική και Εκπαίδευση	33/184-34/185, 3ος τόμος	
57	Ανισότητες στην πληροφόρηση	Κ. Τσουκαλάς	Από τον Τύπο	35/185 36/186, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
	Ανισότητες στην πληροφόρηση	Π. Παπαδόπου-λος	Π. Παπαδόπουλος, Η δημοκρατία ταιριάζει στο Internet. Από το αφιέρωμα της Καθημερινής στο Internet	36/185 37/186, 3ος τόμος	
58	Πειρατεία μέσω του Internet	Α. Καρακού-σης	Από τον Τύπο	37/185-38/186, 3ος τόμος	
59	Κινδυνεύει η πνευματική ιδιοκτησία	Γ. Κουμάντος	Από τον Τύπο	38/186-39/186, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
60	Στο Internet φυτρώνουν και άνθη του κακού		Ανυπόγραφο σημείωμα. Από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet.	39/187, 3ος τόμος	
61	Είναι αξιόπιστες οι πληροφορίες του Internet;	Ζ. Παπαθα-νασόπουλος	Ζ. Παπαθανασό-πουλος. Από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet.	40/187-188, 3ος τόμος	
62	Το Internet για μια επίσκεψη στα μουσεία		Από τον Τύπο	42/188-190, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
63	Ηλεκτρονικό εμπόριο	Γ. Ι. Δουκίδης	Γ. Ι. Δουκίδης. Από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet.	44/190, 3ος τόμος	
64	Ο ελεύθερος χρόνος θα ξοδεύ-εται μπροστά σε έναν υπολογιστή; Συμπαιγνία εξ αποστάσεως.		Από τον Τύπο	45/191, 3ος τόμος	
65	Το Internet στο Δημόσιο	Παν. Γεωργιά-δης	Παν. Γεωργιάδης. Από το αφιέρωμα της εφημερίδας «Η Καθημερινή» στο Internet.	45-47/191, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
66	Αναφορές στη μητρότητα	Μ. Ηλιού	Μ. Ηλιού, 26/6/1989	50/194-56/197, 3ος τόμος	ΕΠΙΦΥΛΛΙΔΑ
67	Νεφέλαι (αποσπάσματα)	Αριστοφάνης		63-64/201, 3ος τόμος	ΔΙΚΑΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΑΔΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ
68	Γλώσσα της εξουσίας και γλώσσα της παιδείας			77/208-85/212, 3ος τόμος	(Γλώσσα της εξουσίας και γλώσσα της παιδείας)
69	Σχετικά με το λόγο της εξουσίας – Συνέντευξη			85/212-88/213, 3ος τόμος	
70	Προμηθέας Δεσμώτης (απόσπασμα)	Αισχύλος		89/213-93/215, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
71	Αντιγόνη	Σοφοκλής		95/217-98/218, 3ος τόμος	
72	Διάλογος Μεγάλου Βασιλείου – Μοδέστου	Γρηγόριος ο Θεολόγος	Γρηγορίου του Θεολόγου ες τον Μέγα Βασίλειον Επιτάφιος.	98/218-99/219, 3ος τόμος	
73	Απάντηση Κολοκοτρώνη στον Ιμπραήμ	Κολοκοτρώ-νης		99/219, 3ος τόμος	
74	Ομιλία Γ. Σεφέρη στην Στοκχόλμη	Γ. Σεφέρης	Γιώργος Σεφέρης, 1963, Δοκιμές, σ. 159.	101/220-104/221, 3ος τόμος	(Ο άνθρωπος)
75	(Ο μετέωρος ανθρωπος)	Γ. Γραμματι-κάκης	Γ. Γραμματικάκης, Η κόμη της Βερενίκης.	105-106/222, 3ος τόμος	
76	Παιδεία και εθνική μόρφωση	Α. Δελμούζος	Α. Δελμούζου, Παιδεία και εθνική μόρφωση .	107/223-117/228, 3ος τόμος	(Ο άλλος άνθρωπος)

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
77	4η Αυγούστου	Από αναγνω-στικό	Από αναγνωστικό της περιόδου της δικτατορίας του Ι. Μεταξά (1936-1940)	126-127/232, 3ος τόμος	(Εθνική αγωγή και ολοκληρωτι-σμός)
78	Τα Τίρανα γιορτάζουν	Από αναγνω-στικό	Από αλβανικό αναγνωστικό της περιόδου Ενβέρ Χότζια	127-128/233, 3ος τόμος	
79	Οι πεδιάδες των Σερρών και των Φιλίππων	Από Αναγνω-στικό	Από αναγνωστικό της περιόδου της δικτατορίας του Ι. Μεταξά (1936-1940)	130-131/234, 3ος τόμος	
80	Ο κάμπος της Δρόπολης	Από Αναγνω-στικό	Από αλβανικό αναγνωστικό της περιόδου Ενβέρ Χότζια	132/234-133/235, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
81	Ο ύμνος της εθνικής νεολαίας	Από Αναγνω-στικό	Από αναγνωστικό της περιόδου της δι-κτατορίας του Ι. Μεταξά (1936-1940)	136/236-138/237, 3ος τόμος	
82	Μεσσιανισμός	Φ. Πολίτης	Φ. Πολίτης. Πρωία, 15 Σεπτεμβρίου 1933	140/238-144/240, 3ος τόμος	(Μεσσιανι-σμός)
83	Άσκηση ψυχής	Φ. Πολίτης	Φ. Πολίτης. Άσκηση ψυχής, Πρωία 28 Ιουλίου 1934.	145-146/241, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
84	Το νόημα της ελληνικής ελευθερίας	Ι. Κακριδής	Ι. Κακριδής. Το νόημα της ελληνικής ελευθερίας, Πανηγυρικός λόγος, 26 Οκτωβρίου 1960 στην αίθουσα τελετών του ΑΠΘ. Ι. Κακριδής, Ελληνικό Φως.	146/242-153/244, 3ος τόμος 155/244-157/245, 3ος τόμος	
85	(Σχετικά με το μεσσιανισμό απόσπασμα) Ραμπιντρανάθ Ταγκόρ	Ραμπιντρα-νάθ Ταγκόρ		154/244, 3ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
86	Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία (απόσπασμα)	Δ. Δανιηλίδης	Δημ. Δανιηλίδης, Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία	158-159/246, 3ος τόμος	
87	Παιδεία Δύναμις θεραπευτική ψυχής	Ι. Θ. Κακριδής	Ι. Θ. Κακριδής, Παιδεία δύναμις θεραπευτική ψυχής. Λόγος για την ημέρα των Τριών Ιεραρχών.	163/248-173/252, 3ος τόμος	
88	Η Προστασία του περιβάλλοντος	Μ. Ανδρόνι-κος	Μ. Ανδρόνικος, Η προστασία του περιβάλλοντος, ΧΡΟΝΙΚΟ 1974	8/255-11/256, 4ος τόμος	ΔΙΑΒΑΖΩ ΚΑΙ ΓΡΑΦΩ Διαβάζω

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
89	Σονέτο XV	Σαίξπηρ	Ουίλιαμ Σαίξπηρ, Τα σονέτα, Εισαγωγή και μετάφραση Βασίλη Ρώτα - Βούλας Δαμιανάκου, Ίκαρος 1982.	16/259, 4ος τόμος	
90	Συγγραφείς και ύφος	Ε. Π. Παπα-νούτσος	Ε.Π. Παπανούτσος, Συγγραφείς και ύφος. Από τον ημερήσιο Τύπο.	19/260-20/261, 4ος τόμος	
91	Οι κονσέρβες της σοφίας	Γ. Κουμάντος	Γιώργος Α. Κουμάντος, Οι κονσέρβες της σοφίας. Από τον Τύπο.	36/270, 4ος τόμος	Γράφω

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
92	(Σχετικά με τη διάρθρωση και την επεξεργασία) Jus Promovendi (απόσπασμα)	Αχ. Ανθεμίδης	Αχ. Ανθεμίδης, Jus Promovendi, Θεσσα-λονίκη 1978, σ. 60 σ. 65-67	73/285-74/285, 4ος τόμος 74/286-76/286, 4ος τόμος	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
93	(Σχετικά με τον τίτλο) Το ερευνητικό δη-μοσίευμα	Π. Α. Γεράκης - Α.Γ. Σφήκας	Π. Α. Γεράκης - Α. Γ. Σφήκας, Το ερευνητικό δημοσίευμα, Θεσσαλονίκη, 1973.σ.4.	78/288, 4ος τόμος	
94	Καταχώριση της βιβλιογραφίας	Κ. Ι. Τσιμπού-κης	Κ. Ι. Τσιμπούκης, Τρόπος συγγραφής μιας επιστημονικής εργασίας, β' έκδοση, Αθήνα 1986, σελ. 73-74.	90/294-92/296, 4ος τόμος	

	τίτλος κειμένου	συγγραφέας	προέλευση	σελ.	Ενότητες
95	Το κλέφτικο τραγούδι (απόσπασμα)	Γ. Αποστο-λάκης	Γιάννης Απο-στολάκης, Το κλέφτικο τραγούδι, εκδ. Εστίας, Αθήνα 1950,σελ. 8-10.	94/294-98/296, 4ος τόμος	
96	Ο πνευματικός ανθρωπος: Απόπειρα ορισμού και κοινωνικού προσδιορισμού του	Θ. Μαυρόπου-λος		112/303-120/307, 4ος τόμος	Παραδείγμα-τα Ερευνη-τικής Εργα-σίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
Τόμος 4ος

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΑΒΑΖΩ ΚΑΙ ΓΡΑΦΩ…….....……..7
Α. Διαβάζω
1. Διαβάζω και κατανοώ…….....13
2. Διαβάζω και αναλύω ένα κείμενο……..…….18

Β. Γράφω
1. Αναλύω το θέμα που πρόκειται να αναπτύξω .....…23
2. Οργανώνω και συνθέτω το υλικό που συγκέντρωσα.....28
3. Αναπτύσσω το θέμα κατά παράγραφο. Τρόποι ανάπτυξης μιας παραγράφου…….....……33
4. Ελέγχω το κείμενό μου….....……38

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Προλογικά…….....……..44/273

Επιλογή του θέματος-Αναζήτηση του υλικού……45

Η βιβλιοθήκη…….....……..……...51
(Βιβλίο εισαγωγής- Θεματική ταξινόμηση-Καταλογογράφηση).....59
Διάρθρωση και συγγραφή της εργασίας…….....73

Τίτλος Παραπομπές και (υπο)σημειώσεις Πίνακες και σχεδιαγράμματα Καταχώριση της βιβλιογραφίας.....77

Επιλογικά…….....……92
ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Παραδείγματα ερευνητικής Εργασίας……100

Πίνακας κειμένων…….....……125

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.